

Dr. sc. Safet BANDŽOVIĆ
Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu
E-mail: s.bandzovic@hotmail.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article
UDK/UDC: 94(497.6)"1992/1995" (093)
321:327[32(470+571)::(497:497.6)]"1992/1995"
DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2022.5.7.303>

RASPAD JUGOSLAVIJE I GEOPOLITIČKE REFLEKSIJE: RUSKI POGLEDI NA BOSNU I HERCEGOVINU (1992-1995)

Apstrakt: *Balkan treba sagledavati kroz prizmu interesa i politike velesila, među kojima je svakako i Rusija, koje dugo ostavljaju pečat na njegovu historiju i fatum. Parcijalni interesi moćnih država, arbitriranja i podjele, osnaženi predrasudama i neznanjem, mnogo puta su na Balkanu bili važniji od sudbine njegovih žitelja. Upravo su se na tom neuralgičnom prostoru polagali „ispiti za ulazak, odnosno za ispadanje iz kluba velikih sila“. Glavni motiv nisu ljubav, mržnja, prijateljstvo, duhovno ili vjersko srodstvo, već interes – jedan od glavnih motiva odvajkada u njihovoj politici. Kada ga nemaju, onda su, u principu, inertne. Poznavanje interesne logike moćnih država važan je uslov opstanka „malih nacija“. Prohujala historijska događanja imaju bitnu ulogu u politici i strateškom mišljenju. Većina teoretičara međunarodnih odnosa diplomatiju tretira kao činilac nacionalne moći, koja osigurava realizaciju vanjske politike bez upotrebe nasilja. Njenu historiju čine stalni pokušaji nadvladavanja „realizma nad idealizmom i obratno“. Promjene balansa moći u međunarodnim odnosima uvijek stvaraju prostor za nove konflikte. U Evropi, napisao je Milan Kundera, postoje na jednoj strani velike zemlje, a na drugoj male; postoje moćne nacije u pregovaračkim dvoranama i one koje čitave noći iščekuju u predsobljima. Proučavanje vremena raspada jugoslavenske države i faktografije „postjugoslavenskih ratova“, posebno onog u Bosni i Hercegovini, veoma je kompleksno. Neki istraživači smatraju da taj period još nije prava „historija“, da mnoga pitanja mogu tek da se postave, dok se o mnogim preciznijim odgovorima više nagađa, nego što se zna. Posebno je problematična tzv. tajna diplomatija, odnosno skrivena historija aktera jugoslavenske krize - osnove za shvatanje toka događaja. Mnogi prateći segmenti zato izmiču studioznijoj analizi. To je mozaik s mjestima gdje nedostaju kockice. Teško je samo na osnovu dostupnih dokumenata i postojeće literature višestranu definirati duh vremena, izreći „svoju istinu“ o bliskoj prošlosti. Nestanak jugoslavenske*

državne zajednice i pojava postjugoslavenskih država na novoj političkoj mapi Evrope usložnili su napore i ruskih naučnika za tumačenje njihove prošlosti i savremenosti. Politički odnosi, sporovi i pozicioniranja, djeluju i na historiografije, utiču na izbor i obradu istraživačkih tema. Raspad SSSR-a i SFR Jugoslavije, te komercijalizacija interneta su, prema nekim tezama, »tri granična događaja s globalnim posljedicama« koji označavaju 1991. kao početak XXI stoljeća. Pošto je Ruska Federacija bila inicijator rušenja Sovjetskog Saveza, nije mogla da se zalaže ni za jedinstvenu Jugoslaviju. Nije zato bilo prepreka za nove vlasti u Kremlju da priznaju neovisnost bivših jugoslavenskih republika. Rusija je 1992. priznala Bosnu i Hercegovinu, ali je diplomatske odnose s njom uspostavila tek 1996. godine. Tokom postjugoslavenskih ratova, nastojeći da se uključi u novi sistem bezbjednosti u Evropi, Rusija je uglavnom podržavala politiku Zapada sve do povlačenja predsjednika Borisa Jeljcina (Б. Н. Ельцин) 1999. s vlasti. Jugoslovenska kriza i postjugoslavenski ratovi pomogli su Rusiji da, nakon kraha Sovjetskog Saveza, zahvaljujući svom „ad hoc pristupu regionalnim konfliktima“, opet nađe svoje mjesto na svjetskoj međunarodnoj sceni. Rusko angažiranje tokom raspada Jugoslavije i postjugoslavenskih ratova u znatnoj mjeri je odražavalo tadašnja laviranja ruske diplomatije i svojevrsnu razmjenu ruske podrške zapadnim zemljama u „jugoslavenskom pitanju“, za ustupke koji su se ticali interesa Rusije u mnogo važnijim problemima.

Ključne riječi: Sovjetski Savez, Rusija, Balkan, Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, postjugoslavenski ratovi, politika, nauka.

THE DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA AND GEOPOLITICAL REFLECTIONS: RUSSIAN VIEWS ON BOSNIA AND HERZEGOVINA (1992-1995)

Abstract: *The Balkans should be viewed through the prism of the interests and policies of the superpowers, including Russia, which have long left their mark on its history and fate. The partial interests of powerful states, arbitration and division, reinforced by prejudice and ignorance, were many times more important in the Balkans than the fate of its inhabitants. It was in this neuralgic space that „exams for entering, ie for leaving the club of great powers“ were taken. The main motive is not love, hate, friendship, spiritual or religious kinship, but interest - one of the main motives in their politics. When they do not have it, then they are, in principle, inert. Knowing the interesting logic of powerful states is an important condition for the survival of „small nations“. Past historical events play an important role in politics and strategic thinking. Most theorists of international relations treat diplomacy as a factor of national power, which ensures the implementation of foreign policy without the use of violence. Its history consists of constant attempts to overcome „realism*

over idealism and vice versa“. Changes in the balance of power in international relations always create space for new conflicts. In Europe, wrote Milan Kundera, there are large countries on one side and small ones on the other; there are powerful nations in the negotiating halls and those who wait all night in the foyer. The study of the time of the disintegration of the Yugoslav state and the facts of the „post-Yugoslav wars“, especially the one in Bosnia and Herzegovina, is very complex. Some researchers believe that this period is not yet a real „history“, that many questions can still be asked, while many more precise answers are more speculated than is known. Particularly problematic is the so-called secret diplomacy, that is, the hidden history of the actors of the Yugoslav crisis - the basis for understanding the course of events. Many accompanying segments therefore elude more studious analysis. It is a mosaic with places where cubes are missing. It is difficult to define the spirit of the time in many ways only on the basis of available documents and existing literature, to state „one's truth“ about the recent past. The disappearance of the Yugoslav state union and the emergence of post-Yugoslav states on the new political map of Europe have complicated the efforts of Russian scientists to interpret their past and present. Political relations, disputes and positioning, also affect historiographies, influence the choice and processing of research topics. According to some theses, the disintegration of the USSR and SFR Yugoslavia, as well as the commercialization of the Internet, are „three border events with global consequences“ that mark 1991 as the beginning of the 21st century. Since the Russian Federation was the initiator of the overthrow of the Soviet Union, it could not advocate a united Yugoslavia. There were therefore no obstacles for the new Kremlin authorities to recognize the independence of the former Yugoslav republics. Russia recognized Bosnia and Herzegovina in 1992, but did not establish diplomatic relations with it until 1996. During the post-Yugoslav wars, in an effort to join Europe's new security system, Russia largely supported Western policies until President Boris Yeltsin (BN Yeltsin) stepped down in 1999. The Yugoslav crisis and the post-Yugoslav wars helped Russia regain its place on the world international stage after the collapse of the Soviet Union, thanks to its „ad hoc approach to regional conflicts.“ Russia's engagement during the breakup of Yugoslavia and the post-Yugoslav wars largely reflected the then maneuvers of Russian diplomacy and a kind of exchange of Russian support for Western countries in the „Yugoslav question“, for concessions concerning Russia's interests in much more important issues.

Key words: *Soviet Union, Russia, Balkans, Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, post-Yugoslav wars, politics, science.*

Diskurs s prošlošću jeste dokaz da je savremenost s njom mnogostruko povezana. „Muze historije“ doista nikada ne miruju. Politički se još uvijek živi u „dugom dvadesetom veku“ koji odlikuju napetosti karakteristične ne samo za

njega, već i uopšte za čitavu političku Modernu, od njenih početaka nakon Vestfalskog mira 1648, i uspostave modernog međunarodnog sistema država, koji je otada „u stalnom pulsiranju i prekomponovanju“.¹ Politika pokazuje da su „moć, sukob i borba“ njeni osnovni pojmovi. Međunarodna politika je odvajkada „surov i opasan posao“.² Njen osnov ostao je isti još od doba Tukidida koji je ustvrdio da jaki rade šta hoće, a slabi ono što moraju. Spoljnopolitički pravci i prioriteti u znatnoj mjeri određuju položaj i interese država u međunarodnim odnosima. Frederick Samuel Northedge je spoljnu politiku definirao kao „upotrebu političkih uticaja u cilju navođenja drugih država da donose odluke (zakone) na način koji žele dotične države: to je interakcija sila koje potiču izvan i unutar zemlje“.³ Geopolitika osnov izgrađuje na „fenomenu moći“. Često je koristila političko-geografske i druge bitne sadržaje radi promoviranja velikodržavnih ili blokovskih interesa.⁴

Termin geopolitika odražava sponu između „moći i interesa, strateškog odlučivanja i geografskog prostora“.⁵ Podjela država po njihovoj snazi proizilazi, navodi Duško Lopandić, iz definicije onoga što se može podrazumijevati pod tom snagom ili moći. Ovo proističe iz shvatanja suštine međunarodnog poretka, odnosno, u krajnjem slučaju, od načina na koji se izgrađuju i funkcioniraju odnosi između država. Politička moć je s protokom vremena mijenjala sadržaj, oblik, intenzitet, način iskazivanja i ciljeve. Realizam mnogo govori o međudržavnim odnosima u svijetu.⁶ Historija međunarodnih odnosa pruža više materijala u prilog ofanzivnog, nego defanzivnog realističkog stanovišta. U njoj su „ekspanzija i borba za prevlast

¹ „Dugi“ XX vijek, očigledno se nije završio padom Berlinskog zida, „budući da je struktura sadašnjih međunarodnih problema i rivaliteta potpuno dvedesetovekovna, što je prosti upozoravajući znak čovečanstvu“ – prema: N. Cvetičanin-M. Mandić, Suton međunarodnog liberalnog poretka, dijalektika političke mehanike i novi Vestfalski sistem za 21. vek, *Politička misao*, br. 1, Zagreb 2021, 104, 121.

² Dž. Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Beograd 2009, 24.

³ „Oblikovanje vanjske politike je tegoban proces, na koji utiču eksterni i interni faktori, a na osnovu kojih se determiniše koherentna slika vanjske politike jedne zemlje“ – nav. prema: N. Todorović, *Politika Rusije na Zapadnom Balkanu: mit o slovenskom bratstvu na primjeru odnosa sa Crnom Gorom*, Zagreb 2020, 9-10.

⁴ M. Lozančić-B. Fuerst-Bjeliš, *Stratezijska geografija. Odnos geografskoga prostora i nacionalne snage (moći), Društvena istraživanja*, br. 2, Zagreb 2017, 284.

⁵ Sociolog Imanuel Volestajin (I. Wallerstein, 1930-2019) je svijet geopolitički i geoekonomske podijelio u tri kategorije: centar, poluperiferiju i periferiju. Osnovni kriterijum pripadanja jednoj od tih kategorija je kapacitet moći (političke, ekonomske, vojne, kulturne, prostorne i sl.) – prema: D. Kolev, *Geopolitička moć: prilog određenju pojma, Civitas*, br. 6, Novi Sad 2013, 228, 246.

⁶ Dž. Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, 454. Male države ne mogu samostalno uticati na međunarodni sistem i mijenjati ga, nisu „sistemski efektivne“ – vidi: M. Kovačević, *Identitet malih država i njihove uloge u Organizaciji Ujedinjenih nacija*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Beograd 2021, 7.

između država, posebno velikih sila, gotovo opšte mesto, dok je defanzivno ponašanje ređe i uslovljeno je specifičnim okolnostima“.⁷ Političko polje stalno „pulsira“ u svojevrsnoj političkoj mehanici, „što političke procese i istoriju uvek iznova dinamizuje, sprečavajući ih da „zaspu“ u bilo kakvom univerzalnom ideološkom miru“.⁸ Međunarodni odnosi poznaju unipolarni, bipolarni i multipolarni sistem. U međudržavnom poretku gdje dominiraju konfliktni odnosi, vojna i ekonomska snaga su primarni kriteriji moći, pa i klasifikacije, odnosno hijerarhije zemalja. Status malih država determiniran je u antičko doba.⁹ Historija je puna primjera nestalih država.

Postoji obaveza kritičkog pretresa prošlosti, racionalnog saznanja historijskog iskustva. Ono je „opomena i korektiv, nauk za mudre“.¹⁰ Sovjetsko-jugoslavenske veze su jedan od ključnih aspekata za razumijevanje bivše Jugoslavije, nadilaze uske političke okvire.¹¹ Odnosi Jugoslavije sa SSSR-om nisu predstavljali „samo spoljnopolitički domen, već i par excellence unutrašnjopolitičku tematiku“.¹² Sovjetske diplomate su početkom 1960-ih iz Beograda izvještavale Kremlj, navodi Mateusz Sokulski, da je rastuća samostalnost republika u Jugoslaviji pridonosila učvršćivanju nacionalizma kroz egoističke pristupe republika i lokalnih zajednica. Rusofilstvo je element srpske, ali i crnogorske nacionalne ideologije. I sami Rusi su razlikovali „pravoslavne republike“ od onih drugih u Jugoslaviji.¹³ Veze između Rusije i

⁷ Osnovna pretpostavka ofanzivnog realizma jeste „da anarhični međunarodni sistem – što znači odsustvo središnjeg autoriteta kome bi se države pokoravale – pruža snažne podsticaje za ekspanziju“. Ofanzivni realizam se na ovaj način „suprotstavlja defanzivnom realizmu, prema kome države za osiguranje bezbednosti pretežno biraju umerene, defanzivne strategije – na ekspanziju se odlučuju samo onda kada je prisutna bezbednosna dilema, tj. kada nisu sigurne u pogledu namera drugih država“ – prema: V. Trapara, *Ofanzivni realizam i male države: slučaj Balkana u Prvom svetskom ratu*, *Politeia*, br. 8, Banjaluka 2014, 237.

⁸ Upor. N. Cveticanin-M. Mandić, *Suton međunarodnog liberalnog poretka, dijalektika političke mehanike i novi Vestfalski sistem za 21. vek*, 121.

⁹ Upor. D. Lopandić, *Male i srednje zemlje u međunarodnim odnosima i Evropskoj uniji, Međunarodni problemi*, br. 1, Beograd 2010, 79-80; Ž. Obradović-J. Bazić, *Društveno-politički uzroci i posledice angažovanja velikih sila na Balkanu, Nacionalni interes*, br. 3, Beograd 2021, 11. U međunarodnoj zajednici solidarnost i hegemonija, tolerantnost i netolerantnost, saradnja i borba, centrifugalne i centripetalne snage postoje i djeluju istovremeno – vidi: V. Ibler, *Međunarodna zajednica, Politička misao*, br. 4, Zagreb 1967, 675-676.

¹⁰ B. Petranović-M. Zečević, *Agonija dve Jugoslavije*, Šabac 1991, 332.

¹¹ I. Peruško, *Čudovišni SSSR i mitska zemlja Jugoslavija, Filološke studije*, br. 1, Zagreb 2015, 15.

¹² Kompleksna problematika međudržavnih i međupartijskih odnosa Jugoslavije i SSSR-a, jedna je od najoskudnije naučno obrađivanih tema u historigrafiji – prema: M. Bešlin, *Odnosi Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1968: između nužnosti saradnje i principa slobode, Istraživanja*, br. 22, Novi Sad 2011, 491-492.

¹³ Upor. L. Perović, *Na tragu srpske liberalne tradicije, Ko su i šta su bili srpski liberali sedamdesetih godina XX veka*, u: M. Nikezić, *Srpska krhka vertikala*, Beograd 2003, 11. Veljko

Srbije su, zapaža Latinka Perović, historijske: „Sukob sa Informbiroom (Информационное бюро коммунистических и рабочих партий - Informacioni biro komunističkih i radničkih partija – prim. S. B) je nasilno prekinuo tu vezu. To je prihvaćeno zbog države, patriotizma, partije, ali ne i mentalno. To je, kako je Tito stario, dobijalo obostrano na intenzitetu“.¹⁴ Koča Popović, dugogodišnji Titov saradnik, zapisuje 1968. kako Tito ima zastarjele predstave o socijalizmu, „a posebno o prvoj zemlji socijalizma i njenoj politici“. Jugoslavija je, smatra Jože Pirjevec, u suton Titova života imala dva lica: s jedne je strane Zapadu htjela dokazati svoju demokratsku „podobnost“, a s druge Istoku „svoju odlučnost da izbjegne njegov škripac, koji su joj uvijek iznova pokušavali nametnuti Sovjeti“.¹⁵ S „crvenom“ Moskvom je iz Beograda

Mićunović je tokom prijema, 4. novembra 1969. kod Tita, pred odlazak u Moskvu radi preuzimanja dužnosti ambasadora u SSSR-u, skrenuo pažnju Titu na glasine o tome kako zemlje socijalističkog lagersa „treba da osvoje ključne pozicije u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori, da su sada dobri uslovi za to, da su te republike uvijek bile proslovenske, a druga polovina Jugoslavije je prozapadna i nije važno šta će s njom biti“ – prema: D. Bogetić, Američke analize budućnosti Jugoslavije posle Tita s početka 70-ih godina, *Tokovi istorije*, br. 1, Beograd 2012, 164. Aleksej Kosigin (Алексей Н. Косыгин), sovjetski premijer, u razgovoru 1970. s V. Mićunovićem, jugoslavenskim ambasadorom u SSSR-u, „dijelio“ je Jugoslaviju na „pravoslavne republike u kojima je situacija drugačija i u kojima su raspoloženja prema SSSR-u povoljnija, za razliku od drugih republika“ – prema: B. Petranović-M. Zečević, *Agonija dve Jugoslavije*, 316-317. Marko Nikezić (1921-1991), nekadašnji visoki partijski funkcioner u Srbiji, ocijenio je Sovjetski Savez kao izvoriste i idejno uporište svakog jugoslavenskog, a prije svega, konzervativizma u Srbiji. Upozoravao je da će u nestabilnim prilikama Sovjeti pokušavati da se pokažu kao „prijatelj“ i „saveznik“ svih, posebno Srba, koji su navodno „potisnuti“ i „zaboravljeni“. Ukazivao je da je opasna veza proruskih snaga, ibleovaca i srpskih nacionalista. Sovjetski vrh je, prema Nikeziću, vidio nesumnjivo „prosovjetsku“ Jugoslaviju u kojoj bi se, u prvom redu, oslanjali na Srbe i Crnogorce – vidi: M. Bešlin, Srbija i modernizacija 1968-1972. godine, *Politikon*, br. 11, Novi Sad 2015, 23, 32-33. Nikezić je krajem 1980-ih isticao kako je režim u Moskvi „kroz čitavo vreme bio garant režima u Jugoslaviji. Čak i za vreme naših svađa“ - prema: *Helsinkiška povelja*, br. 177-178, Beograd, juli-avgust 2013, 37.

¹⁴ „Imate u memoarima Veljka Mićunovića (jugoslavenski ambasador u Moskvi 1956-1958; 1969-1971. – prim. S. B) jedan detalj, to je njegov drugi mandat u Rusiji. Mićunović je razumevao Rusiju, mislio je da je obnova tih veza bila fatalna za Jugoslaviju“. Nije se ipak moglo s jednom tako velikom zemljom ostati na definitivnoj distanci. Promjene u njoj nisu bile radikalne, nije mislio da je kurs nakon XX Kongresa zaustavljen, ostala je imperijalna politika. Velike države „ne menjaju strateške ciljeve u zavisnosti od političkih režima“ – prema: O. Milosavljević, *Činjenice i tumačenja: dva razgovora sa Latinkom Perović*, Beograd 2010, 215-216.

¹⁵ Tokom razgovora Tita i Leonida Brežnjeva (Леонид И. Брежнев), generalnog sekretara CK KPSS-a, u Beogradu u novembru 1976, sovjetski lider je bezuspješno tražio za sovjetsku ratnu flotu baze na jadranskoj obali, slobodu preleta za sovjetske avione preko Jugoslavije i veću političku i privrednu saradnju, kao i osnivanje sovjetsko-jugoslavenskog kluba prijateljstva. Tražio je i da SKJ redovno učestvuje u ideološkim savjetovanjima vođa socijalističkoga bloka, da Tito nesvrstanu politiku preusmjeri u korist Moskve i stiša pisanje jugoslavenskih medija „koje nije prijateljsko prema SSSR-u“. Brežnjeva je svoje riječi ponovio u avgustu 1977, kada su se opet susreli u Moskvi. I ovaj je put „naletio na gluhe uši“. Sovjetski „ultimatum“, kako su ga nazvali zapadni novinari kada je američka agencija UPI objavila „osam Brežnjevljevih zahtjeva i osam Titovih: Ne“, silno je ipak uznemirio Jugoslavene. Tumačili su ga kao još jedno upozorenje

postojala posebna, poprečna veza, mimo zvanične strukture Partije i vlasti. Od Tita su tu vezu nasljeđivali ministri odbrane – Nikola Ljubičić, Branko Mamula i Veljko Kadijević. Bez obzira na svađe, strahove i rezerve, „prva zemlja socijalizma“ uvijek je u Beogradu ostajala kao posljednji oslonac režima.¹⁶ Sergej Romanjenko (С. А. Романенко) predočava da se nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. „стал распространяться тезис об искусственности создания Республики Босния и Герцеговина, о том, что решения веча якобы нелегитимны. А конституцию СФРЮ 1974 года, в которой содержалось признание существования мусульман-босняков как особого народа, зачастую стали изображать как „ватиканско-коминтерновский заговор“, направленный против интересов сербского народа и единства Югославии“. Početkom 1980-ih Bosna i Hercegovina se „превратилась в арену застарелого соперничества набравших силу сербского и хорватского национальных движений“.¹⁷

Britanski konzul u Zagrebu izvještavao je početkom 1980. da je u „katoličkoj Sloveniji i Hrvatskoj“ snažan osjećaj da Srbi i Crnogorci ne bi dovoljno odlučno reagirali na sovjetsku intervenciju u Jugoslaviji zbog tradicionalnog mišljenja da je Rusija zaštitnik panslavizma i pravoslavlja. U Hrvatskoj su se mogla čuti mišljenja da bi, sa smrću Tita, srpski elementi, koji su činili većinu u sigurnosnim službama i državnoj upravi, mogli omogućiti Sovjetima da preuzmu kontrolu nad Jugoslavijom. Ovakve vijesti stvarale su dojam u zapadnim krugovima o njenoj trajnoj nestabilnosti.¹⁸ Više ruskih autora, ovisno od političke orijentacije i različitog nivoa stručne odgovornosti, uprošćavalo je stvarnost Jugoslavije, svodeći je na srpsku etničku državu („Югославия - как межвоенная, королевская, так и послевоенная,

da se Moskva svojih hegemonističkih pretenzija još nije namjeravala odreći – prema: J. Pirjavec, *Tito i drugovi*, Zagreb 2012, 634-635. Brežnjev je u maju 1979. u Moskvi uvjeravao Tita da „nikada na Jugoslaviju nije gledao kao na protivnika niti je na jugoslovensku teritoriju gledao kao na zonu koju bi koristila sovjetska armija“ – prema: V. Eraković, „Neka đavo nosi Zapad, važno je šta mi o tome govorimo“ – poslednja poseta Josipa Broza Moskvi (17-18. maj 1979), *Arhiv*, br. 1-2, Beograd 2014, 187.

¹⁶ A. Ćirić, „Uspon i sunovrat Jugoslovenske narodne armije“, *Vreme*, br. 894, Beograd, 21. februar 2008. Latinka Perović upućuje na jedan detalj iz memoara Veljka Mićunovića, koji piše o posjeti generala Nikole Ljubičića Moskvi, to su „možda pozne sedamdesete godine“. Ljubičić je bio sigurno najduže savezni ministar odbrane, „kao Srbin, sad kažu da su Srbi bili potlačeni, a to što je jedan bio u policiji 35 godina, a drugi u vojsci 13 godina, to su komunisti – ni ljudi, ni Srbi! I Ljubičića je primao predsednik sovjetske vlade Aleksej Kosigin, Mićunović ga kao ambasador prati, oni dolaze do vrata kabineta Kosigina, i Ljubičić kaže Mićunoviću: „Ja imam razgovor u četiri oka sa Kosiginom“. I ostavi svog ambasadora pred vratima kabineta! To su neke ilustracije tih odnosa“ - prema: O. Milosavljević, *Činjenice i tumačenja: dva razgovora sa Latinkom Perović*, 215-216.

¹⁷ С. Романенко, Когда и как возникли босняки-мусульмане, *Родина*, № 3, Москва 2001, <https://www.sklavin.ru/proekty/slavyane/roma0309.php>.

¹⁸ B. Kasalo, *Međunarodni pogledi na krizu u Jugoslaviji 1980-1987*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar 2017, 73.

„титовская“, - воспринимается российским общественным сознанием не как многонациональное и полиэтническое государство, а как национальное этническое государство сербов“).¹⁹

Nakon 1945. konvencionalni „tabu protiv secesije“ održavan je sve do raspada Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Čehoslovačke početkom 1990-ih godina, kada su ga međunarodni akteri djelomično prekršili, „ali nisu ga potpuno napustili“.²⁰ Rušenjem Berlinskog zida i raspuštanjem Varšavskog pakta – urušen je i međunarodni kontekst u kome je „jedino mogla opstati i izgrađivati se socijalistička Jugoslavija“.²¹ U analizi američkih obavještajnih službi iz jula 1989. („Jugoslavija: status i izgledi“) konstatira se da se ova zemlja nalazi pred ozbiljnim izazovima „pre svega usled pokušaja Slobodana Miloševića da ostvari srpsku hegemoniju i nametne sebe kao lidera“. To je doljevalo ulje na vatru hrvatskih i slovenačkih secesionista, što uz tešku ekonomsku situaciju prijeti opstanku zemlje. Njen raspad, ili njeno pretvaranje u Miloševićevu diktaturu, bili bi nepovoljni ishod „po američke interese“.²² Slom Jugoslavije nije bio incident „izvan logike tekućih procesa prestrukturiranja globalne arene“, već bitno poglavlje radikalne izmjene međunarodnog poretka.²³ Mada je bila nesvrstana zemlja, svojim političkim

¹⁹ С. А. Романенко, Судьба Югославии в сознании россиян, *Общественные науки и современность*, № 6, Москва 1996, 82-86. Jelena Guskova, u predvečerje rata u Bosni i Hercegovini, iznosi da je ova republika ulagala maksimalne napore „чтобы не быть втянутой в межнациональный конфликт. Однако принятый меморандум о суверенитете этой республики, разъединение населения на национальные отряды, расширяющийся процесс автономизации в сербских районах ввергли в политическую борьбу прежде всего национальные партии. Острые разногласия между парламентскими партиями по вопросу о статусе республики и будущем устройстве Югославии выявили слабость как руководства республики, так и оппозиции. Ситуация в Боснии и Герцеговине достаточно сложна, и республика, похоже, становится очередным очагом большого балканского пожара“ – према: Е. Ю. Гуськова, Политические силы в постсоциалистических обществах. Югославия, *Общественные науки и современность*, № 4, Москва 1992, 156-157.

²⁰ Nije bilo riječ samo o „načelnim protusecesionističkim narativima nego i o strateškim političkim interesima i motivima“ – према: М. Kasapović, *Bosna i Hercegovina 1990-2020: rat, država i demokracija*, Zagreb 2020, 332.

²¹ D. Bogetić, Jugoslavija u Hladnom ratu, *Istorija 20. veka*, br. 2, Beograd 2008, 369.

²² Najbolje bi bilo za SAD, navodi se u ovoj analizi, ako bi se sačuvao status quo, „uz postepenu demokratizaciju i uvođenje tržišne privrede“. Zaključak glasi da su „Jugoslovenski narodi dokazali da su u stanju da prežive ekonomske nedaće i loše rukovodstvo bez pribegavanja masovnom nasilju... Postoji mala verovatnoća da će doći do dezintegracije, ali šanse su veće nego ikad da će SFRJ ostati cela“ – према: D. Atanasijević, „Špijunske tajne: CIA, Tito, Jugoslavija“, *Vreme*, br. 1360, Beograd, 26. januar 2017; opšir. *Od nacionalnog idealizma do nacionalne tragedije: CIA i Jugoslavija (1948-1990)*, tom 1, prired. D. Bisenić, Beograd 2021.

²³ R. Nakarada- O. Račić, *Raspad Jugoslavije – izazov evropskoj bezbednosti*, Beograd 1998, 19. Radmila Nakarada ističe da se radilo o jednom od „najsloženijih savremenih sukoba, u kome su se zaplele senke tvrdokorne prošlosti i fluidni tokovi sadašnjosti, kao i protivrečne aspiracije brojnih unutrašnjih i spoljnih aktera“ – vidi: R. Nakarada, Uvodno izlaganje: o problemima

sistemom, habitusom i vojnom doktrinom, pripadala je zemljama Istočnog bloka. Nastale promjene zbog „pobjede Zapada i zapadne demokracije nad Istokom i zemljama komunističkog/socijalističkog bloka“ reflektirale su se na njene unutrašnje prilike i političke procese 1989-1991. godine.²⁴ Može se reći, zapaža Konstantin Nikiforov, da se u Srbiji s dolaskom Miloševića na vlast „režim, koji je u zemljama Istočne Evrope već pao, ponovo utemeljio“.

Uloga SSSR-a u jugoslavenskoj krizi bila je „uvjetovana problemima kroz koje je prolazila komunističko carstvo u raspadu“, na nivou statistike koji se „nije ni gurao među glavne glumce u predstavi“.²⁵ Sovjetska armija je, pak, visoko kotirala u projekcijama JNA, mnogo više od SSSR-a. Neko je vrijeme ta armija bila uzor, a dio kadrova J(N)A prošao je sovjetske vojne škole. Shvaćajući 1991. kao 1941, JNA je u toj armiji vidjela Crvenu armiju, a u raspadajućem SSSR-u – Rusiju.²⁶ U čuvenoj „Informaciji“ Političke uprave Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (SSNO) od 25. januara 1991, pročitanoj u organizacijama SKJ u JNA, navedeno je da je „usporen proces dezintegracije“ SSSR-a, da su se Sovjeti „počeli pribirati i uviđati da put kojim su krenuli ne vodi uspjehu reforme, već u propast. Reafirmiraju se i narastaju snage koje su za očuvanje savezne države i njezinih institucija“, te da se poduzimaju „odlučne mjere da bi se zaustavile separatističke tendencije u pojedinim dijelovima zemlje. Čine to na način koji je ponegdje vrlo problematičan, uz velike otpore u zemlji i pritiske izvana. Angažirana je i Sovjetska armija. Takav razvoj situacije u SSSR-u, bez obzira na to u što će se izroditi, sputava slobodu akcije Zapada i domet njegovih utjecaja na svjetska zbivanja“, te da „ni u Jugoslaviji socijalizam nije dokrajčen i bačen na koljena. Jugoslavija je, doduše uz visoku cijenu, odolela prvom udaru i valu antikomunističke hysterije. Zadržani su realni izgledi za očuvanje zemlje kao federativne i socijalističke zajednice“. Optuživani su neki zapadni krugovi da „pod demokratijom u našim prilikama podrazumijevaju, u prvom redu, ono što je antisocijalističko“, ali da „rušenje komunizma nije uspjelo ni u jednoj zemlji

tumačenja raspada Jugoslavije, u: *Interpretacije jugoslovenskih sukoba i njihove posledice: između suštinskog neslaganja i dijaloga*, Beograd 2016, 18.

²⁴ T. Dagen, *Pravopolitički mehanizmi za sprječavanje sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije od 1990-1995*, doktorska disertacija, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij Europski studiji, Osijek 2018, 72.

²⁵ D. Marijan-N. Barić, *Raspad Jugoslavije i stvaranje hrvatske države*, Zagreb 2020, 82.

²⁶ U kontekstu „propasti komunizma“ „perestrojka“ (перестройка) u SSSR-u za JNA bila je krupan znak slabosti. U Političkoj upravi SSNO likovano je zbog otpora perestrojki - tendencija „očuvanja snažne savezne države“. Osnivanje Savjeta za sigurnost i Glavne uprave ministarstva unutarnjih poslova za Moskvu i Moskovsku oblast u martu 1991. uz preustroj službe sigurnosti (KGB) - za JNA su bile pripreme za „zavođenje reda“ u SSSR-u – prema: D. Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987-1992*, Zagreb 2008, 346.

u kojoj je revolucija bila autohtona“ - u SSSR, Kini, Jugoslaviji itd.²⁷ Zapadne sile su, zazirući od ruskog miješanja u balkansku krizu, uticale na ponašanje Kremlja.²⁸ On je imao sopstvene prioritete. SSSR je nastavio s politikom nemiješanja „во внутренние дела СФРЮ, отклонив все просьбы югославского правительства о политической и военной помощи“.²⁹ Posljednji sovjetski lider Mihail Gorbačov (М. С. Горбачёв) u „jugoslavenskom pitanju“ nastojao je da pronade „общие подходы“ с руководителями стран Западной Европы и США. Более того, он

²⁷ M. Vasić, „Jedan važan jubilej“, *Danas*, Beograd, 21. avgust 2011. Na bazi „bratstva po oružju i spoju smjene komunizma s pravoslavljem“, JNA je „zatražila pomoć Sovjetske armije“. Vrh JNA je, imajući u vidu stanje u Jugoslaviji, predlagao vanredne mjere u zemlji. General Kadijević tražio je za to u martu 1991. podršku u Moskvi, gdje je išao tajno, na razgovore sa ministrom odbrane maršalom Dmitrijem Jazovim (Д. Т. Язов). Htio je da dobije potvrđan odgovor na pitanje hoće li SSSR zaštititi SFRJ „od eventualne intervencije Zapada, ako idemo na upotrebu vojske“. Nije ga dobio. Jazov mu je rekao da kod njih „šest republika ne priznaje centralnu vlast“, da je „glavni izvor destabilizacije SSSR uništena privreda“, da „više nema Varšavskog ugovora i socijalističke zajednice“. Kadijević je zaključio da Rusi „nisu u stanju da pomognu ni sebi, a kamoli nama“. Gorbačov nije primio Kadijevića. Bilo je „konačno jasno: Sovjetski Savez, a pre svega Gorbačov, ne samo što nas neće podržati nego, potpuno suprotno, biće u prvim redovima međunarodnih snaga – naših protivnika“) - napisao je Kadijević – prema: „Odbio sam vojni puč“, *Politika*, Beograd, 7. oktobar 2007. JNA je, prema tvrdnji generala Blagoja Adžića, odustala od vojnog udara jer nije imala jaku vanjsku podršku, „pri čemu ne treba dvojiti da je potpora tražena isključivo u Moskvi“. Sovjetskoj se armiji JNA obratila i u julu 1991. nakon debakla u Sloveniji. Na traženje vojne opreme Jazov je dao negativan odgovor, spreman da je proda samo na službeni zahtjev jugoslavenskog premijera Ante Markovića – vidi: D. Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987-1992*, 346. Raif Dizdarević iznosi da je određen uticaj na neke ličnosti u vrhu JNA, „konkretno na Kadijevića“, postojao iz sovjetskog vojnog vrha: „Uticaj ili istovjetnost političkih gledanja – ili jedno i drugo“. Kadijevićeve ocjene politike Gorbačova bile su negativne: „To, vjerovatno nije bilo samo njegovo mišljenje, ali je sigurno da ga je stalno plasirao u vojnom vrhu Jugoslavije“. Ova gledanja mogla su „biti podloga i određene političke sprege, a kanali uzajamnog komuniciranja sa sovjetskim vojnim vrhom bili su brojni“. Postojala je vojno-privredna saradnja, nabavka naoružanja i rezervnih dijelova za u JNA korišteno sovjetsko oružje – prema: R. Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije: sjećanja*, Sarajevo 1999, 420; B. Repe, JNA: pretenzije na status posljednjeg čuvara Titove Jugoslavije, u: *Jugoslavija: poglavlje 1980-1991*, Beograd 2021, 114; F. Švarn-T. Skrozza-B. Vasić, „Armija Partije“, *Vreme*, br. 562, Beograd, 11. oktobar 2001; D. Grujić, „Veljko Kadijević, 1925-2014“, *Vreme*, br. 1244, Beograd, 6. novembar 2014.

²⁸ E. Ю. Гуськова, Что ждали от России на Балканах в начале 1990-х годов?, u: *Образ России на Балканах: Мифологемы, идеологемы, религиозные, исторические и культурные связи*, Москва 2011, 23; opšir. E. Ю. Гуськова, *Внешняя политика России в годы югославского кризиса (1985-1995)*, Санкт-Петербург 2022.

²⁹ Opšir. Г. А. Ильина, *Полтика России в югославском кризисе (1991-1999 гг)*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Московский государственный университет, Москва 2002; J. Guskova, *Jugoslovenska kriza i Rusija: dokumenti, fakta, komentari (1991-1995)*, Beograd 1996.

подчёркивал это публично, вероятно, иногда преувеличивая степень реально достигнутого взаимопонимания“.³⁰

Pokušaj državnog udara 19. avgusta 1991. u Moskvi, uništio je „poslednju nadu Miloševićevog režima i vladajuće garniture JNA da će dobiti spoljnu podršku za sopstvenu kontrarevoluciju u Jugoslaviji“. Stjepan Mesić, predsjednik Predsjedništva SFRJ, u razgovoru s novinarima, istakao je tada da se moskovska događanja mogu nepovoljno odraziti na stanje u Jugoslaviji, jer bi konzervativne snage događaj u Moskvi „mogle prihvatiti, pokušavajući ga iskoristiti kao model za rješavanje naših problema“.³¹ Beogradska „Politika“ je 21. avgusta, preko cijele strane, objavila naslov „Gorbačov skinut s vlasti“. Aleksandar Prlja je pisao kako se u Moskvi nije desilo ništa neočekivano, da Gorbačov nije vodio realističnu politiku i da je načinio „brojne greške u poslednjoj fazi vlasti“. Dok su Slovenija i Hrvatska odmah osudile pučiste, iz vlade Srbije samo je bilo poručeno kako ona ne namjerava da se „meša u unutrašnje stvari drugih država“.³² Mihajlo Marković, potpredsjednik i ideolog

³⁰ „Вместе с тем вопросы, посвящённые СФРЮ, Президент СССР неизменно использовал для агитации за собственный план сохранения реформированного СССР. „Мы выразили надежду, что нынешний переход к новому качеству югославской федерации завершится успешно. Мы это воспринимаем близко, потому что это перекликается с процессами в нашей стране“, – говорил он в мае 1991 г. после встречи с премьер-министром Италии... „Мы высказались за то, чтобы избежать применения силы“, „СССР и США исходят из того, что решение возникших проблем должно быть найдено самими народами Югославии“, – заявил президент СССР 31 июля в присутствии президента США“. Gorbačov u ocjenama o zbivanjima u Jugoslaviji i raspletu krize u njoj „не допустил, да и не мог допустить никакого „сербского крена“. В отличие от его речи 1988 г. в Белграде, слова о славянстве и общей истории были адресованы отнюдь не одной только сербской стороне“. Он „не мог поддерживать и не поддерживал С. Милошевича, сделавшего воинствующий сербский национализм своей козырной политической картой. Као realni političar „он видел, что путей к сохранению СФРЮ уже нет и главное в сложившейся ситуации – обеспечить „мирный развод“ – према: С. Романенко, *М. С. Горбачёв и судьба Югославии*, Исторична панорама: Збірник наукових статей, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, Вип. 10, Чернівці 2010, 201, 210.

³¹ D. Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987-1992*, 346. U Jugoslaviji je odjeknula vijest da je u Moskvi izvršen državni udar. Izvještaji su bili šturi i protivrječni. Obavještajna uprava Generalštaba JNA nije bila zatečena. Načelnik uprave bio je general-major Vuleta Vuletić, raniji načelnik kabineta Veljka Kadijevića, saveznog sekretara za narodnu odbranu. U SSSR-u je studirao vojne nauke, „rusofil do srži i bez mere“. U izvještaju Obavještajne uprave pisalo je „da se vojni udar dobro razvija i samo što nije uspeo“. Pukovnik Vuk Obradović, načelnik Kadijevićevog kabineta, naredio je da se okupi cijeli sastav ovog kabineta. Egzaltirano je saopštio da je u Moskvi izvršen udar, da nema sumnje u uspjeh i da se „sada tresu gaće Kučanu, Tuđmanu i još mnogima“ – vidi: D. Vukšić, *Vojnopolitički odnosi Republike Srbije i Ruske Federacije u procesu raspada Jugoslavije*, u: *Pracjenje rusko-srpskih odnosa*, III izveštaj, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove (ISAC fond), http://www.isac-fund.org/download/Pracjenje_rusko-srpskih_odnosa-3.pdf. također vidi: B. Vukšić, *JNA i raspad SFRJ: od čuvara do grobara svoje države*, Stara Pazova 2006, 140-141.

³² *Rat u Hrvatskoj: dokumenta Predsedništva SFRJ*, tom III (avgust-oktobar 1991), prired. K. Nikolić-V. Petrović, Beograd 2018, 121.

Socijalističke partije Srbije, bio je sretan što su pučisti pokušali eliminirati ideju saveza suverenih država, „pa nam u tom smislu sve to odgovara“. Vrh JNA je, pak, s razočaranjem dočekao propast pokušaja vojnog udara u Moskvi. „Faktor Gorbačov“ je, vjerovali su, upropastio SSSR i projekt socijalizma, a na kraju i Jugoslaviju.³³ Otpor pučistima razbio je veze „moskovskih konzervativaca i velikosrpske politike“. Srpska politika osvajanja ostala je bez moćnog saveznika. Zapad više nije morao voditi računa o zaštiti integriteta SSSR-a.³⁴

Mogao je priznati i nove realitete na prostoru bivše Jugoslavije.³⁵ Srpske komuniste i nacionaliste zbližavalo je njihovo rusofilstvo i netrpeljivost prema Zapadu.³⁶ Bio je to spoj „pravoslavlja i revolucionarnog mita“.³⁷

Dezintegracija Sovjetskog Saveza i paralelno s tim i slabljenje uticaja vojno-političkog aparata koji je držao ovu veliku državu na okupu, nužno je otvorila „put raspadu socijalističkog državnog sustava u Istočnoj Europi i

³³ D. Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974-1990)*, Zagreb 2003, 70-71; opšir. S. Đukić, *Krasna Moskva: posljednja sovjetska saga: od konfrontacije ka saradnji, od zastoja do perestrojke i kolapsa 1986-1990*, Beograd 2021.

³⁴ „Разговарявшаяся гражданская война на территории бывшей СФРЮ становилась важным индикатором угасания Ялтинско-Потсдамской системы, в которой Советскому Союзу принадлежала одна из ключевых ролей“ – prema: А. С. Барсенков, *Внешняя политика России на начальном этапе становления новой государственности (1991-1993)*, *Вестник Московского университета*, № 4, Москва 2013, 83.

³⁵ B. Caratan, *Kraj Sovjetskog Saveza - Perestrojka bez Gorbačova*, *Politička misao*, br. 3, Zagreb 1992, 65. *Raspad Jugoslavije i rat koji je slijedio*, uticao je na stanje u SSSR-u i u Čehoslovačkoj, na politike EU-a i SAD-a, te Rusije. Jugoslavensko iskustvo postalo je sukonstitutivno za daljnje događaje u tim zemljama: za raspad SSSR-a i Čehoslovačke, za veće integriranje Evropske unije te, posebno tokom rata oko Kosova) za promjenu politike Rusije: od Jeljcina ka Putinu“ – prema: D. Jović, *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Zagreb 2017, 371.

³⁶ U Beogradu se nije očekivala podrška *svakog* Sovjetskog Saveza i *svake* Rusije, nego „naprednih snaga“ u njima. Otuda srpski vrh nikada nije bio neutralan prema unutrašnjo-političkim zbivanjima u SSSR-u i Rusiji i otvoreno je polagao velike nade u one koji su htjeli da obore prvo Gorbačova i poslije Jeljcina – vidi: V. Dimitrijević, *Jugoslovenska kriza i međunarodna zajednica*, u: *Srpska strana rata*, II, Beograd 2002, 260. Naknadni pokušaji Slobodana Miloševića da se približi Jeljcinu nisu davali rezultate. Stanje se donekle izmijenilo kada je srpski patrijarh Pavle početkom 1993. zamolio Alekseja II (Алексий II, 1929-2008), patrijarha moskovskog i cijele Rusije, da intervenira kod Jeljcina. Ovaj je posjetio Jeljcina, pa su zajedno izdali saopštenje u kojem su „izrazili zajedničku zabrinutost za sudbinu bratskog srpskog naroda“. To je bio podsticaj ruskoj državi da se više angažira na strani Srbije – vidi: M. Jevtić, *Istočna pravoslavna crkva i savremeni religijski procesi u svetu*, *Međunarodni problemi*, br. 4, Beograd 2012, 430-431; Г. Н. Энгельгардт, *Послания сербского патриарха Павла патриарху Алексию II в октябре 1993 года*, *Славяноведение*, № 1, Москва 2020, 42-48.

³⁷ Danilo Kiš je ustvrdio da je srpska kultura vezana kroz istoriju u prvom redu za Rusiju i pravoslavlje: „Srpski nacionalizam se hrani mitologijom slovenskom i ruskom, čak i onda kad odbacuje boljševizam: pravoslavlje i ruska književna tradicija, panslavizam i Dostojevski (...) imaju danas istu privlačnost kao Blokova pesma o Skitima, Jesenjin ili Majakovski. (...) Tu se ukrštaju, dakle, dva mita: panslavizam (pravoslavlje) i revolucionarni mit. Kominterni i Dostojevski“ – prema: M. Miočinović, *Nemoć očiglednog*, Beograd 2014, 123, 222.

multilateralnih oblika suradnje“.³⁸ Ujedno, „s nestankom glavnoga središta europskog državnog socijalizma nestao je i sam socijalistički sustav, njegovi instrumenti suradnje, kao i sve tri socijalističke federacije (sovjetska, jugoslavenska i čehoslovačka).³⁹ Višenacionalne „komunističke federalne države“ (SSSR i SFRJ), s uporedivim historijama samoniklih revolucija i sličnim nacionalnim politikama, raspale su se 1991. godine. Da se nisu urušili SSSR i „Istočni lager“, možda ne bi ni Jugoslavija i Čehoslovačka. Otapanje „velikog istočnoevropskog glečera“, bilo je ključno za rasulo na Balkanu.⁴⁰ „Za sve je kriv Gorbačov“, vajkao se u februaru 1990. general Veljko Kadijević, posljednji jugoslavenski ministar odbrane, šokiran rasulom SKJ: „Veoma je jeftino prodao ideju socijalizma i komunizma“.⁴¹ Bio je ljutit što ga nije, tokom posjete Moskvi 1990. primio Gorbačov. U Beogradu je kasnije otvoreno pričao da je to bilo maslo Budimira Lončara, jugoslavenskog ministra spoljnih poslova. Kadijević je bio uvjeren da se „predsjednik Mihail Gorbačov neće dugo održati. Ako se još samo malo strpe, ojačat će komunizam u Sovjetskom Savezu“.⁴² Kadijević u analizi (1993) razloga kraha Jugoslavije iznosi da je

³⁸ Sergej Češko zastupa tezu da je Sovjetski Savez „пал жертвой случайного или необязательного совпадения разнообразных „объективных“ и „субъективных“ факторов“ – prema: С. В. Чешко, *Распад СССР: этнополитический анализ*, 2-е изд., Москва 2000, 5; upor. R. Has, *Svet u neredu: američka spoljna politika i kriza starog poretka*, Beograd 2017, 50-51.

³⁹ R. Vukadinović, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb 2001, 244.

⁴⁰ T. Kuljić, Jugoslovenstva između realnosti i nostalgije, *Godišnjak za društvenu istoriju*, br. 1, Beograd 2018, 48; opšir. vidi: Ю. А. Брагин, *Распад Югославии. Предпосылки трагедии, Международная жизнь*, № 4-5, Москва 1995, А. А. Сербина, *Политическое содержание кризиса общенациональной идентичности в Югославии*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук, Москва 2013; О. Е. Николаевна, *Политические аспекты интернационализации этнотерриториальных конфликтов в современных условиях (на примере югославского кризиса)*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук, Москва 2015.

⁴¹ JNA se ipak kuraži, krajem aprila 1990. Kadijević zaključuje da je „proces raspada SSSR-a zastao i sigurno neće ići dalje“, pa Borisava Jovića, člana Predsjedništva SFRJ, upoznaje s postojanjem planova za neku vrstu intervencije u Sloveniji i Hrvatskoj u cilju zaustavljanja daljeg rastakanje Jugoslavije – vidi: V. Petrović, *Raspad SFRJ: kriza, erozija, pat, Istorija 20. veka*, br. 1, Beograd 2015, 116-117.

⁴² L. Silber-A. Little, *Smrt Jugoslavije*, Opatija 1996, 118. Gotovo slučajno je sovjetski ambasador u Beogradu početkom 1991. obavijestio Budimira Lončara, jugoslavenskog ministra spoljnih poslova, kako je tek nedavno od svoga vojnog izaslanika čuo da je organizirao posjetu admirala Stane Broveta Moskvi. „Tražili su opremu u protuvrijednosti dvije milijarde dolara, specificirali su što žele, a da mi to nismo znali“, prisjeća se docnije Lončar. Lončar je nakon dobijene informacije od sovjetskog ambasadora odmah nazvao Milana Vereša, jugoslavenskog ambasadora u Moskvi, čovjeka kojem je vjerovao. Posve neinformiran, Vareš je suočio jugoslavenskog vojnog izaslanika Branka Krgu s podatkom koji je upravo dobio. „Rekli su mi da vas ne moram obavijestiti, pa vam ništa nisam ni rekao“, odgovorio je budući šef obavještajne službe i načelnik Generalštaba Miloševićeve Vojske Jugoslavije. Bio je to „još jedan pokazatelj

kolaps SSSR-a učinio Jugoslaviju osjetljivom na pritisak sa Zapada.⁴³ Taj kolaps je, prema njegovim ocjenama, ohrabrio i antikomunističke i separatističke snage unutar zemlje, naročito u tradicionalno prozapadnim krajevima, da povećaju svoje zahtjeve.⁴⁴ U sprezi antisocijalističkih snaga unutar Jugoslavije i Zapada, vidio je glavni razlog raspada države i ratova koji su uslijedili.⁴⁵ Vlast u Kremlju je zazirala od širenje NATO-a na Istočnu Evropu, doživljavajući to kao prijetnju nacionalnoj sigurnosti. Čim je nestao SSSR, „Jugoslavija, zemlja koja je bila lider nesvrstanih, pretvorila se u grupu malih država“, ističe Mihail Aleksandrov. Jugoslavenska kriza je imala složen, višeslojni karakter, s brojnim uzrocima.⁴⁶ U Jugoslaviji se zbio ideološki,

tajnog djelovanja vojnih krugova, traženja političkih, vojnih i obavještajnih kanala za rješavanje jugoslavenske krize s osloncem na konzervativne i vojne krugove u Moskvi“ – opšir. T. Jakovina, *Budimir Lončar – od Preka do vrha svijeta*, Zaprešić 2020.

⁴³ D. Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974-1990)*, 70. U dokumentu „Yugoslavia Transformed“ - analizi američkih obavještajnih službi iz oktobra 1990, SSSR je tretiran kao promatrač, bez uticaja na jugoslavensku krizu: „Njegova geografska odvojenost, povlačenje iz hegemonije u Istočnoj Evropi i domaće preokupacije centrifugalnim tendencijama sličnim onima u Jugoslaviji, učiniće ga posmatračem, a ne učesnikom u jugoslovenskim dešavanjima“ – prema: A. Petković, *SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd 2013, 46.

⁴⁴ Uticaj stanja u SSSR-u se ponajprije osjetio na krizi jugoslavenske ideologije. Nakon prestanka blokovske podjele ona više nije mogla ostati samo samoupravna, niti je u vanjskoj politici bilo dovoljno da ostane nesvrstana. Nesvrstanost i samoupravljanje, naime, „imali su smisla samo u svijetu koji je bio blokovski podijeljen“ – prema: D. Jović, *Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija*, *Reč*, br. 62/8, Beograd 2001, 129-131. Davor Rodin navodi da je Generalštab JNA 1991. bio podijeljen između proameričkih i proruskih oficira. Zbog protivrječnih i nejasnih informacija s kojima je Generalštab raspolagao, on nije bio u poziciji da jasno i odlučno djeluje: „Izraz te neodlučnosti bilo je naglo prekidanje vojnih operacija u Sloveniji te priklanjanje manje riskantnoj opciji podjele Jugoslavije na temelju Jaltskog sporazuma s početka hladnog rata. Podgrijavanje toga fantomskog, nenapisanog Jaltskog sporazuma s početka hladnog rata odgovaralo je i Rusiji i Srbiji, koja je u provedbi toga plana na terenu vidjela šansu za oživotvorenje svoga sna o velikoj Srbiji koja bi se, prema prilikama i ratnoj sreći, maksimalno proširila prema Zapadu na račun muslimanskih i hrvatskih etničkih prostora. Srbija, dakle, nije, to se danas može reći bila a priori uz Rusiju: ona je naprosto vidjela da može birati između dvije za nju podjednako primamljive mogućnosti koje su lebdjele u političkom prostoru: nastavak dominantne uloge u Jugoslaviji pod novim demokratskim uvjetima, što je nudio Zapad, i ozbiljenja plana o velikoj Srbiji bez balasta separatističkih naroda, što je odgovaralo ruskim neizgovorenim interesima“ – prema: D. Rodin, *Daytonski sporazum: deklaracija političke volje Zapada*, *Politička misao*, br. 4, Zagreb 1996, 151-152.

⁴⁵ D. Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974-1990)*, 70-71.

⁴⁶ Д. В. Кузнецов, *Югославский кризис: взгляд сквозь призму общественного мнения*, Москва 2009; З. В. Клименко, *Югославский кризис 1990-х гг.: этноконфессиональное измерение*, u: *Общество, политика, наука: новые перспективы*, Москва 2000, 560-581. Blagoje Grahovac, geopolitički analitičar, zastupa tezu da je sovjetski KGB (rus. *Комитет государственной безопасности* - Komitet državne bezbjednosti), bio osnovni razbijač Jugoslavije („dugogodišnja programska akcija“), iako ne zanemaruje ni određene krugove na

nacionalni i državni slom, nestali su samoupravni socijalizam, Titova federacija i Jugoslavija kao državna ideja.⁴⁷ Žan-Fransoa Aubert (Jean-François Aubert), švajcarski konstitucionalista, ustvrdio je da se federalna država „ne može definisati ni na jedan način, a da on zadovoljava sve teoretičare“.⁴⁸

Nakon „urušavanja“ SSSR-a, Jugoslavija je izgubila višedecenijski strateški značaj. Džejms Bejker (James Baker), američki državni sekretar,

Zapadu. On podsjeća da je invazijom snaga Varšavskog ugovora (VU) na Čehoslovačku 1968. prekinuta društvena i politička demokratizacija te države. Od svih država svijeta osuda te invazije je bila najjača od strane SFRJ, zbog čega je „za dlaku“ izbjegnuto rat između SFRJ i VU. Tadašnji generalni sekretar CK KP SSSR-a, Leonid Brežnjev je u septembru te godine izjavio: „Pustićemo Jugoslaviju još 10-15 godina da se pati i onda će ona samoj sebi doći glave“. U oktobru 1978. u Upsali (Švedska) je, navodi Grahovac, održan svjetski kongres sociologa: „Na zatvorenom delu kongresa američki sociolog Zbignjev Bžežinski izneo je svoju ocenu o Jugoslaviji. Osnovne odrednice njegove analize o Jugoslaviji su bile: da Jugoslavija, po mnogim pitanjima, može biti pozitivan primer za tadašnju Evropsku zajednicu; da njen jednopartijski sistem ne omogućuje pune političke slobode; da neravnopravan status imovinskih prava (posebno inferioran ustavno-pravni položaj privatne svojine) ugrožava ravnopravnost građana; da je Jugoslavija, kroz Pokret nesvrstanih zemalja, postala važan faktor međunarodnog mira; da (kao takva) nikako ne odgovara politikama država komunističkog bloka; da joj preti velika opasnost od tog bloka, te da Jugoslaviji treba pomoći da se održi na putu demokratizacije i ulaska u tadašnju Evropsku zajednicu. Pošto su sve tadašnje državne, republičke i vojne tajne službe u SFRJ dominantno bile pod uticajem KGB, većinom zamenom teza, one su zabrinutost Zbignjeva Bžežinskog preokrenule u takozvani plan Amerike za razbijanje Jugoslavije. Od tada, pa sve do današnjeg dana, u poluzvaničnim (pa i nekim zvaničnim) krugovima neprekidno su se podastirale različite varijante „planova“ razbijanja Jugoslavije od strane Zapada, dok je na terenu operativni plan razbijanja išao vrlo pragmatičnom KGB putanjom... Državne i vojne tajne službe na Balkanu uvek su bile u snažnoj vezi i pod snažnim uticajem ruskih tajnih službi“ – prema: B. Grahovac, *Ruska politika i Balkan*, <https://www.ifimes.org/BA/8701-ruska-politika-i-balkan>; Isti, *Ubice države*, <https://www.ifimes.org/ba/print/8630>.

⁴⁷ В. К. Волков, Трагедия Югославии (1991-1995), у: *Славянский мир: проблемы истории и современность (Памяти Владимира Константиновича Волкова)*, Москва 2006, 60-64. „Вторая Югославия пыталась реализовать более узкую концепцию панславизма - югославизм, оправдывающий объединение южнославянских народов на основе общей истории, культуры и языковой близости. Однако и в этом случае от концепции югославизма быстро отказались в силу политических причин, а сама концепция не получила достаточного теоретического и практического наполнения. Это отступление от исследования религиозного фактора в югославском кризисе оправдано следующим замечанием: несмотря на теоретическую непроработанность и множество внутренних противоречий, концепции панславизма и югославизма пытались преодолеть не только очевидные противоречия между разными этнорелигиозными сообществами, но и сконструировать общую историко-культурную, а позднее гражданскую идентичность вместо религиозной идентичности, перешедшей в национальную. Таким образом, с конца XIX в. главной целью различных политических сил было именно преодоление противоречий между различными сообществами. Естественно, параллельно с этой концепцией существовал и ряд исключительно национальных концепций, например, создание Великой Сербии по образцу Греции или Румынии. Однако именно концепция объединения стала ведущей“ – prema: А. А. Сербина, Роль религиозной идентичности в югославском кризисе, *Право и безопасность*, № 3-4(43), Москва 2012, 92.

⁴⁸ Prema: O. Nikolić, Raspad federalizma u Jugoslaviji, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, br. 7, Banja Luka 2017, 185.

posjetio je u junu 1991. Beograd. Nakon maratonskih sastanaka s glavnim akterima krize, napustio je Beograd, izvlačeći sebe i SAD iz regionalnih događanja: „We’ve got no dog in this fight (doslovno „nemamo psa u ovoj borbi“, tj. ova nas se borba ne tiče)“.⁴⁹ Jugoslavija je prestala da igra ulogu 'tampona' ili balansa jer se rušio i Sovjetski Savez u geopolitičkom smislu, pa je ta važna i komplicirana uloga Jugoslavije postala nepotrebna.⁵⁰ Jugoslovenska država je postepeno, a na kraju brzo, prestala da funkcioniše. Raspala se „prestankom delovanja sopstvenih institucija“. Nestalo je „efektivne vlasti“.⁵¹ U vrijeme urušavanja Istočnog bloka i sovjetske države, na Zapadu je strah od većeg previranja prevagnuo nad odbojnošću prema nedemokratskom ponašanju zvaničnog Beograda. Jugoslavija nije smjela postati primjer za SSSR jer je na njegov raspad „gledano kao na opasnost s potencijalnim nuklearnim posljedicama“.⁵² Vladajuće političke elite u Beogradu, u ključnim godinama preobražaja međunarodnog sistema, posebno onim između 1989. („annus mirabilis“) i 1991/1992, u velikoj mjeri pogrešno su procijenile kuda se svijet kreće.⁵³ Srbija je, zaključuje Kosta Nikolić, „imala najmanje razloga da prihvati rizik ratne avanture, ali ideja o ratnom raspletu jugoslovenske krize u njenu korist izgledala je i realna i prihvatljiva“. Osnovna strateška greška Slobodana Miloševića, predsjednika Srbije, nastala je iz uverenja da će rat u Jugoslaviji ostati van fokusa zapadnih sila, „u nekom mrtvom uglu njihovih interesovanja“.⁵⁴ Razvoj događaja ukazivao je na nepripremljenost vrha srpske vlasti za dalji tok jugoslovenske krize.⁵⁵

⁴⁹ J. Glaurdić, *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije*, Zagreb 2011, 5.

⁵⁰ S. Flere, 'Otcepljenje' – je li neko pomenuo 'otcepljenje'? Još o uzrocima raspada Jugoslavije: odgovor Aleksandru Pavkoviću, *Političke perspektive*, br. 3, Beograd-Zagreb 2013, 68; N. Perošević, Dezintegracija SSSR-a i posledice velikog kolapsa po SFRJ, *Sociološka luča*, br. 1, Nikšić 2020, 90. Američka administracija je Jugoslaviju tretirala kao „marginalnu evropsku periferiju“ iz koje je tek vrebala moguća ratna opasnost u slučaju njene disolucije, koja se mogla devastirajuće odraziti na SSSR. To je bio problem za zapadna realpolitička promišljanja. Neuspjeli puč u Moskvi u avgustu 1991. ohrabrio je njemačku i francusku diplomaciju za aktivniji pristup Evropske zajednice jugoslavenskoj krizi – vidi: M. Barać, Josip Glaurdić, *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije* (Zagreb 2011), prikaz knjige, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, Zagreb 2012, 502, 504.

⁵¹ Upor. S. Flere, 'Otcepljenje' – je li neko pomenuo 'otcepljenje'? Još o uzrocima raspada Jugoslavije: odgovor Aleksandru Pavkoviću, 63; B. Krga, Razbijanje Jugoslavije i Sovjetskog Saveza: sličnosti i razlike, *Napredak*, br. 3, Beograd 2021, 32-33.

⁵² J. Glaurdić, *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije*, 6.

⁵³ „U odsustvu kontekstualne inteligencije“, odlike uspješnog liderstva, bolje se nije moglo očekivati. Džozef Naj (Joseph S. Nye), politikolog, definira ovu inteligenciju kao „kapacitet da se prepoznaju trendovi u suočavanju sa složenošću“, te „prilagodljivost prilikom pokušaja da se oblikuju događaji“ – prema: D. D. Simić-D. Živojinović, „Trideset godina od pada Berlinskog zida i srpsko-američki odnosi“, *Danas*, Beograd, 28-29. septembar 2016.

⁵⁴ Takvo uverenje nastalo je zbog „velike euforije“ u Zapadnoj Evropi nakon previranja na evropskom Istoku i sloma poretka realnog socijalizma. U Beogradu se „čvrsto verovalo da Zapad

Raspad Sovjetskog Saveza predstavljao je i „dezintegraciju carstva Romanovih, koje su Lenjin i Staljin održali lukavstvom i silom“. Nikakva sila ne bi razorila SSSR „если бы этого не захотела российская элита“. Но, с точки зрения причинности, номенклатура была индифферентна. Целиком сконцентрировав внимание на огромных богатствах страны, она всего-навсего, как горестно заметил Горбачёв, „промолчала“ в тот момент, когда подлинный „катализатор“, Ельцин, ликвидировал СССР.⁵⁶ Rusija više nije morala da krije da joj je dozlogrdilo da se u njoj živi lošije nego u neruskim republikama, čime je faktički plaćana njihova vjernost „bratskom savezu“. I bez njih, Jeljcinovo „carstvo je bilo dovoljno veliko“.⁵⁷ Raspad SSSR-a upoređivan je docnije s propašću velikih carstava. Nazivan je i „najvećom geopolitičkom katastrofom XX stoljeća“ („крупнейшая геополитическая катастрофа 20 века“), „propašću povijesne Rusije“, „istinskom dramom za ruski narod“. Nova, nezavisna Rusija (Ruska Federacija) bila je teritorijalno i geopolitički reducirana u odnosu na dotadašnji SSSR („sovjetsku Rusiju“ ili „crvenu Rusiju“), odnosno carsku Rusiju, cjelokupne prethodne novovjekovne historije.⁵⁸ Kao inicijator rušenja SSSR-a, ona nije

nije spreman na vojnu intervenciju ili slanje misija za održanje mira“. Rat u Hrvatskoj počeo je „u najnepovoljnijem trenutku za Srbiju, u vreme raspada Sovjetskog Saveza“ - vidi: K. Nikolić, Politički portret Slobodana Miloševića 1988-1991, *Tokovi istorije*, br. 1, Beograd 2013, 276, 279; A. Apostolovski, „Kako su Srbi izgubili 20. vek“, *Politika*, Beograd, 5. februar 2017, <http://www.politika.rs/sr/clanak/373540/Kako-su-Srbi-izgubili-20-#!>.

⁵⁵ „Istorija je bez suvišnih emocija počela da Srbiji naplaćuje punu cenu za nepromišljenu i neodgovornu politiku tokom 20. veka. Sledila su nova poniženja“ – vidi: K. Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani 1989-1992*, knj. 2, *Ljudi mržnje, zemlja smrti*, Beograd 2020, 61-67.

⁵⁶ С. Коэн, „Вопрос вопросов“: почему не стало Советского Союза, и: *Политические отношения и политический процесс в современной России: хрестоматия*, т. 2, Москва 2008, 175. Nasljedstvo sovjetskog imperija bila je imperijalna svijest Rusa. Ona se ne može smatrati „produžetkom svijesti Rusa iz pretkomunističkog razdoblja jer je onda bila prisutna jedino u bogatijim i obrazovanijim slojevima. Komunistička imperijalna indoktrinacija i iskustva višedesetljetne supersile taj su elementi proširili u društvu“ – prema: J. Holzer, *Komunizam u Evropi: povijest pokreta i sustava vlasti*, Zagreb 2002, 192.

⁵⁷ В. Стојић, Poslednja kobna greška KGB-a, *NIN*, br. 2643, Beograd, 23. avgust 2001. Raspad Sovjetskog Saveza „объективно означал для русского народа известную утрату своего положения в международном сообществе. Русские в одночасье оказались без государства, которое считали своим, с новыми, трудно воспринимаемыми границами, без традиционных союзников и партнеров, лицом к лицу с новыми национальными государствами других народов, которые не забыли обид, нанесенных им в недалеком прошлом. Все это не могло не породить чувства оскорбленности, униженности, национального поражения, одиночества, чувства угрозы национальному существованию“ – prema: С. Романенко, Внешняя политика РФ: *выбор ценностей и путей*, *Прогнозис*, № 2(10), Москва 2007, 116.

⁵⁸ Упор. S. Živanov, *Rusija u vreme Jeljcina*, Beograd 2002, 16-19; D. Petrović, *Rusija na početku XXI veka- geopolitička analiza*, doktorska disertacija, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad 2006, 146; V. Vujačić, *Nacionalizam, mit i država u Rusiji i Srbiji: dublji uzroci raspada Sovjetskog Saveza i Jugoslavije*, Beograd 2018, 17-19. Ruski eksperti i analitičari ounutar Savjeta za spoljnu i odbrambenu politiku (Совет по внешней и оборонной политике -

mogla da se zalaže ni za jedinstvenu Jugoslaviju. Nije bilo prepreka za vlasti u Kremlju da priznaju neovisnost bivših jugoslavenskih republika.⁵⁹ Rusija je 1992. priznala Bosnu i Hercegovinu, ali je tek 1996. s njom uspostavila diplomatske odnose. Rusko priznanje Bosne i Hercegovine bilo je ipak „šokantno za Srbiju“.⁶⁰ Kremelj je bio svjestan problema i zakulisnih „igara“ brojnih aktera oko Bosne i Hercegovine.⁶¹

Srbija je tokom „ratova za jugoslavensko nasljeđe“, često upirala poglede ka „matuški Rusiji“, očekujući pomoć, uz nadu da će se sučeljavanje Rusije i Zapada obnoviti i da će novonastala Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) zauzeti „udobno“ mjesto između dva suprotstavljena bloka.⁶² Savjet bezbjednosti UN usvojio je 30. maja 1992. Rezoluciju 757 o SRJ (Srbiji i Crnoj Gori), kao krivcu za rat u Bosni i Hercegovini. Uvedene su SRJ međunarodne ekonomske i druge sankcije, uključujući trgovinski embargo, obustavljanje

СВОП), uobličavaju 1992. konceptualno-doktrinarnu osnovu za rusku spoljnu politiku. U unutrašnjem razvoju, prema njima, za Rusiju je bio najprikladniji scenarij koji je značio brzi prelazak ka ekonomiji zapadnoevropskog modela tokom jedne decenije, stvaranje razvijene demokratije, i „tesnu savezničku saradnju za Zapadom“. Slične stavove je tih godina dijelio i ruski državni vrh – prema: N. Vuković-Ž. Budimir, Projekti evroazijske integracije u savremenoj ruskoj geopolitičkoj misli, *Kultura polisa*, br. 31, Novi Sad 2016, 111-112.

⁵⁹ Džeјms Beјker, državni sekretar SAD, tokom telefonskog razgovora 11. aprila 1992. s Andreјem Kozirјevom, ruskim ministrom spolјnih poslova, iznio je svoju molbu da Rusija što prije prizna BiH. Kozirјev je istog dana dao nalog svoјoj administraciji da „hitno pripremi akt o priznavanju Bosne i Hercegovine“ – prema: J. Guskova, Uloga ministra spolјnih poslova Ruske Federacije Andreја Kozirјeva u kreiranju sudbine Rusije i Jugoslavije, *Napredak*, br. 1, Beograd 2020, 68; opšir. E. B. Степаненко, Личность министра иностранных дел А. Козырева и деятельность МИД России на балканском направлении в 1991-1992 гг, u: *Человеческое измерение кризисного проявления глобализации в полиэтническом регионе: Материалы межвузовской научно-практической конференции*, Ставрополь 2009, 298-300.

⁶⁰ N. Marković, Uloga i uticaj Rusije na Balkanu u 21. veku, *Sveske*, br. 101, Pančevo 2011, 113.

⁶¹ „Известия“ 23. oktobra 1993. objavljuje: „В Женеве на переговорах по мирному урегулированию в Боснии два самых влиятельных политика бывшей Югославии торговались, что кому достанется после территориального передела. Это было запечатлено скрытой камерой. Президент Сербии Слободан Милошевич и президент Хорватии Франьо Туджман склонились над огромной картой Боснии, пытаясь отсудить друг у друга куски территории, которые должны быть распределены между сербами, хорватами и мусульманами. Вся сцена была заснята и затем передана в эфир журналистами хорватского телевидения. Глава боснийских мусульман Алиа Изетбегович пока не ознакомлен с какой-либо новой картой или планом. В тот день всю тяжесть переговоров взяли на себя Туджман и Милошевич, а также их боснийские протеже. Изетбеговичу ничего не оставалось, как ждать в коридоре“ – vidi: *Сербы и хорваты делили Боснию. Мусульмане ждали в коридоре*, „Известия“ от 23 декабря 1993 г, <https://yeltsin.ru/day-by-day/1993/12/23/31561>.

⁶² Upor. M. Jovanović, Dve Rusije: o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoј javnosti, u: *Odnosi Srbije i Rusije na početku XXI veka*, Beograd 2010, 16.

tehničke, naučne, kulturne i sportske saradnje.⁶³ Rusija je glasala za ovu rezoluciju.⁶⁴ To je izazvalo brojne reakcije u SRJ.⁶⁵ Ruski odnos je bio okvalificiran kao napuštanje „vekovnih saveznika“, ali i kao priklanjanje Kremlja snagama tzv. „svjetske zavere“. Sve dok je trajala „jugoslavenska kriza“, Rusija je za srpski režim, rezimira Jelica Kurjak, bila aparat za održavanje u životu“. Saosjećanje s Beogradom je bilo podređeno ruskim

⁶³ M. Kovačević, *Identitet malih država i njihove uloge u Organizaciji Ujedinjenih nacija*, 145-146. Te sankcije su, zapaža Momčilo Đorgović, „dubinski promenile srpsko društvo i otvorile put propadanju do danas. Poremetile su vrednosni sistem i zlo pretvorile u „dobro“, ružno u „lepo“. Da bi preživeo, režim je podstakao kriminalizaciju društva. Pod parolom da spasavaju zemlju udružila se „sveta“ trojka koja čini mafiju – kriminalac, policajac, političar. Sve što je do tada bilo postignuto kao lični i društveni standard, kao kultura i kao građanski život, urušilo se. Rusija se nad tom humanitarnom katastrofom nije užasnula, niti se za taj ratni zločin, makar slovenskom bratu izvinila, a učestvovala je u njemu“ – prema: M. Đorgović, Ruski faktor, *Danas*, Beograd, 13. novembar 2016.

⁶⁴ Srpski književnik Dobrica Ćosić tada piše: „Pravoslavna slovenska Rusija, naša poslednja nacionalna nada, izdala nas je pod američkim i nemačkim pritiskom“, kako je svjetska zajednica „osudila srpski narod na ropstvo i izbeglištvo; na poniženja i prosjačenja; na ustaško i muslimansko klanje, kao osvetu naših vekovnih neprijatelja; na razbijanje srpskog nacionalnog bića; na komadanje srpske nacionalne celine; na državu u okviru Kneževine Srbije, ograničene Berlinskim kongresom... U takvim okolnostima, i Srbi će vršiti zločine i osvete. Nastupaju haos, kriminal, nemaština, glad, pljačka, špekulacija, korupcija... Nasilje svih vrsta“. U junu 1992. Ćosić je izabran za predsjednika SRJ. U septembru on zapisuje da je Evropa odbacila Srbe: „Velika Britanija, Francuska i Rusija su nas žrtvovala, onako kako su pred Drugi svetski rat žrtvovala Čehoslovačku, Poljsku, Norvešku. Amerika nas je prodala Arapima i Muslimanima za petrolej i svoju strategiju na Balkanu. Nemačka ubedljivo dobija Drugi svetski rat. Porazeni i sami – kako da ne kapituliramo“?. S funkcije predsjednika SRJ Ćosić je 1. juna 1993. smijenjen – prema: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2012, 560-561.

⁶⁵ С. Живанов, Сербская историография о русско-сербских отношениях в последнее десятилетие XX в. (1990-1998 гг), и: *Россия и Сербия историков двух стран*, Санкт-Петербург 2010, 292. Na sastanku 30. maja 1992. ruski predsjednik Boris Jeljcin zahvalio je tadašnjem predsjedniku Evropske komisije Deloru (Jacques Delors) na podršci za prijem Rusije u Međunarodni monetarni fond (MMF) a Delor je zahvalio šefu ruske države na glasu Moskve za uvođenje sankcija SRJ. Historičar Konstantin Nikiforov, koji je 1992. bio „spičrajer“ (eng. speech writer - sastavljač, pisac tuđih govora) predsjednika Jeljcina, ukazao je 2008. na jedan dokument - malo poznatu bilješku - sa tog sastanka. „Naša pozicija u odnosu Jugoslavije... Mi smo glasali protiv sankcija prema Srbiji. To je bilo diktirano težnjom da im se da još jedna šansa da prekinu vojna dejstva. Međutim, oni nisu poslušali i večeras sam se saglasio da se glasa za rezoluciju UN zajedno sa svima povodom sankcija protiv Srbije“, rekao je tada Jeljcin. On je kazao i da „proces u Rusiji omogućavaju dinamičniju politiku u odnosu na integraciju Rusije u Evropsku zajednicu. Rusija je uvek bila u Evropi i sa Evropom“ - prema: *Nikiforov: Rusiji MMF za sankcije Jugoslaviji*, https://www.rtv.rs/sr_lat/svet/nikiforov-rusiji-mmf-za-sankcije-jugoslaviji_66420.html; opšir. К. В. Никифоров, *От Сербии до Сербии. В поисках модернизации. Конец XIX - начало XXI в*, Москва 2021.

⁶⁶ Tada se u Srbiji insistiralo na mitu o Rusiji kao „većitom savezniku“. Oživljena je mitologizirana ideja o potrebi ujedinjavanja slavenskih pravoslavnih naroda, o ulozi Srbije kao posljednjem odbrambenom zidu u pohodu zapadnih sila prema Rusiji. Ove ideje su bile aktuelne u Srbiji, kao i u nekim tradicionalistički nastrojenim intelektualnim krugovima u Rusiji – vidi: J. Kurjak, Rusija na Balkanu, *Helsinkiške sveske*, br. 3, Beograd 2000, 15.

interesima za održavanjem dobrih odnosa sa Zapadom.⁶⁷ Brendan Simms tumači da je navodna ruska srbofilija bila „nacionalistička pojava, a ne preokupacija elite“. Rusi su bili zainteresirani da im „Zapad prizna jednakopravan glas“ u Bosni i Hercegovini.⁶⁸ Darko Tanasković, nekadašnji ambasador SRJ u Turskoj, iznosi da je Rusija u nekoliko navrata 1992-1994. upozorila Ankaru da se uzdrži od „neposrednog uplitanja u jugoslovensku krizu“.⁶⁹

Rusko angažiranje tokom raspada Jugoslavije i postjugoslavenskih ratova u znatnoj mjeri je odražavalo tadašnja laviranja ruske diplomatije i svojevrstu razmjenu ruske podrške zapadnim zemljama u „jugoslavenskom pitanju“, za ustupke koji su se ticali Rusije u mnogo važnijim problemima.⁷⁰

⁶⁷ „Uloga Rusije u pregovorima vezanim za Dejtonski sporazum i njegovo sprovođenje, kao i činjenica da je ona bila članica Kontakt grupe čiji je cilj bio da smiri rastuću kosovsku krizu, govore o tome da Rusija zna gde su njeni interesi. Istovremeno, imajući na umu tradicionalni nacionalistički i socijalistički način mišljenja svog naroda, Rusija je istovremeno bodrila vojne snage u Srbiji, pothranjujući tako njihovu iluziju da imaju saveznika na Istoku. Razapeta između tradicionalista i istinskih interesa da udovolji Zapadu, ruska spoljna politika pretvorila se u sticanje veštine da se jedno kaže, a nešto sasvim drugo uradi“ – prema: J. Kurjak, *Ruska balkanska strategija*, Institute for War & Peace Reporting (IWPR), <https://iwpr.net/sr/global-voices/ruska-balkanska-strategija>; upor. J. Guskova, *Šta ispada kad odbiješ pomoć – primer Jugoslavije*, <https://www.vostok.rs/index.php?option=n&idnovost=58625>.

⁶⁸ Britanci su „upravo bodrili Ruse da se protive ukidanju embarga i intervenciji“. „Najkorisniji ruski doprinos“, prema jednom povjerljivom memorandumu britanskog Foreign Office-a iz 1993, „jest njihovo odlučno protivljenje zahtjevima SAD da ukinu embargo na naoružavanje Muslimana. Utječno je znati da će u odlučnom trenutku spremno priskočiti upomoć ruski veto“. U Bosni i Hercegovini, kazao je u decembru 1994. Anatol Lieven, novinar, „Rusija nije NATO-u neprijatelj, već mu je alibi; da Rusije nema, Britanija i Francuska morale bi je izmisliti kao izliku za vlastiti kukavičluk i neodlučnost“ – prema: B. Simms, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Sarajevo 2003, 67-68; također vidi opširnije o mirovnim planovima za Bosnu i Hercegovinu: E. Ю. Гуськова, *Урегулирование на Балканах: от Бриони до Дейтона: (мирные планы 1991-1995 гг): научно-аналитический обзор*, Москва 1998.

⁶⁹ D. Tanasković, *Islam i mi*, Beograd 2000, 138. U ocjenama posjete Sarajevu Andreja Kozirjeva, ruskog ministra spoljnih poslova, krajem avgusta 1994, u nekim novinskim komentarima, zvanična Moskva je opisana kao „odvjetnik Beograda koji čini sve da međunarodni intervencionizam svede na najmanju moguću mjeru“ - vidi: *Oslobođenje*, Sarajevo, 31. avgust 1994. Banjalučki *Glas srpski* je u septembru 1995, u završnici rata, izvještavao o „oštrom upozorenju Rusije NATO-u“, kao i o tome da će Rusija „vojno pomoći Srbe“.

⁷⁰ M. Jovanović, *Srbi i Rusi, 12–21. vek: istorija odnosa*, Beograd 2012, 230-231. Prema mišljenju nekih ruskih analitičara, do kraja 90-tih godina ruska politika prema jugoslovenskoj krizi i Jugoistočnoj Evropi prošla je kroz četiri faze. U prvoj fazi (1991-1992) Rusija je nastojala da uspostavi bliske partnerske odnose sa Zapadom. Uglavnom je pratila i podržavala politiku SAD i Evropske unije prema jugoslovenskoj krizi. Cilj Rusije bio je, prema Andreju Kozirjevu, da naslijedi status i privilegije SSSR-a, kao jednog od pet stalnih članova Saveta bezbjednosti UN. Da bi opravdala „kredit povjerenja“ Zapada prema novom ruskom vodstvu Moskva je bila „dužna da pređe na drugu, civilizovaniju i demokratskiju stranu barikade i bude u savezu s onima koji stoje na strani međunarodne zakonitosti“. U tom cilju zadatak ruske diplomatije bio je, prema riječima Kozirjeva, „uvođenje Rusije kao velike države u porodicu naprednih demokratskih društava u takozvano zapadno društvo“. U ovom periodu Moskva je, slično SAD,

Ruski „zapadnjaci“ koji su dominirali Jeljcinovom spoljnopolitičkom elitom, bili su privrženi tezi o „kraju historije“. U Zapadu su oni gledali najodrživiju i najnapredniju civilizaciju u svijetu.⁷¹ Naglašavali su sličnost Rusije s njim i zalagali se da ona, „punom integracijom sa Zapadom dospe u krug modernih civilizovanih država“.⁷² Rusko „otvaranje“ prema Zapadu i forsiranje drugog

podržavala očuvanje suvereniteta Jugoslavije. „Period spoljnopolitičke neopredeljenosti“ naglo je prekinut u februaru 1992. kada je Moskva, slično kao SAD, priznala činjenicu da se Jugoslavija raspala i počela da razvija odnose s novim državama nastalim na njenom tlu. U ovom periodu Rusija je nastojala da se uključi u novi sistem bezbjednosti u Evropi. „Radi toga, u uslovima najteže situacije na Balkanu, Rusija se odrekla samostalne politike saglašavajući se u potpunosti s putem koji je odabrala Amerika. Ruska diplomatija obavljala je diplomatsku aktivnost u granicama koje su joj bile dozvoljene, izvršavajući ulogu pritisaka na srpsku stranu kad niko nije mogao da utiče na 'nekooperativne' Srbe“. Osnovna karakteristika tog perioda bila je ovisnost ruske spoljne politike od vodećih zemalja, prije svega od SAD. Slijedeći takvu politiku, Rusija je 29. maja 1992. u Savjetu bezbjednosti UN glasala za Rezoluciju 757 kojom su uvedene međunarodne sankcije Jugoslaviji na osnovu Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija. Treća faza ruske politike prema jugoslavenskoj krizi počinje 1996. razočaranjem Rusije u politiku Zapada, i u politiku u jugoistočnoj Evropi čiji su rezultati postali vidljivi nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma. Prema ruskim kritičarima zapadne politike prema jugoslavenskoj krizi, ona je: 1) učvrstila raspad bivše Jugoslavije suprotno međunarodnom pravu; 2) priznala unutrašnje međurepubličke granice kao međudržavne granice; 3) napravila presedan u odnosu prema federalnim državama; 4) suzila krug zemalja koje odlučuju o politici prema međunarodnim krizama; 5) uvela „zakon sile“ u međunarodne odnose; 6) prihvatila politiku „dvojnih standarda“; 7) napustila načela Povelje UN; 8) ozakonila učešće NATO-a u mirovnim operacijama; 9) izolirala i oslabila Srbiju i Crnu Goru i pojačala političke napetosti u SR Jugoslaviji; 10) podrila povjerenje Srba u Rusiju; 11) lišila Moskvu historijskog prioriteta u Jugoistočnoj Evropi, itd. Prema mišljenju Jelene Guskove, „ruska diplomatija se krajem 1995. godine našla u krajnje teškom položaju. Posle propasti ruske spoljne politike na Balkanu, Rusija je prestala biti faktor koji određuje tok događaja u tom regionu. Izgubljen je tradicionalni uticaj na jugoslavenske narode, s Rusijom su malo računali rukovodioci regionalnih organizacija, koji su ojačali svoje pozicije“. Četvrti period ruske politike u Jugoistočnoj Evropi obilježilo je njeno angažiranje povodom krize na Kosovu, i to kako u početnoj fazi sukoba (1998), tako i za vrijeme mirovne konferencije u Rambujeu i intervencije NATO-a protiv Savezne Republike Jugoslavije. I ova faza se završila relativno nepovoljno po rusku spoljnu politiku koja je na kraju morala da ustukne pred pritiskom NATO-a i SAD – prema: P. Simić, „Kremlj u iluzije ne veruje“, *NIN*, br. 2579, Beograd, 1. juni 2000; opšir. vidi: A. Маначинский, *Югославия: Приговор вынесен*, Москва 2005.

⁷¹ „Nikad nećemo“, piše Aleksandar Panarin, „razumeti ni uzroke raspada SSSR-a, niti mehanizme privatizacije, ako ne shvatimo da je glavna karakteristika nove, političke, ekonomske i intelektualne elite, koja je zauzela pozicije u avgustu 1991. godine, to da ta elita misli i deluje ne kao nacionalna, nego kao globalna, koja je vezala svoje interese i svoju sudbinu ne sa sopstvenim narodom, nego sa prestižnom međunarodnom sredinom, u koju se trudi da upadne zaobilazeći svoj narod“ – prema: A. Panarin, *Dezertstvo elita u eposi katastrofa, Letopis Matice srpske*, knj. 488, sv. 4, Novi Sad 2011, 528.

⁷² Ekonomska i vojna moć Ruske Federacije bili su sjena moći nekadašnjeg SSSR-a. GDP (Gross domestic product: GDP - bruto domaći proizvod: BDP) SAD je 1992. bio 14 puta veći od GDP-a Ruske Federacije. GDP Ruske Federacije 1999. bio je čak 49 puta manji od američkog - vidi: V. Trapara, *Odnosi Ruske Federacije i Sjedinjenih Američkih Država u periodu od 2009. do 2012. godine – vreme „resetovanja“*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Beograd 2015,

sistema vrijednosti uticali su na „samobitnost ruske civilizacije“ i socijalno raslojavanje, koje je uništavalo kolektivism kao osnovno obilježje „ruske društvene svesti i političkog bića“.⁷³ Osamostaljena Ruska Federacija naslijedila je ekonomiju u haotičnom stanju. Neposredno pred kolaps Sovjetskog Saveza, u jesen 1991, stopa inflacije bila je 138%, a proračunski deficit 30% bruto domaćeg proizvoda (BDP).⁷⁴ U doba predsjednika Jeljcina, pokušano je da se Rusija, po svaku cijenu, uklopi u zapadni sistem (politički, ekonomski, vojni, vrijednosno-identitetski).⁷⁵ Mjere makroekonomske politike produbile su depresiju i doprinijele njenom daljem osiromašenju.⁷⁶ Od 1991. do 1995. obim industrijske proizvodnje opao je u Ruskoj Federaciji za 34%. Udio

82, 87; A. Marković, Evropska unija i Ruska Federacija – kratak istorijat odnosa od 1991. do 2021. godine, *Megatrend revija*, br. 4, Beograd 2021, 338.

⁷³ J. Kurjak, Deset godina spoljne politike Rusije, *Vojno delo*, br. 4-5, Beograd 2001, 15.

⁷⁴ Liberalizacijom cijena otpočela je, u januaru 1992, reforma, usmjerena na tranziciju ruske ekonomije prema tržišnom modelu. Liberalizacijom cijena početak ekonomske šok-terapije, izazvao je inflaciju koja je prešla u hiperinflaciju. Ekonomska šok-terapija 1992-1994. nije dala željene rezultate. Kolaps rublje krajem 1994. označio je napuštanje šok-terapije. Ruska vlada je radi zaustavljanja hiperinflacije, stabilizacije rublje, ali i nadoknađivanja nemogućnosti popunjavanja državnog budžeta, krenula u veliko zaduživanje na inostranom i domaćem finansijskom tržištu. Neki ruski zvaničnici su naveli da su 1997. stvarni prihodi građana Rusije bili 40% manji nego prije pet godina – vidi: R. Barić, Politička komponenta ruske ekonomske krize, *Politička misao*, br. 4, Zagreb 1999, 112-114; opšir. vidi: Б. Ельцин, *Исповедь на заданную тему: размышления, воспоминания, впечатления*, Москва 2008.

⁷⁵ Nakon pobjede u tzv. Hladnom ratu američke administracije su pokušale da preurede Rusiju u skladu sa standardima zapadnog liberalizma. Ti pokušaji doveli su i do određenih rezultata posebno kada su u pitanju uspostavljanje višepartijskog sistema, viši nivo poštovanja ljudskih prava i razvoj tržišne ekonomije u Rusiji, ali su s druge strane, na primjer, „nastojanja da se nametnu neka pravila ponašanja i organizacioni oblici povezivanja ljudisa Zapada odudarali od tradicije i kulture ruskog društva i bili kontraproduktivni“ – prema: O. Pribičević, Tramp, Bregzit i Rusija, *Međunarodni problemi*, br. 1, Beograd 2021, 89.

⁷⁶ L. Karačolo, Važno je biti Rusija, *Limes plus*, br. 1, Beograd 2005, 17. U prvoj godini primjene ekonomske šok terapije 1992. bruto društveni proizvod je pao za 70% u odnosu na 1990, da bi zatim bio prepolovljen. Nacionalni proizvod u vrijeme SSSR-a u iznosu od 2.000 milijardi američkih dolara pada na svega 200 milijardi. O razmjerama krize svjedoči i podatak da je 1992-1998. prije vremena umrlo dva miliona građana Rusije (bolesti, ubistva i samoubistva). Rusija je 1998. doživjela finansijski slom. Zemlja je bila pred raspadom. Toliko je satrvana da je Medlin Olbrajt (M. Albright), američka državna tajnica, iste godine objavila da „Rusija slabo i nestručno koristi svoje prirodne resurse“ i pozvala „prijatelje Rusije“ da povodom takvog stanja nešto poduzmu. To je bio uvod u ozbiljna razmatranja da se ovoj državi „pomogne“ time što će se rasparčati. Predlagana je i njena dioba na evropski, azijski i sibirski dio, pri čemu bi ovaj posljednji bio „dat na upravu SAD“. Historičar Pol Kenedi je, pak, predlagao da se svi Rusi jednostavno presele s evropske strane Urala, na otprilike petinu današnje ruske teritorije. Ostatak zemlje proglasio bi se „svjetskom baštinom“ i prepustio upravi Ujedinjenih nacija – vidi: S. Perišić-M. Kajtez, Savremeno geopolitičko sučeljavanje Rusije i Zapada - da li je na pomolu (novi) raskol između Evrope i Rusije?, *Vojno delo*, br. 4, Beograd 2015, 60; S. Janković, Osnovni elementi ruske bliskistočne politike na početku 21. veka, *Nacionalni interes*, br. 1-2, Beograd 2009, 294; S. Antonić, „Putinizam“: ideja patriotske elite, *Nacionalni interes*, br. 1-2, Beograd 2009, 332; Pečat Milorada Ekmečića, Beograd 2018, 237.

industrije u privrednoj aktivnosti zemlje 1996. iznosio je 40%, a 80-ih godina čitavih 75%. Više od 40% poslova u industriji i 60% poslova u transportu bilo je neprofitabilno. Od 1991. do 1995. proizvodnja žitarica opala je za 45%.⁷⁷ Zapad nije osmislio neki novi „Marshallov plan“ za Rusiju. Između 1990. i 1993, strana ulaganja u cijelom bivšem sovjetskom bloku iznosila su 12,5 milijardi američkih dolara, a samo je Singapur u godini dana, privukao gotovo polovinu toga iznosa. Rezultat je bio masovan pad industrijske proizvodnje od 20-40% i naglo povećanje nezaposlenosti. Čitavi su gradovi i industrije doživjeli slom.⁷⁸ Drastično je opao životni standard i smanjila se prosječna dužina života.⁷⁹ Naglo uvođenje tržišne ekonomije „šok terapijom“ prosto je slomilo rusku privredu. Ruski bruto društveni proizvod je, između 1985. i 1992, pao za 60%.⁸⁰ Jedan evropski diplomata je ruskog predsjednika Jeljcina nazvao „prosjakom s nuklearnim oružjem“.⁸¹ Pozicija „drugosti“ određuje se iz pozicija moći.

Početak 90-ih godina „Россия не проявляла признаки самостоятельности в своей дипломатии на Балканах“.⁸² Tih godina, navodi Jelena Guskova, započelo je „дробление некогда единого „славянского дома

⁷⁷ M. Mladenović-Z. Kilibarda-S. Milosavljević, „Posthladnoratovske“ promene bezbednosnih i strateških koncepcija Ruske Federacije, *Vojno delo*, br. 3, Beograd 2013, 44.

⁷⁸ M. Mazower, *Mračni kontinent: europsko dvadeseto stoljeće*, Zagreb 2004, 367. Komentirajući izlazak na predsjedničke izbore u Rusiji 1996., na kojima su, na kraju, ruski oligarsi uticali na Jeljcinov izbor, uprkos njegovoj velikoj početnoj nepopularnosti među biračima i očitoj bolesti, Valentin Romanov (В. Романов), jedan od lidera ruskih komunista i šef gradskog komiteta Samare, govori: „Šta ako pobedimo? Sta nas čeka? Sedamdeset miliona prevarenih štetiša. Trideset sedam miliona penzionera... A mi treba narodu da kažemo bespoštednu istinu - nemamo ništa da mu damo“. Romanov iznosi da komunisti nemaju recept za izlazak iz krize, i da je sve što mogu da napadaju Jeljcinovu vladu – prema: M. Prokopijević, *Svako plaća cenu svog izbora, Sociološki pregled*, br. 2, Beograd 1996, 231.

⁷⁹ M. Mladenović-Z. Kilibarda-S. Milosavljević, „Posthladnoratovske“ promene bezbednosnih i strateških koncepcija Ruske Federacije, *Vojno delo*, br. 3, Beograd 2013, 45; N. Mustać, *Posljedice ekonomske tranzicije u Rusiji i Kini, Ekonomska misao i praksa*, br. 2, Dubrovnik 2017, 885-886.

⁸⁰ T. Cipek, *Rusija i Europska unija. Što je ostalo od partnerstva?*, *Humanističke studije*, br. 3, Podgorica 2017, 62. Nina Hruščova (Нина Ль. Хрущёва), iznosi 2022. da je Jeljcin ipak 1991. shvatio „astronomsku cenu održavanja sovjetske imperije, koja je osiromašila Ruse i osudila ih na zatočeništvo u policijskoj državi. Rusija je svom narodu mogla da pruži oslobođenje i prosperitet samo ukoliko se reši tog troška – razgradnjom imperije i uspostavljanjem ekonomije slobodnog tržišta“ – vidi: N. Khrushcheva, *Cena ruske imperije, Peščanik.net*, 18. januar 2022, <https://pescanik.net/cena-ruske-imperije/>.

⁸¹ M. Đurković, *Ideologija, partije i međunarodni odnosi: ogledi o politici*, Beograd 2012, 161.

⁸² А. Барано-В. Рашкович-Талович, Геополитическое значение России для безопасности на Балканах, *Politika nacionalne bezbednosti*, br. 2, Beograd 2019, 199.

на маленькие национальные „квартиры“.⁸³ Nakon raspada Sovjetskog Saveza, prema njenom sudu, dugo nije postojala „naučno razrađena spoljnopolićka koncepcija nove ruske države, zbog čega su se pojedini politički segmenti obrazovali spontano, ponekad i s neočekivanim obrtima i naglim zaokretima koji su sve iznenađivali. Upravo to se desilo s balkanskom politikom nove Rusije. Balkanski problem stupio je na scenu kada je u zemlji preovladalo određeno antikomunističko raspoloženje, kada je došlo do odbacivanja elemenata spoljne politike iz komunističke prošlosti, uključujući i sfere uticaja, kada su bili odbačeni svi saveznici bivšeg SSSR-a, ni protivnika, uostalom, nije više bilo“.⁸⁴ Kada se raspadala Jugoslavija, ustvrđuje Guskova, sistem međunarodnog prava je prestao da funkcioniра: „Когда распадалась Югославия, к нему были готовы Словения и Хорватия, уже заняли твёрдую позицию Македония и мусульманская часть Боснии. Только Сербия и Черногория оказались перед лицом трагедии не только неподготовленными, но и наивно-простодушными“. Od 1991. započeo je na Zapadu, s rasplamsavanjem sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, navodi ona dalje, pravi informativni rat protiv Srbije i Crne Gore.⁸⁵ Smatra da su se „1991-

⁸³ „Более того, среди южных славян четко выделявшаяся югославянская группа начинает деление на (юго)западных (Словения и Хорватия) и (юго)южных (Сербия, Черногория, Македония) славян. Причем у (юго)западных славян на Балканах проявляется тяготение к традиционным западным славянам (чехам, словакам, полякам). И общим для них фактором является католицизм. Чтобы окончательно закрепить этот процесс, международные организации ввели новый термин – „Западные Балканы“. Игра слов делает разделение прочным и устойчивым. Заметным стало и деление на католическую и православную группы славян, различия между которыми оказались достаточно серьезными. И в такой смешанной республике как БиГ тоже подтвердилась эта закономерность: здесь разлом прошел по религиозному признаку, разделив республику на три поразному ориентированные части – исламскую, католическую и православную. Так окончательно сформировалась еще одна славянская группа – исламского вероисповедания“ – према: Е. Ю. Гуськова, Сербия: от идеи югославизма к идее сербства, у: *Славяне и Россия: проблемы войны и мира на Балканах. XVIII–XXI вв.*, Москва 2017, 522.

⁸⁴ „Spoljnu politiku Rusije do 1995. godine odlikovali su pre svega potpuna pasivnost, nedоследnost, nesamostalnost, neprofesionalnost i zapostavljanje nacionalnih interesa Rusije na mnogim regionima sveta. Otuda siu i nastajale greške, krive procene situacije, čak i porazi u mnogim pravcima, pa i u balkanskom prostoru. Jedan duži period osnovni ključ spoljne politike Rusije na Balkanu bila je koordinacija politike sa zemljama Zapada“ – према: J. Guskova, Ruska spoljna politika prema Balkanu i Haškom tribunalу, u: *Srebrenica: stvarnost i manipulacije*, Banja Luka 2019, 123.

⁸⁵ Она износи да су били створени стереотипи на Западу који су се показали ефикасним: „Газеты пестрели заголовками: „Србию надо поставить на колени“, „Убийцы Сараева“, „Бандиты на Балканах“. Тражен је ровод за „наказания агрессора. Взрыв в очереди за хлебом в Сараеве (май 1992 г) повлек за собой введение санкций против СРЮ, взрывы на сараевском рынке Маркале (февраль 1994. и август 1995 г) стали поводом для воздушных ударов НАТО. Хотя позже было доказано, что сербы не совершали этих акций, они уже были сурово наказаны „ – према: Е. Ю. Гуськова, Было ли международное право универсальным для всех субъектов кризиса на Балканах в последнее десятилетие XX века?, u: *Универзално и особено у праву*, I, Kosovska Mitrovica 2018, 13-14.

1992. годе серби готовились к обороне, в то время как мусульмане готовились к войне“.⁸⁶ Guskova iznosi da je režim u Beogradu 90-ih godina računao na Rusiju, kao na posrednika, s jedne strane i na objektivnog arbitra, s druge. To se nije desilo: „В силу целевого ряда причин, СССР, а затем и Россия могли повлиять на ход событий в Югославии. Фактически мы самоустраились, добровольно ушли из региона“ (J. Ponomarjeva).⁸⁷

Od izbijanja jugoslavenske krize, politika Rusije, pod vodstvom ministra spoljnih poslova Andreja Kozirjeva (Андрей В. Козырев), bila je, prema ocjeni J. Guskove, nedosljedna, nesamostalna i nije uzimala u obzir nacionalne interese Rusije. Objektivno je, „od samog početka, zvučala kao antisrpska“.⁸⁸ Kozirjev govori početkom 1992. da „napuštanjem mesijanizima,

⁸⁶ „Она напомнила, что бошняки еще в 1991 году, за 10 месяцев до начала военных действий, начали готовить свои паравоенные формирования «Зеленые беретки» и «Патриотическая лига». Према njenim navodima 1991. „парламент Социалистической Республики Боснии и Герцеговины в отсутствие сербских депутатов вынес постановление об отделении Республики от СФРЮ в нарушение Конституции. В это же время боснийские мусульмане начали пропагандировать идею «независимой Боснии», распространять националистические и экстремистские идеи в мечетях и закупать и распределять оружие“ - prema: *Российский ученый об американской резолюции по Сребренице: «Это несусветные глупости»*, <https://balkanist.ru/rossijskij-uchenyj-ob-amerikanskoj-rezolyutsii-po-srebrenitse-eto-nesusvetnye-глупости/>.

⁸⁷ Е. Г. Пономарева, *Политическое развитие постъюгославского пространства: (внутренние и внешние факторы)*, Москва 2007, 143. Jelena Guskova 2021. navodi: „raspad SFRJ (1991) pružio je Srbiji šansu da povrati državnu nezavisnost van okvira federacije, ali je ona federaciju branila duže od ostalih i, zapravo, donedavno branila ideju o Jugoslaviji. Dakle, nacionalni identitet većinskog naroda, ugušen u saveznoj državi, ima pokretni, nestabilni oblik i stiče obilježja žrtvene nadnacionalnosti. Upravo to je omogućilo zainteresovanim subjektima međunarodnog prava da tako lako unište ideju slovenske zajednice na balkanskom prostoru i oduzmu joj državne temelje... Još jedan važan trenutak u istorijskoj svijesti Srba bilo je shvatanje njihove „male“ uloge branioca velike Rusije na njenim dalekim zapadnim granicama. Tome su doprinijele evropske države, koje su u Srbiji vidjele „ruku Moskve“ koja teži jačanju pravoslavlja na Balkanu i ruskom uticaju u ovom regionu. To je takođe postao razlog što je Zapad odувijek Srbiju posmatrao zajedno sa Rusijom. To potvrđuje istorija Drugog svjetskog rata. A danas je Srbija, između ostalog, pati i zbog svoje ponekad nesvjesne rusofilije“ – prema: J. Guskova, O Srbima na Balkanu – njihova uloga i samosvijest, *Argumenti*, br. 42, Banja Luka 2021, 173-174.

⁸⁸ J. Guskova, Povodom knjige memoara Černomirdina, *Tokovi istorije*, br. 1-2, Beograd 2004, 119. Kroz čitavu jugoslavensku krizu, počevši od 1991, prema njenom mišljenju, demonstrativno je došla do izražaja neobjektivnost međunarodnih organizacija „koja se izražavala u jasnoj antisrpskoj tendenciji i narastanju i jačanju zakona sile. Sve je to proisteklo otud što je glavnu ulogu u regulisanju međunarodnih odnosa zadobila jedna velika sila. Guskova je zaključila kako je kriza na postjugoslavenskom prostoru – u mnogo čemu izrežiran proces: „Možemo sa uverenošću tvrditi da je spoljni faktor odigrao odlučujuću negativnu ulogu u raspadu mnogonacionalne federacije“. U jugoslavenskoj krizi, kaže ona, uz „neutralizaciju Rusije“ i njeno uspješno odstranjivanje od međunarodnog rješavanja balkanskih pitanja, međunarodna zajednica prvi put je počela da pojačava svoju poziciju i argumentaciju, „pretinjama i surovim metodama uticaja na samo jednu stranu u konfliktu. A tim procesom gaženja svakog prava i pravde, rukovođeno je iz Vašingtona“ - prema: J. Guskova, Povodom knjige Karle del Ponte „Lov: ja i ratni zločinci“, *Letopis Matice srpske*, sv. 1-2, Novi Sad 2011, 124.

mi postavljamo temelje pragmatizma... Mi naglo počinjemo da shvatamo da geopolitika zamjenjuje ideologiju“.⁸⁹ Rusiju je proglasio novom demokratskom državom. Svim silama se trudio da pokaže kako je ona „postala prirodni saveznik zapadnog sveta“.⁹⁰ Ruska odluka da 1992. glasa za sankcije protiv SR Jugoslavije, izazvala je niz oštrih komentara nacionalistički nastrojene ruske opozicije o „izdaji vjekovnog prijatelja Srbije za šaku američkih dolara“. U odgovoru ministra Kozirjeva, objavljenom u moskovskoj štampi („Известия“, 8. juni 1992), koji je korespondirao s ruskim strateškim interesima, domaćoj i

⁸⁹ N. Ćurak, *Geopolitika kao sudbina: slučaj Bosna: postmodernistički ogled o perifernoj zemlji*, Sarajevo 2002, 136; opšir. С. Агаев, Куда смотрит двуглавый орел?, *Свободная мысль*, № 11, Москва 1992, 22-30. Kozirjev 1999. govori: „Nikada mi nije uspevalo da ostvarim svoj pristup u odnosu na Jugoslaviju. Druga je stvar što se procenat tog neuspeha povećavao po meri rasta antizapadnog i velikodržavnog raspoloženja među ruskom političkom elitom. Ja sam uvek polazio od toga da u jugoslovenskoj drami nema jednoznačno krivih i jednoznačno nevinih. Na svakoj strani uvek leži njen deo krivice. Ali važna je još jedna okolnost: u svim konfliktima u bivšoj Jugoslaviji uvek je postojala ona najjača strana, od koje se najviše i očekuje, a ta najjača strana je Beograd, Srbija. Tragedija je u tome što se najjača strana tradicionalno priklanja - ne diplomatskom rešenju konflikta već diktatu, potkrepljenom sopstvenom vojnom silom. Pri tome, ona ne teži samo vojnoj pobedi nego je propraća etničkim čišćenjem, genocidom. Zato se, ranije ili kasnije, regulisanje konflikta svodi na zadatak da se najjača strana urazumi. Razlog internacionalizacije jugoslovenskog konflikta ne leži u borbi Amerike, ili Nemačke, ili Francuske za hegemoniju na Balkanu. Razlog je u tome što Evropa ne može sebi da dozvoli da trpi gotovo srednjovekovni genocid i nasilje na svojoj teritoriji, u centru Evrope. Kod nas u Rusiji niko, a posebno vladajuća klasa, ne može to da shvati. Kada se Rusija na samom početku - to je bilo 1992. godine - uključila u regulaciju jugoslovenskih konflikata, naše političko rukovodstvo bilo je jedinstveno u shvatanju glavnog zadatka: urazumiti Beograd, koristeći razne metode, pre svega naše tradicionalne veze sa Srbijom i uticaj na Balkanu. Sećam se kako sam se tada, ostavivši sve druge probleme, za Rusiju daleko aktuelnije - na vrhuncu je bio konflikt u Pridnjestrovlju, motao celu nedelju i po bivšim jugoslovenskim republikama. Milošević mi je lično dao reč da će prekinuti artiljerijske napade po Bosni. Tri meseca smo mi u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija blokirali uvođenje sankcija Beogradu, uveravajući ostale da će naša diplomatija, naši posebni odnosi sa Srbima dati željeni rezultat. Sećam se kako sam lično ubeđivao zapadne kolege, Bejkera, Kinkela: sačekajte sa sankcijama, Milošević je vas obmanuo ali nas neće. Održaće reč koju je nama dao. I šta se desilo? Obmanuo nas je. Čim sam se vratio u Moskvu, posle uobičajene runde igre mačke i miša u Beogradu, Jeljcin mi je sam prvi rekao: gotovo, Andreje Vladimiroviču, dosta je bilo dozvoljavanja da nas prave budalama, glasaćemo za sankcije. I glasali smo. Smatram da je to bilo pravilno, principijelno. Ubrzo posle toga počeo je da raste pritisak na vlast od strane takozvanih patriotskih krugova, a imunitet vlasti na njihov uticaj je slabio. Svih poslednjih godina jugoslovenske drame, do samog odlaska iz Ministarstva inostranih poslova, ja sam se vrteo u krugu, pravio kompromise, nisam vodio koliko-toliko doslednu, meni blisku liniju“ – prema: L. Velehov, „Beograd je teško urazumiti“, *Vreme*, br. 438, Beograd, 13. mart 1999.

⁹⁰ Upor. J. Guskova, *Uloga ministra spoljnih poslova Ruske Federacije Andreja Kozirjeva u kreiranju sudbine Rusije i Jugoslavije*, 68; „Otpor Srbije NATO paktu odbranio Rusiju!, intervju Jelene Guskove“, *Revija* 92, br. 661, Beograd, 24. decembar 2008; *Andrej Kozirjev: Ruski ministar Američkih inostranih poslova*, http://www.guskova.info/lat?doc=/now/2008-12-24_sr.html; Ž. Jovanović, „Kozirjev, Jeljcinov šaptač“, *Pečat*, br. 411, Beograd, 11. mart 2016, <https://www.pecat.co.rs/2016/03/kozirjev-jeljcinov-saptač/>; I. Damjanović, *30 godina od raspada SSSR-a: Srbi u najvećoj geopolitičkoj katastrofi veka*, <https://balkanist.rs/30-godina-od-raspada-sssr-srbi-u-najvecoj-geopolitickoj-katastrofi-20-veka/>.

svjetskoj javnosti je stavljeno do znanja u kom pravcu se kreće ruska spoljna politika. On je naglasio da „ako bismo bezobzirno podržavali samo srpske nacionaliste-boljševike od svih Južnih Slovena, Ruska Federacija bi ostala u izolaciji i na Balkanu i u CSCE (Conference on Security and Co-operation in Europe) i u UN. Ne manje važno bi bilo što bi bila izdana sama Rusija. Na kraju krajeva, u Moskvi se danas konsoliduju iste snage kao i u Beogradu. Oni pokušavaju da nas potisnu u istu propast“.⁹¹ Historijska iskustva kazuju da su interesi Moskve uvijek nadjačali romantične ideje o „pravoslavnom bratstvu“. Rusija je u prošlosti podržala Srbiju samo onda kada je to osiguravalo ili pospješivalo ostvarenje njenih sopstvenih interesa.⁹² Određeni ruski zaokret u odnosu prema „jugoslavenskoj krizi“ krajem 1992. bio je dio širih aktivnosti, uslovljenih, prije svega, promjenom odnosa snaga u ruskom političkom vrhu koji je pokazivao nezadovoljstvo politikom Zapada prema Rusiji. Znatno dio ruskog političkog bića je koordinaciju ruskih stavova i odluka sa zapadnim partnerima u rješavanju krize na prostoru bivše Jugoslavije doživljavao kao nepostojanje nacionalne strategije.⁹³ Predsjednik Jeljcin 27. aprila 1993.

⁹¹ Međutim, bilo je i suprotnih mišljenja od Kozirjevljevog u samom ministarstvu spoljnih poslova, koja su bila posljedica inercije imperijalnog statusa SSSR-a, ali u tom vremenu nisu dolazila do izražaja. Takvo je bilo mišljenje Anatolija Adamišina (А. Л. Адамишин), prvog zamjenika ministarstva spoljnih poslova (1993-1994). Prema Adamišinu, Ruska Federacija je morala na Balkanu igrati svoju igru, baš kao i Njemačka. Zadatak Rusije trebao je da bude sprječavanje oružane intervencije i podsticanje političkog rješenja krize kao alternative upotrebi sile, ali je u nekim ključnim momentima Rusija podlegla pritisku SAD. Prva takva greška, smatra on, napravljena je glasanjem za rezoluciju Vijeća sigurnosti UN u maju 1992, te se zapitao, u skladu s ruskim nacionalnim interesom, koliko će te sankcije Rusiju da koštaju, a čak je imalo smisla pitati i Zapad kolika će biti njegova nadoknada za ruske gubitke. To svoje razmišljanje kasnije je testirao sa zamjenikom ministra spoljnih poslova Vitalijem Čurkinom (В. И. Чуркин), koji mu je potvrdio da nijedan ekspert u ministarstvu spoljnih poslova nije bio za sankcije protiv SR Jugoslavije, ali da javno to nisu iskazivali – prema: N. Todorović, Politika Ruske Federacije na Zapadnom Balkanu: slučaj Crne Gore, *Ljetopis crnogorski*, br. 8, Zagreb 2017/2018, 55-56.

⁹² J. Kurjak, *Ruska balkanska strategija*, Institute for War & Peace Reporting (IWPR), <https://iwpr.net/sr/global-voices/ruska-balkanska-strategija>. Dobrica Ćosić, predsjednik Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), piše u decembru 1992. da se Kozirjev „predstavlja kao diplomata velike sile „a po idejama je samo kurir Zapada“. Ćosić tada ne veruje u „rusku ulogu“ – prema: D. Ćosić, *Bosanski rat*, Beograd 2012, 63.

⁹³ Za prioritetni cilj spoljne politike bila je proglašena saradnja sa zemljama Zajednice Nezavisnih Država. U tom vremenu rastu razlike između liberalne i konzervativne političke misli, koja je, u osnovi, bila svedena na dilemu o ulozi države u ruskom društvu. Liberali su se zalagali za njeno što manje prisustvo, konzervativci su se oslanjali na tradicionalan odnos prema državi, uvjereni da su nevolje tranzicije bile uslovljene zanemarivanjem uloge države. Vladajuća elita postaje više svjesna da je Rusija ekonomski sve slabija, da se mora tragati za novim pristupima „osnovnim fenomenima u međunarodnoj zajednici“ – vidi: J. Kurjak, *Deset godina spoljne politike Rusije*, 14-15.

izjavljuje da „Rusija neće štiti one koji se suprotstavljaju međunarodnoj zajednici“, aludirajući na Srbe u Bosni i Hercegovini.⁹⁴

Početkom 1994. u Saveznoj Republici Jugoslaviji iznenada se obreo Vladimir Žirinovski (В. В. Жириновский), lider ruske Liberalno-demokratske partije. U razgovorima sa zvaničnicima i u javnim nastupima iskazivao je „čvrsto uvjerenje“ da je „narodima istočne Evrope mjesto u jednoj državi“, da „ruski narod Srbe neće ostaviti na cjedilu“. Ukoliko „NATO bude bombardirao srpske položaje u Bosni i Hercegovini, to će značiti i objavu rata Rusiji“ i „tada će na scenu stupiti ruska armija koja je još u Evropi“. ⁹⁵ On je izjavio da bi „napad na Srbiju bio isto što i napad na Rusiju“ i zatražio stvaranje unije slovenskih naroda od „Knina do Vladivostoka“. ⁹⁶ Na velikom mitingu održanom u njegovu čast, 1. februara 1994. na centralnom trgu u Podgorici, uz konstataciju da crnogorsko vodstvo ima „stavove slične njegovim“, otvorio je „široku slovensku dušu“ i rekao da okupljeni treba biti sretni što su pravoslavci, jer su „duhovno jači od Zapada“, a uskoro će biti „ekonomski jači i ujedinjeni“; da je Slavenima „nametnut tuđi sistem, a cilj je bio da se narod otuđi od pravoslavlja“; da su Slaveni „najbolji narod na Planeti“, te da je Rusija posebno „obavezna da više pomaže Slovenima na Balkanu, jer se oni nalaze na braniku pravoslavlja“; da „neka katolici idu u Pariz i Madrid“, a da „Turke valja podsjetiti da je Konstantinopolj bio vizantijska, pravoslavna prijestolnica“; da je cilj Rusije „da zaustavi rat na Balkanu, da se skinu sankcije i da se protivnicima Slovena i srpstva na Balkanu da do znanja kako se ne mogu igrati sa sudbinom srpskog naroda“; da Rusija „posjeduje tajno oružje – elektronsko i lasersko“, koje može dejstvovati „i sa zemlje i iz atmosfere“ i koje „uskoro treba da bude demonstrirano u Bosni“. ⁹⁷ Suviše čvrsta vjerovanja u

⁹⁴ On je to kazao nakon pobjede na referendumu održanom 25. aprila, koji mu je donio ključnu podršku za njegovu ulogu i nastavak privrednih reformi – vidi: R. Lukić, Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1993-1995), *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Zagreb 2006, 9.

⁹⁵ R. Radonjić, Матушка - опять, *Matica*, br. 64, Podgorica 2015, 19-20.

⁹⁶ Zvanični Beograd je lobirao u ruskim političkim, intelektualnim, kulturnim, religioznim i vojnim krugovima. O tome svjedoče mnogobrojne posjete ruskih parlamentaraca, novinara i javnih ličnosti Jugoslaviji i Republici Srpskoj – vidi: P. Simić, „Kremlj u iluzije ne veruje“, *NIN*, br. 2579, Beograd, 1. juni 2000. Sergej Grizunov (С. Грызун), bivši šef dopisništva RIA Novosti (РИА Новости) u Beogradu i bivši ruski ministar informiranja (1994-1996), iznosi da je dio ruskih političara i činovnika Rusije „dobro živio ne samo u Miloševićevo vreme, već i na njegov račun“ – vidi: *Pribežište u Rusiji*, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=03&dd=31&nav_category=11&nav_id=193329.

⁹⁷ Žirinovski, lider ruskih ultranacionalista, iznosi tada svoj plan za ujedinjenje pravoslavnih Slavena. Zasnivao se na dvijema pretpostavkama: onoj, da Slavene „veže ista kultura, istorija, pravoslavlje“ i da zbog toga slijedi „formiranje istočne alijanse, u koju bi trebalo da uđu sve pravoslavne slovenske zemlje“; i onoj, da jedinstvena slavenska država treba da bude protivteža zapadnoj Evropi, koja obuhvata prostor „od Lamanša do Beča“, dok će se nova „istočna alijansa“ protezati „od Knina do Vladivostoka“. Na preuređenoj mapi Balkana, kakvu je podrazumijevalo

tradicionalna, religijsko-kulturalna savezništva između Rusije (čak i Grčke) i Srbije koštala su „Miloševiću Srbiju“.⁹⁸ U oktobru 1994. Jegor Gajdar (E. T. Гайдар), bivši predsjednik ruske vlade i jedan od najvažnijih ljudi ruske politike 90-ih godina, posjetio je Beograd. Uzdržano je govorio o odnosima rukovodstava dvije države, ali je direktno predstavio odnos Rusije prema Srbiji i do koje tačke je Rusija spremna da u toj podršci ide: „U ruskoj politici bila je i biće jedna dominanta: Rusija apsolutno ne želi da uđe u novi rat. Iz bilo kojih razloga. Učinićemo sve što možemo da ne dozvolimo takav razvoj međunarodne situacije, gde bi pretnja ratom postala ozbiljnom za rusku zemlju. Uvek ćemo da činimo sve da bismo uspostavili mir na Balkanu. To je dominantna ruske politike. Sve ostalo je važno, ali apsolutno sekundarno“. Gajdar je još precizirao da „niko u Rusiji nije zainteresovan za još jedan, treći svetski rat koji bi počeo na Balkanu“.⁹⁹

Raspad SSSR-a u ruskom društvu doživljen je kao raspad Rusije, što iznova potvrđuje tezu o zapravo ruskoj prirodi tog političkog sistema koji su nazivali „socijalističkim logorom“. Tome u prilog govori i stav u ruskom društvu prema događajima na postjugoslavenskom prostoru, prema raspadu

stvaranje ove „alijanse“, nije bilo mjesta za državu Crnu Goru. Postojanje te države (zajedno s Bosnom i Hercegovinom), smatrao je ovaj ruski strateg, izazivalo bi „vječne sporove i ratove“ – prema: R. Radonjić, *Матушка - онямь*, 20-21. Žirinovski je tokom boravka u Srbiji u februaru 1994, novinarima „otkrio“ da posjeduje „ново оруђе“ koje može da „spase Slovenstvo i pomogne Srbima da se odbrane od terorističkog zapada“. Objasnio je da riječ „o elektronskolaserskom oružju koje se može upotrebiti i iz zemlje i iz vazduha. Za sobom ne ostavlja ništa živo, ali posle njegove upotrebe nema zračenja ni posledica kao od atomske bombe“. Žirinovski tokom posjete Bijeljini izjavljuje: „Kaznićemo svakog ko krene na Srbe“ – prema: *Glas srpski*, Banja Luka, 1. februar 1994; *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Beograd 2006, 82. Aleksandar Vengerovski (А. Д. Венгеровский), potpredsjednik ruske Dume, tokom posjete Srbiji 1994. obećava: „Vidim da vama ovde najviše nedostaje benzin. E, pa, braćo Srbi, donećemo vam puno benzina i to u tenkovima koje ćemo postaviti na vaše granice“ – prema: *Borba*, Beograd, 31. mart 1994; Beogradska *Politika* 28. marta 1994. piše o Saši i Valeriju, ruskim dobrovoljcima koji su došli u Bosnu i Hercegovinu da pomognu Srbe u borbi, „u ime pravoslavlja“; o ruskim dobrovoljcima koji su se borili u Bosni i Hercegovini – opšir. vidi: Ю. М. Хамкин, *Поезжай и умри за Сербию! Записки добровольца*, Самара 1993; М. М. Горымов, *Русские добровольцы в Боснии 1992–1995*, Москва 1997; М. А. Поликарпов, *Русская сотня. Наши в Сербии*, Москва 2002; Б. Ю. Земцов, *Мой Балканский рубеж: исповедь русского добровольца*, Москва 2019; А. Татро, *Руски и грчки плаћеници у рату у Босни и Херцеговини*, Сарајево 2014.

⁹⁸ D. Jović, *Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija*, 124.

⁹⁹ Jugoslavensko vodstvo i predsjednik Srbije, Slobodan Milošević, razišli su se s predsjednikom Jeljcinom, podržavajući 1993. pobunu protiv njega koja je dolazila iz ruskog Bijelog doma, okončanoj artiljerijskom paljbom po ruskom parlamentu. Jeljcin i Milošević su od tada bili u zvaničnim i hladnim odnosima. Suština srpske propagande bila je, iznosi Dragan Bisenić, da Rusi treba da slijede srpski primjer, jer je „Amerika Rusiji pripremila sudbinu Jugoslavije“. Jeljcin i njegovi saradnici bili su uvjereni da srpsko vodstvo želi Rusiji da nametne vojnu huntu i s njom „ukine teško izvojevane slobode, plaćajući sve to novcem bogatih i uticajnih srpskih biznismena u Rusiji“ – prema: D. Bisenić, „Ruski faktor“ i 5. oktobar“, *Danas*, Beograd, 11. oktobar 2020.

Jugoslavije.¹⁰⁰ To se doživljava ponajprije kao udarac na »slavenstvo«, odnosno pravoslavlje, to jest Srbe, a slijedom toga i Rusije.¹⁰¹ Samo postojanje u Rusiji

¹⁰⁰ U pozadini napada ruskih parlamentaraca na ministra Andreja Kozirjeva, pak, osjećao se i tinjajući sukob s predsjednikom Jeljcinom. Sužavajući prostor njemu i Kozirjevu da samostalno vode spoljnu politiku, oni su vršili pritisak na Jeljcina da prihvati njihove zahtjeve u pogledu pravca spoljne i unutrašnje politike. To je bio povod da Sergej Karaganov (С. А. Карганов), član Predsjedničkog savjeta i jedan od najuticajnijih ruskih spoljnopolitičkih stručnjaka, zapazi: „Gotovo nikoga ovdje ne interesuje Srbija, ali opozicija igra na tu kartu da bi otežala položaj vlade i vlada se tome mora povinovati“. Rezultat ove debate bila je politika koju je Rusija vodila sve do Dejtonskog sporazuma 1995. i koja je imala nekoliko ciljeva. Prvo, da spriječi prekid odnosa sa Zapadom i diplomatsku izolaciju Rusije; drugo, da ublaži pritisak Dume na predsjednika i vladu; treće, da očuva ruski uticaj u jugoistočnoj Evropi; četvrto, da spriječi da NATO nametne svoje rješenje suprotno interesima Rusije; peto, da odluke o politici međunarodne zajednice prema jugoslavenskoj krizi zadrži u Savjetu bezbjednosti UN i time očuva ruski uticaj kao stalnog člana; šesto, da spriječi širenje sukoba. Prilika da ovakva politika urodi plodom ukazala se početkom 1994. kad je nakon eksplozije na sarajevskoj pijaci Markale NATO uputio ultimatum srpskim snagama da povuku artiljeriju na 20 kilometara od Sarajeva pod prijetnjom bombardiranja. Neočekivano za zapadne zemlje, u krizu se umiješao Vitalij Čurkin, pomoćnik ruskog ministra spoljnih poslova. On je uspio da izdejstvuje povlačenje srpskih snaga i spriječi napade NATO-a, te da rasporedi simboličan kontingent (dva bataljona) ruskih vojnika između zaraćenih strana. Njegovo posredovanje bio je prvi veliki uspjeh ruske diplomatije nakon „Hladnog rata“, izazvalo je oduševljenje među bosanskim Srbima, u Beogradu i Moskvi. Zadovoljstvo na Palama nije, međutim, bilo dugog vijeka. Već u aprilu iste godine došlo je do krize oko Goražda. Čurkin je bezuspješno pokušao da ponovi svoj raniji potez. Tom prilikom došlo je i do njegovog otvorenog spora s vodstvom bosanskih Srba, nakon čega je Moskva prekinula veze s Palama. Pod pritiskom promijenjenih odnosa snaga u Kongresu, američki predsjednik Klinton je u decembru 1994. u posredničku misiju na Pale uputio bivšeg predsjednika Kartera (James Earl Carter Jr) u pratnji ambasadora Čarlsa Redmana (Charles E. Redman). Oni su do kraja januara 1995. bezuspješno pokušavali da ubijede Radovana Karadžića da prihvati njihove prijedloge. Istovremeno je u Beograd došao ambasador Čarls Tomas (Charles Thomas) koji je prekinuo dvogodišnju američku diplomatsku izolaciju SRJ i zbnurio svoje sagovornike izjavom da SAD „ne žele Jugoslaviju pod sankcijama i u izolaciji već, naprotiv, žele da se ona vrati u OEBS i UN i uključi u Evropsku uniju i NATO“. Mjesec dana kasnije, ruski ambasador u Zagrebu Leonid Kerestedžijanc (Леонид В. Керестеджиянц) je, na molbu novinara da prokomentira tu izjavu, odgovorio da Moskva podržava ulazak SR Jugoslavije u EU, ali je protiv njenog ulaska u NATO. Ruska reakcija na ultimatum NATO-a, međutim, nije bila motivirana simpatijama za Srbe, već strahom od marginalizacije. Stiven Larabi (Steven Larrabee), iz američke RAND korporacije, tim povodom je zapazio: „Rusija je bila protiv vazduhoplovnih napada NATO-a, jer bi oni značili da Rusija ne bi igrala nikakvu ulogu u mirovnom procesu“. Uprkos promjenljivoj sreći Čurkina u BiH, ruska diplomatija je uspjela da učvrsti svoj uspjeh stvaranjem tzv. Međunarodne kontaktne grupe, neke vrste savremenog „koncerta sila“, u kojoj je Rusija, prvi put nakon raspada SSSR-a, dobila status privilegiranog partnera SAD. Pošto je postala član ove neformalne međunarodne organizacije, ruska diplomatija je inicijativu mahom prepustila Sjedinjenim Državama – prema: P. Simić, „Kremlj u iluzije ne veruje“, *NIN*, br. 2579, Beograd, 1. juni 2000; također vidi: Z. Šehić, *Bosna i Hercegovina 1992-1995. i međunarodna diplomatija*, u: *Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a*, Sarajevo 2007, 402-403; A. Mulaosmanović, *Plan Kontakt grupe i politika Alije Izetbegovića 1994. godine*, *Prilozi*, br. 41, Sarajevo 2012, 207-209.

¹⁰¹ „Teško je pretpostaviti šta bi bilo da je Jeljcinova Rusija podržala Miloševićevu politiku. U stvari, mi smo imali nekoliko politika u odnosu prema Miloševiću; jednu je vodilo Ministarstvo spoljnih poslova, drugu Ministarstvo vojske, treću politiku vodila je Jeljcinova administracija.

„общественного мнения по югославской проблеме, в котором не сомневаются все эксперты“ svjedočilo je o njegovom značaju, za rusko društvo.¹⁰² Ruska književna i druga udruženja također nisu bila pošteđena svrstavanja, mimo zvaničnog državnog kursa.¹⁰³ Za neke ruske intelektualce,

Jedna grupacija u državnom aparatu podržavala je samo Karadžića, ne i Miloševića”, govori historičar Sergej Romanjenko. Drugi ruski historičar Nikita Bondarjev (Никита Викторович Бондарев) o tome piše: „В период 1992–1993 гг. только российский Верховный Совет проявил интерес к событиям в Боснии и Герцеговине. На заседаниях, посвящённых внешней политике России, депутаты резко критиковали позицию российского МИДа (министарство spoljnih poslova – prim. S. B). Лучше всего позицию парламентского большинства по этому вопросу выразил в апреле 1993 г. депутат Г. Саенко, обращаясь к присутствовавшему на одном из заседаний Верховного Совета заместителю А. Козырева В. Чуркину: „До какого времени политика министра иностранных дел и вашего министерства будет противоречить нашим традиционным связям с сербами, славянским связям, православным связям? Вы видите, насколько честно Россия стоит на стороне сербов и насколько Ваша позиция проамериканская? В том же году в России всё яснее стала обозначаться альтернативная политическая линия в отношении конфликта в Боснии и Герцеговине. Её выразителями стали директор Службы внешней разведки Е. Примаков, специалист по истории югославянских народов, спичрайтер Б. Ельцина, а ныне директор Института славяноведения РАН К. Никифоров и до некоторой степени — помощник президента России по национальной безопасности Ю. Батурич“ – према: Н. В. Бондарев, Россия и Республика Сербская: история отношений, перспективы сотрудничества, *Проблемы национальной стратегии*, № 3 (36), Москва 2016, 11-12.

¹⁰² Орšir. Л. Е. Козлов, *Общественное мнение и государственная политика России относительно югославского кризиса: 1991-1999 гг.*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук, Хабаровск 2003.

¹⁰³ Međunarodno udruženje književnih saveza (Международное сообщество писательских союзов - МСПС) u junu 1994. i Savez umjetnika Rusije (Союз художников России) dodijelili su Radovanu Karadžiću književnu nagradu „Mihail Šolohov“ (Международная премия имени Михаила Шолохова в области литературы и искусства), za, kako je kazano, „izuzetan doprinos riznici slavenske kulture“. Predsjednik žirija Jurij Bondarjev (Ю. Бондарев) prilikom predaje nagrade Karadžiću govori: „Сегодня действительно знаменательный день. Мы вручаем награду, которая носит имя Михаила Шолохова, самого выдающегося писателя двадцатого века, великому человеку, близкому по духу и крови, господину президенту Республики Сербской Радовану Караджичу“. To nisu bile jedine nagrade Karadžiću u Moskvi. Fond Svetog Andreja Prvozvanog (Фонд святого Всехвального апостола Андрея Первозванного), na osnovu prijedloga Međunarodnog fonda slavenske pismenosti i kulture (Международный фонд славянской письменности и культуры), nagradio ga je 1995. „Орденом Андрея Первозванного“ као „несгибаемого борца и выдающегося поэта“ за njegov „жизненный путь, посвященный высокому служению своей родине и народу, укреплению братства славянских и православных народов“. Savez pisaca Ruske federacije i Veliki žiri dodijelili su 2008. Karadžiću, koji je tada bio haški optuženik, kao i Ratku Mladiću, nagradu „Имперская культура“ u nominaciji „Славянское братство“ за „bratstvo, vjernost, muškost, čvrstinu i službu jedinstvu pravoslavnih slovenskih naroda“. U ime Karadžića, nagradu je primio njegov brat Luka, koji je održao „kratku besjedu“, nakon čega se „dugo razgovaralo o Republici Srpskoj“ - према: *Godišnji izvještaj – Srbija 2009: evropeizacija – dometi i ograničenja*, 464; Л. Булатович-Медич, *Эссе о литературной биографии Радована Караджича*, <http://rodnyaladoga.ru/index.php/slavjanskoe-bratstvo/299-esse-o-literaturnoj-biografii-radovana-karadzichica>. Eduard Limonov (Э. В. Лимонов), ruski pisac, disident u Sovjetskom Savezu, predsjednik zabranjene Nacional-boljševičke partije (Национал-

poput filozofa Aleksandra Zinovjeva (А. А. Зиновьев, 1922-2006), Srbi su u postjugoslavenskim ratovima, iako žrtve, bili nepobjedivi i ponosni.¹⁰⁴ Pojedini ruski predstavnici u međunarodnim misijama i snagama i diplomatski predstavnici u Beogradu i drugim evropskim zemljama, počev od 1991, pa do rata na Kosovu, zastupali su, apostrofira Dragan Vukšić, drugačije stavove od onoga što se moglo nazvati ruskom zvaničnim politikom i bili spremni da upozore Srbe na „pravo stanje stvari“, prije svega „(ne)mogućnost i (ne)spremnost Rusije da pomogne. Bili su otvoreniji i iskreniji što su bili dalje od Moskve i imali veće povjerenje u sagovornike“.¹⁰⁵ Bile su to godine kada su djelovale paralelne strukture u ruskoj politici.¹⁰⁶

большевистская партия - НБП) vođa opozicijskog pokreta Druga Rusija (Другая Россия) bio je poklonik politike R. Karadžića. Pred kamerama je govorio u ljeto 1992. Karadžiću „da se u ime svih Rusa i svih slobodnih ljudi svijeta divi junaštvu Srba“. Tada je, u pratnji Karadžića, s Trebevića pucao iz mitraljeza prema opkoljenom Sarajevu.

¹⁰⁴ Zinovjev na otvaranju Međunarodnog sajma knjiga 1994. u Beogradu govori da se on odvija u „najtragičnijem trenutku jugoslovenske istorije... ali i u takvoj situaciji vaš narod sačuavao je snagu i želju da organizuje Sajam knjiga... što je dobro, jer... sve ono što se govori o stanju u Rusiji (a slično i u Srbiji) u svetskoj štampi - ideološka je laž... a zadatak pisaca je da probiju taj zid laži“. Na otvaranju Međunarodnog sajma knjiga 1999. u Beogradu on u svom pozdravnom govoru ističe da ni jedan evropski narod u posljednjem ratu ne bi postupio bolje od Srba, zahvaljujući Srbima na svemu što su učinili, „bez obzira na sve“: „Ne mogu da prečutim činjenicu da se ovaj sajam knjiga održava u zemlji koja je postala žrtva jednog od najgnusnijih zločina ovog veka... Ne mogu da kažem da su Srbi pobedili. Ali, moram da kažem da su ostali nepobedeni“. Slične poruke je upućivao i Vladimir Volkov (В. Волков), francuski pisac ruskog porijekla. On u intervjuu, objavljenom u „Vojsci“ 14. aprila 1999, iznosi da „Srbi nisu narod kao svaki drugi. Srbi dolaze iz one biblijske priče po kojoj samo onaj koji zna šta mu je cilj i izdrži do kraja, taj je pobjednik“. Srbima upućuje poruku nade: „Amerikanci su vas napali, Francuzi su vas izdali, a Rusi vam nisu pomogli... Posle stradanja, za nas, pravoslavne narode, dolazi vaskrsenje“. Volkov je „celivao ruku Radovanu Karadžiću, s obrazloženjem da je prestar da bi doživeo obnovu ruske carevine i čast celivanja ruke ruskog imperatora na tronu“ – vidi: „Krug“, *NIN*, br. 2547, Beograd, 21. oktobar 1999; S. Nedeljković, *Čast, krv i suze: ogleđi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*, Beograd 2007, 50; G. Đerić, *Pr(a)vo lice množine: kolektivno samopoimanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi*, Beograd 2004, 6; M. Subotić, Iz političke misli Dragoša Kalajića, *Politička revija*, br. 1, Beograd 2014, 146.

¹⁰⁵ Indikativno je bilo to što je Rusija, pored Miloševićevog režima, imala i istodobno i neke suptilnije veze sa srpskim rukovodstvima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. I dok se Ministarstvo spoljnih poslova Ruske Federacije, posebno ministar Kozirjev i njegov zamjenik Čurkin, trudilo da utiče na sva tri „mudra srpska rukovodstva“, ministarstvo odbrane, vojnoobavještajne i bezbjednosne službe i strukture i njihovi eksponenti u Moskvi, Beogradu, na Palama, pa i u Kninu vodili su svoju politiku, koju niko nije mogao niti da sagleda, a kamoli da kontroliše. S kim su razgovarali, i šta su dogovarali Radovan Karadžić i Ratko Mladić i njihovi „povjerenici“ nije bilo moguće utvrditi. Bilo je to plodno tle i za kriminalce i ratne profitera, kojima je na umu bio samo njihov lični i grupni interes. Nije se prezalo ni od fizičkih obračuna i likvidacija – prema: D. Vukšić, Vojnopolitički odnosi Republike Srbije i Ruske Federacije u procesu raspada Jugoslavije, u: *Praćenje rusko-srpskih odnosa*, III izveštaj, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove (ISAC fond), http://www.isac-fund.org/download/Praćenje_rusko-srpskih_odnosa-3.pdf.

¹⁰⁶ Aleksa Buha, koji je tokom rata 1992-1995. obavljao funkciju ministra spoljnih poslova u vladi nepriznate Vlade Republike Srpske, govori 2018. da su im pomagali „koliko su u tim

SAD su isticala značaj Rusije za rješavanje balkanske krize, „ali nikad nisu uzimale u obzir njen stav“.¹⁰⁷ Predstavници NATO-a obznanjaju u decembru 1992. da je ova alijansa spremna podržati operacije očuvanja mira na Balkanu pod autoritetom Vijeća sigurnosti UN-a, koje ima primarnu odgovornost za međunarodni mir i sigurnost.¹⁰⁸ Zvanična Rusija se trudila da učestvuje u rješavanju „ratnih pitanja“ u bivšoj Jugoslaviji, ali „njen angažman i moć“ nisu zadovoljavali nerealne aspiracije političkog vrha u Beogradu, što je stalno izazivalo nova razočarenja. Mihailo Marković zaključuje da se Rusija prema Srbiji držala dvoлично „pretendujući da je naš jedini prijatelj i saveznik i, istovremeno, preuzimajući ulogu da posreduje u ime Zapada i da prenosi pretnje i ucene“.¹⁰⁹ Sudeći po ratnom dnevniku generala Ratka Mladića, Viktor Andrejev (В. Андреев), civilni predstavnik UNPROFOR-a u Sarajevu, bio je

prilikama mogli, ljudi na raznim nivoima kremalske vlasti, kao i oni koji su se nalazili oko vlasti. Želim da naglasim da je prema nama uvek bio maksimalno susretljiv sadašnji ministar odbrane Ruske Federacije Sergej Šojgu (С. К. Шойгу), koji je u tom periodu obavljao posao ministra za vanredne situacije. On nam je, sećam se, donirao 16 montažnih kuća za naše izbeglice, kao i jedan autobus. Razumevanje za interese Republike Srpske imali su tadašnji pisac govora predsednika Jeljcina, ekspert za Balkan Konstantin Nikiforov, kao i Jurij Baturin (Ю. М. Батури́н), koji je u tom periodu vršio funkciju predsednikovog pomoćnika za nacionalnu bezbednost. Imali smo dobre odnose i s Jevgenijem Primakovim, koji je kasnije bio ministar spoljnih poslova a zatim i premijer Rusije, a podršku nam je pružao i Sergej Baburin (С. Н. Бабури́н - on je, jedini uz Genadija Zjuganova (Г. А. Зюганов), od ruskih političara bio prisutan na spomenutoj dodjeli nagrade Radovanu Karadžiću u Savezu pisaca Rusije – S. B)“. Buha naglašava da je tokom rata i neposredno nakon njega nekoliko puta kao ministar spoljnih poslova RS išao u glavni grad Rusije. Tada je tamo, „naravno, u Kremlju bio Jeljcin. I u tom vremenu smo mogli nekim sporednim „kanalima“ da nešto uradimo, recimo da dobijemo pomoć od Šojgua ili da nađemo na razumevanje kod Primakova“ – prema: *Dodikov Krim*, <http://www.pecat.co.rs/2018/10/dodikov-krim/>; *Aleksa Buha: Srpskoj je potreban srpski konsenzus*, <http://www.pecat.co.rs/2018/10/aleksa-buha-srpskoj-je-potreban-srpski-konsenzus/>.

¹⁰⁷ J. Guskova, *Balkanski putevi i sumanuto bespuće: mišljenje ruskog istoričara*, Beograd 2013, 279.

¹⁰⁸ NATO poduzima 1992-1995. nekoliko bitnih akcija povodom operacija nadzora i posljedičnog sprovođenja UN-ovog embarga i sankcija na Jadranu, nadzora, a potom i primjene UN-ove zabranjene zone letenja (UN no-fly zone) iznad Bosne i Hercegovine. Alijansa je pružala i vazдушnu podršku UN Zaštitnim snagama (Protection Force - UNPROFOR) i odobrenim vazдушnim udarima da bi se oslobodili obruča oko Sarajeva i ostalih ugroženih područja koja su UN odredile kao „sigurne zone“. Serija vazдушnih udara, protiv izabranih meta na pozicijama koje su držali Srbi u Bosni i Hercegovini, izvršena je 30. avgusta 1995. godine. Ovo je nagovijestilo početak Operacije odmjerenih snaga (Operation Deliberate Force), NATO-ove prve vazdušne kampanje koja je trajala do 15. septembra: „Operacija je održala komunikaciju sa bosanskim Srbima i zajedno sa odlučnim diplomatskim naporima pomogla je stvaranju puta za obustavu vatre; štaviše, pripremila je teren za uspješne mirovne pregovore u Dayton-u“ (Dayton Peace Accord - DPA) – prema: B. Turković, *NATO od sigurnosnog saveza do savremenih izazova*, Sarajevo 2006, 34.

¹⁰⁹ M. Marković, Dominacija velikih sila na Balkanu i pojava izbeglištva, *Vojno delo*, br. 3, Beograd 2000, 36.

njegov „omiljeni junak“.¹¹⁰ Andrejev je smatrao kako se, „provocirajući srpsku osvetu“, vlada u Sarajevu nadala da će Zapad stati na njenu stranu, da joj je „manje stalo do civila nego do toga da stvore imidž paćenika usled ratnih

¹¹⁰ Oni se prvi put sreću 1. maja 1992. godine. Mladić bilježi da je Andrejev rekao da „želi da se sastane sa k.tom (komandantom) lično i poluzvanično“. To je zabilježeno prije podne. Potom slijedi druga bilješka o razgovoru koji je počeo u 20.30 časova, a zapisan je na 13 stranica „rokovnika braon boje bez natpisa“. Rus govori da mu se nije sviđela delegacija „koja je na čelu sa Jovićem“ išla na pregovore o Vensovom planu. On savjetuje da se napiše pismo generalnom sekretaru UN i predsjedavajućem Savjeta bezbjednosti, da se ide u Moskvu i Kinu, da se osigura država koja će tražiti da se taj papir nađe na hitnom zasjedanju. Slijedila je analiza međunarodnih odnosa. Andrejev je govorio: „Zapadni svet je uvek smatrao da su Hrvati zapad, a Srbi istok. Linija između Hrvata i Srba je uvek bila linija između zapada i istoka“. Na kraju razgovora Mladić bilježi svoje pitanje: „Kako vidite rešenje krize u našoj zemlji?“. Kao odgovor je navedeno: „Odcepljenje Bosne je najteži udarac“. Na početku novog razgovora, po svemu sudeći 15. maja 1993, Andrejev govori: „Sada je bolja situacija. Amerika nije postigla saglasnost sa Evropom. Sada su manji izgledi za intervenciju. Rusija neće dozvoliti interv.(enciju)“. Pa još „promene u stavovima nekih zemalja su vrlo uočljive“. General Mladić, komandant Vojske Republike Srpske (VRS), ponovo dobija savjete od drugog čovjeka UNPROFOR-a (akronim za „United Nations Protection Forces“ - Zaštitne snage Ujedinjenih Naroda) u Bosni i Hercegovini: „Humanitarna pomoć mora ići bez problema“, a malo potom i: „Ovo je TV rat“. Rus je veoma otvoren za diplomatu, kaže da je general Morion (Philippe Morillon), komandant UNPROFOR-a, draga osoba, ali povremeno radi strašne stvari: „On je u Srebrenici mogao dovesti do katastrofe ali ste Vi odlično kontrolisali situaciju. Vi ste to sjajno rešili“. Andrejev potom govori da mu se ne sviđa prijedlog nesvrstanih zemalja za zone oko Sarajeva, cinično primjećuje da možda njima treba neki rat, ali malo kasnije protivreći sebi i kaže da je ideja bezbjednih zona bolja od bombardiranja. Zaključuje da je Bošnjacima „u interesu da Sarajevo ostane problem“. „Šta bi Vi Viktor uradili za Sarajevo da ste mene (na mom mestu)?“ - pita Mladić i bilježi odgovor: „Para treba da izlazi. Morion traži da stavi i vašu i njihovu artiljeriju pod kontrolu. Vaš problem je njihova pešadija. Povezati povlačenje njihove pešadije sa Vašom artiljerijom. U Vašim rukama da ostane artiljerija ali pod kontrolom UN. Da tražite posmatrača da nadziru situaciju u Sarajevu. UN da garantuju da Musl. (imani) neće ući sa svojim snagama na vašu teritoriju. To treba da se uklopi sa plavim putevima i ček pointima. Budite kategorični – ne možemo da se povlačimo bez trupa UN u zoni. Nemojte reći 'ne'. Samo korak po korak sa garancijama“. Andrejev hvali kao odličnu Mladićevu ideju da „ponudite da se hum(anitarna) pomoć daje preko vaših teritorija Muslimanima“, i da je bitno da se pismo pošalje Sadako Ogati (visoki komesar za izbjeglice UN) i odmah savjetuje šta pismo treba da sadrži. Andrejev je čestitao Mladiću što je odbio Vens-Ovenov plan, a zatim se upustio u geopolitičku analizu i savjetovao Mladiću da bude uporan dok od Zapada ne dobije bolju ponudu. „Viktor, moraću Vas uzeti za savetnika, slab sam u politici“, kaže Mladić, a Andrejev, na to odgovara: „A, generale, vi ste u politici Veri gut, ekselent, podiže palac, Vi samo tako kažete a super ste“. O odnosima Andrejeva i Mladića govori i zapis iz „rokovnika crvene boje“, a dešava se u Han Pijesku sat i deset minuta prije generalovog razgovora s Morionom. Izgledalo je to kao da je Rus došao da pripremi Srbina za susret s Francuzom. Mladić bilježi: „Viktor: - Oven ide aut – Stoltenberg možda ostaje. – Plan V-O (Vens-Oven) otišao – Biće u BiH 1 srpska rep(ublika), 2 Hrvatske (Mostar – Posavina) 2 Muslim(anske) (Caz. Krajina – centr. B)“. Nakon ovog dnevnika „izgleda da je Viktor Andrejev, službenik UN i sovjetski diplomatski veteran možda i jedini čovek koga je Mladić pitao za mišljenje i savete od prve do poslednje strane svojih beležaka“ – prema: „Andrejev – generalov omiljeni savetnik“, *Politika*, Beograd, 3. juni 2010; „Putovanje na kraj pameti“, *Vreme*, br. 1033, Beograd, 21. oktobar 2010; „Pohod na Ankaru“, *Vreme*, br. 1035, Beograd, 4. novembar 2010.

operacija“.¹¹¹ U februaru 1994., nakon pada minobacačkog projektila i masakra civila na sarajevskoj pijaci Markale, NATO je dao ultimatum snagama VRS da povuku teško naoružanje iz zone izuzeća oko Sarajeva, ili će, u protivnom, biti izložene vazдушnim udarima.¹¹² Predsjednik Jeljcin govorio je zapadnim diplomatama da Zapad ne može odlučivati o Balkanu bez saglasnosti Rusije.¹¹³

¹¹¹ „Bosanska priča generala Rouza“, *NIN*, br. 2502, Beograd, 10. decembar 1998. Blokadu Sarajeva, prema Andrejevu, nisu održavale srpske vojne snage, već vlasti u tom gradu. On govori o tome da se u Sarajevu „na početku rata govorilo kako su Muslimani sami pucali na svoja naselja da bi te žrtve prikazivali rezultatom dejstava Srba. Na početku rata to nisu znali da kamufliraju, ali su to naučili u kasnijoj etapi rata: „Ja sam lično prisustvovao susretu s predsjednikom Izetbegovićem kada mu je general Morion predao neosporne dokaze jednog od takvih minobacačkih granatiranja svoje teritorije, od strane bosanske armije, što je rezultiralo žrtvama civilnog stanovništva. Žrtva jednog od takvih granatiranja bio je zamjenik premijera Bosne i Hercegovine Zlatko Lagumdžija, koji je tada ranjen. Ja lično znam da je to bilo tako, ja sam imao priliku pitati ga o tome, zna li on to, kada sam ga posjetio u bolnici“. Za rukovodstvo Bosne i Hercegovine u Sarajevu Andrejev kaže da su svi pili alkohol, osim A. Izetbegovića i Harisa Silajdžića, da su se trudili da pokažu pred njim, kao Rusom, da vole alkohol. U kontekstu opisa srpskog gostoprimstva kao „neotuđivog dijela njihove kulture“, Andrejev, s druge strane, napominje da je uvijek, nakon pregovora sa srpskim vlastima na Palama, Radovan Karadžić priređivao obilne večere. O njemu govori samo u pozitivnom smislu. Andrejev ocjenjuje da je ruska politika prema, kako on kaže, „jugoslavenskom konfliktu“, bila „kratkovidna i neprofesionalna“. Nije se htio htio povezivati s njom, što je i rekao Andreju Kozirjevu, ruskom ministru spoljnih poslova, kada je bio u jesen 1993. njegov gost u Sarajevu. Prema Andrejevu, konstatira Enver Halilović, Rusija je trebala voditi „oštriju politiku prema tom prostoru tada i ne dopustiti razvoj situacije kakav je navodno diktirao i vodio Zapad“ – vidi: E. Halilović, *Bosna i Hercegovina na ledu između Zapada i Ruske Federacije*, *Godišnjak*, god. XIII, BZK „Preporod“, Sarajevo 2013, 55-57.

¹¹² Vera Riklina (В. Рыклина) iznosi da je Sarajevo bilo blokirano „с земли и воздуха, в городе не было света и воды, было туго с продовольствием. Сербская армия заняла все холмы, которыми окружен город, а также высоты в некоторых кварталах. Стреляли по всем, кого видели, - в том числе женщинам, старикам и детям. Жертвами этих обстрелов становились все жители города вне зависимости от национальности - в том числе и оставшиеся в городе сербы, многие из которых защищали Сараево вместе с боснийцами. Такого не было даже в блокадном Ленинграде: в Сараево существовало несколько районов, подконтрольных армии Республики Сербской... Город тем временем пытался жить своей жизнью. Сербь разрешили привозить в Сараево гуманитарную помощь, появилась еда. Люди ходили на работу и в магазины, устраивали праздники, отправляли детей в школы. Все это они делали под практически постоянным артиллерийским обстрелом и под прицелом снайперов. В городе были места, где нельзя было появляться ни в коем случае - они слишком хорошо простреливались. По ряду улиц можно было передвигаться только бегом, просчитав время, которое нужно снайперу, чтобы перезарядить винтовку... Некоторые из тех, кто обстреливал Сараево сверху, как в тире, здесь же и родились. Они знали город, как свои пять пальцев. Многие из тех, в кого они стреляли, еще недавно были их соседями или друзьями“ – prema: В. Рыклина, *Война, о которой мы почти ничего не знаем*, РИА Новости, <https://ria.ru/20120408/621111564.html>.

¹¹³ Rusija nije htjela dopustiti SAD, a u manjoj mjeri ni Evropi, da diktira uslove rješenja sukoba i odlučuje o budućim interesnim sferama. Viktor Andrejev (В. Андреев) civilni predstavnik UNPROFOR-a u Sarajevu, bio je uvjeren da bi BiH mogla izazvati svjetski rat. „Budite sigurni“, upozoravao je neke zapadne političare, „velesile se spremaju na konfrontaciju zbog Bosne“. Jeljcin je, ipak, 17. februara 1994. poslao pismo srpskom vodstvu u BiH. Predao ga je njegov

Srbi su, pred prijetnjama od napada, povukli dio teškog naoružanja s brda oko Sarajeva.¹¹⁴ Početkom proljeća 1994. Jeljcin je višekratno pokretao inicijativu da se kriza u Bosni i Hercegovini, „u najboljoj imperijalnoj tradiciji, razmotri na samitu Rusije, SAD-a i EU“.¹¹⁵ Komandant Vojske Republike Srpske (VRS)

izaslanik Čurkin. Jeljcin je pozvao Srbe da povuku teško oružje. Zajamčio je da će poslati ruske jedinice na ona područja iz kojih će se snage VRS povući. Nakon pregovora, R. Karadžić i general R. Mladić su prihvatili tu ponudu i praktički ispunili ultimatum NATO-a – vidi: L. Silber-A. Little, *Smrt Jugoslavije*, 310-315.

¹¹⁴ N. Todorović, *Politika Ruske Federacije na Zapadnom Balkanu: slučaj Crne Gore*, 56. Kada je NATO uputio ultimatum, ne informirajući prethodno Moskvu o tome, Vladimir Žirinovski je izjavio da će vazdušni napadi na položaje Srba označiti „objavu rata Rusiji i ... početak Trećeg svjetskog rata“. Andrej Kozirjev u pismu Butros-Galiju (Boutros Boutros-Ghali), generalnom sekretaru UN, navodi je da bi „bilo kakva vrsta vazdušnih napada... mogla izazvati najgore posljedice“. Napetosti su se privremeno smirile. Krajem februara šest aviona (zastarjeli jugoslavenski aparati tipa „jastreba“) tzv. Vojske Republike Srpske Krajine bombardiralo je industrijsko postrojenje „Bratstvo“ u Novom Travniku. NATO snage, koje su na osnovu Rezolucije 816 Savjeta bezbjednosti UN bile u operaciji kontrole zabrane letenja nad Bpsnom i Hercegovinom, oborile su četiri ova aviona, preostala dva su uspjela da se izvuku. NATO je tada, prvi put od svog osnivanja 1949., upotrebio oružje u okviru jedne zvanične misije. Ovog puta i Rusi su smatrali da je ova akcija bila opravdana – prema: F. Švarn, „Ratno krštenje u Bosni i Hercegovini“, *Vreme*, br. 1019, Beograd, 15. juli 2010; M. Klemenčić, *Međunarodna zajednica i SRJ/zaraćene strane, 1989-1997*, u: *Suočavanje s jugoslavenskim kontraverzama: inicijativa naučnika*, Sarajevo 2010, 181-182.

¹¹⁵ Lord Owen (David Owen) i Stoltenberg (Thorvald Stoltenberg), kopredsjednici Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji (MKBJ), prvenstveno Owen, već su bili javno adresirali krivicu za neuspjeh mirovnog procesa -na politiku SAD-a. Teretili su ovu velesilu za sabotiranje mirovnih planova baziranih na principu etničke podjele Bosne i Hercegovine. Nastojeći ostaviti živom Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji i principe na kojima je zasnovana, njeni kopredsjednici težili su da u pregovore o miru uključe SAD i Rusiju. Owen i Stoltenberg su 19. aprila 1994. odlučili formirati tijelo za saradnju sa SAD-om i Rusijom, koje bi djelovalo u ime UN-a i EU, i koje bi obuhvatilo i predstavnike triju najvećih evropskih sila: Velike Britanije, Francuske i Njemačke. Prvi sastanak ovog tijela, čiji je radni naziv Kontakt-grupa ostao stalan, održan je 25. aprila, a već 26. su njeni predstavnici posjetili Sarajevo, čime je zvanično počeo rad na iznalaženju mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu. Ministri spoljnih poslova Rusije i Francuske, Andrej Kozirjev i Alan Žipe (Alain Juppé), zatražili su 27. aprila da se sazove hitan sastanak na ministarskom nivou na kome bi se razmotrili novi mirovni napori za rješenje krize, te naglasili da će Kontakt-grupa, ako se zaraćene strane ne saglase o tome, podnijeti vlastiti prijedlog o podjeli Bosne i Hercegovine. Radom i incijativom prvenstveno ruskih i američkih predstavnika u grupi izrađen je plan utemeljen na procentualnoj raspodjeli teritorije od 51% za Federaciju Bosne i Hercegovine i 49% za srpski entitet. Nakon sastanka s Radovanom Karadžićem u Moskvi 14. juna, Kozirjev je kazao da bi Srbi mogli računati na najčvršću podršku Rusije, ako se prihvati plan Kontakt-grupe. Ukoliko ne prihvate plan, on je najvio da „Srbi u Bosni i Hercegovini ne bi mogli očekivati ništa dobro“ – prema: M. Šadinlija, *Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992-1995*, Sarajevo 2018, 559-564. General Mladić u Beogradu 26. jula 1994. razgovara s ruskom delegacijom koju je predvodio general Pavel Gračov (Павел С. Грачев, 1948-2012), ministar odbrane. Gračov je, prema Mladiću, tada rekao da će se Rusija zalagati da se riješe pitanja važna za Srbe (Brčko, Srebrenica, izlazak na more, otvaranje aerodroma), kao i na uspostavi srpskog entiteta, državnosti i udruživanja sa Srbijom: „H-M federacija (hrvatsko-muslimanska) nakon vašeg prihvatanja plana Kontakt grupe će se raspasti. I skidaju vam se sankcije. Posle toga

Ratko Mladić boravio je u aprilu 1995. u Rusiji.¹¹⁶ S položaja jedinica VRS ispaljena je 28. avgusta 1995. granata koje je eksplodirala na asfaltnu podlogu iza sarajevske tržnice Markale.¹¹⁷ Poginulo je 43, a ranjeno 84 građana. To je

imaćemo vojno-tehničku saradnju". Gračov je kazao da zna da je teško Mladiću „da napusti teritorije od 70% na 49%, ali on je pobednik“ – prema: „Milošević: mislio sam da smo svi mi naši“, *Politika*, Beograd, 29. maj 2010, <https://www.politika.rs/scc/clanak/136572/Drustvo/Milosevic-Mislilo-sam-da-smo-svi-mi-nasi>.

¹¹⁶ „9–11 апреля 1995 г. я был в Москве. В Москве после Грачёва (Pavel S. Gračov – ruski ministar odbrane – prim. S. B) я поехал к начальнику Генерального штаба Колесникову (Mihail P. Kolesnikov – prim. S. B). Потом поехали к Козыреву (Andrej Kozirjev – prim. S. B). Принимал он нас в низком старом здании в центре города. Вхожу - а там стулья позолоченные, картины в позолоченных рамах. Я просил у него для армии оружие и боеприпасы. А он отвечает: «Нет денег». А я ему: «Как нет денег? Ты сидишь на золотых стульях!»... Был на Поклонной горе, в музее, все служители и художники, которые там работали, бросились ко мне, когда узнали, что перед ними — генерал Младич. В церкви я зажег две свечи - за живых и погибших. У иконы оставил 100 марок. Я спросил, могу ли встретиться с патриархом. Кирилл, который отвечал за международные церковные связи, сказал, что завтра у меня состоится 15-минутная встреча с Алексием II. Разговор с Алексием II был очень теплым. Он был воодушевлен, сказал, что приедет в Республику Сербскую. И приехал. Был и в Косове“ - према: Р. Младич, *Из воспоминаний командующего армией Республики Сербской*, у: *Балканский кризис: говорят участники*, Сб. воспоминаний, сост. и отв. редактор Е. Ю. Гуськова, Москва 2016, 10, 15. U Rusiju je 27. decembra 1995. išao i general Đorđe Đukić, zajedno s pukovnikom Spasojem Urošaninom, „načelnikom Uprave za proizvodnju Ministarstva odbrane Republike Srpske“, tražeći municiju, mine, granate, rezervne dijelove za oruđa i drugu opremu – vidi: S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje*, Sarajevo 2004, 857.

¹¹⁷ Sergej Grizunov govori 2014. o blokadi Sarajeva: „В военно-техническом смысле особенностью блокады было то, что она осуществлялась при помощи легкого стрелкового и среднего калибра оружия. Стрельба велась прицельно. Выглядело это достаточно мерзко - фактически целенаправленно убивали мирных жителей. Передвигаться по городу можно только по специально проложенным дорожкам, которые были огорожены металлическим щитами - их называли «дорогами жизни». Это были ходы, по которым можно было выходить из зоны обстрела. Руководили блокадой лидер боснийских сербов Радован Караджич и генерал Ратко Младич, которые, на мой взгляд, вполне заслуженно находятся сейчас в Гаагском трибунале. Лично для меня их преступления доказаны, потому что я видел своими глазами, что они творили, расстреливая мирных людей. Конечно, на войне все было хорошо, но по числу жертв боснийские сербы превзошли всех остальных участников конфликта“. Sarajevo „простреливался полностью. Причем без какого-то военного смысла - это было настоящее убийство мирных жителей... Практически ничем. Больницы, школы, пекарни не работали. Практически ничего не работало. Люди спасались от голодной смерти, чудом выживая, выращивая под обстрелом крохотные огородики под окнами своих домов. Но, несмотря на это, в городе был настоящий голод... Однажды я освещал переговоры нашего министра иностранных дел Андрея Козырева с тогдашним президентом Боснии и Герцеговины Алией Изетбеговичем. Президентский дворец был огромен и пуст. Я ходил по нему, не встречая никакой охраны. И вдруг, открыв дверь в один из залов, я увидел президента Изетбеговича. Он ел краюху хлеба. Он просто отламывал от нее кусочки и запихивал в рот, собирая с ладони рассыпавшиеся крошки. На меня это произвело сильное впечатление“ – према: В. Рудаков, *Из жизни блокадников*, Еженедельный журнал „Профиль“, <https://profile.ru/abroad/kakoj-budet-blokada-donetska-13906/>

bio povod za bombardiranje položaja VRS-a od strane vazdušnih snaga NATO-a. Ono je uslijedilo nakon objave rezultata istrage UNPROFOR-a, i zaključka da su granate ispaljene s položaja VRS.¹¹⁸

Rusi su „imali vrlo važnu ulogu u formuliranju i podršci zahtjeva Radovana Karadžića „pri koncipiranju Dejtonskog mirovnog sporazuma, ali i svih koji su mu prethodili“. Ričard Holbruk (R. Holbrooke), američki diplomata i „tvorac Dejtonskog sporazuma“ (1995) piše da je Moskva željela „povratiti osjećaj, ma kako simboličan, da se oni još uvijek pitaju u svijetu... Rusi su osjećali da više „nemaju ugleda“ pa su tražili načina da budu viđeni kao jedan od „velikih momaka“... Nikad nije bilo jednostavno plesti sveopštu politiku prema Rusiji sa traženjem mira u Bosni. Mnogo vremena proveli smo u računjanju i preračunavanju naših aktivnosti kako bismo promovisali oba cilja

¹¹⁸ Opšir. M. Karović-Babić, *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992-1995*, Sarajevo 2014, 209-234. Ruski pukovnik Andrej Demurenko (A. B. Демуренко), načelnik Štaba sektora UNPROFOR-a za Sarajevo, saopštio je tada „da tehnička analiza pokazuje da minobacačka bomba od 120 mm... nije mogla doći sa pozicija vojske bosanskih Srba“. Da bi zaustavio započeto bombardiranje položaja VRS, Demurenko je 2. septembra 1995. sazvao u Sarajevu konferenciju za štampu i pred TV kamerama, uz skice i šeme pojasnio događaj, da bi potom pokazao kopiju izveštaja koji je upućen Ujedinjenim nacijama, za kojeg je rekao: „Ovaj Izveštaj koji je poslat UN falsifikuje događaj“ – prema: M. Milutinović, Uloga medija u satanizaciji srpskog naroda tokom građanskog rata u Bosni i Hercegovini, *Politeia*, br. 5, Banja Luka 2013, 86. Demurenko je, prenosi Enver Halilović, u junu 1996. tvrdio da će se „Republika Srpska ujediniti sa Srbijom, a hrvatsko-muslimanska federacija sa Hrvatskom bez konflikta velikih razmjera“ (*Arhivska praksa*, br. 13, Tuzla 2010, 439, nap. 12). Na Haškom sudu u oktobru 2012., bio je prvi svjedok odbrane Radovana Karadžića, bivšeg predsjednika Republike Srpske. Tužiteljstvo je tom prilikom spomenulo i prisnost ovog svjedoka u ratno vrijeme sa srpskom stranom.

¹¹⁹ E. Halilović, *Bosna i Hercegovina na ledu između Zapada i Ruske Federacije*, 61. Florens Hartman (F. Hartmann) piše da se Rusija protivila hapšenju R. Karadžića. Pri susretu, 29. februara 2000. u Parizu, francuski predsjednik Širak (Jacques Chirac) povjerava Carli dal Ponte, glavnoj tužiteljici Međunarodnog tribunala za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije, da Karadžić nije bio uhapšen zbog protivljenja Rusa: „Boris Jeljcin mi je rekao: 'Karadžić zna previše stvari o Miloševiću. (...) I upozorio me da će poslati avion da ga izvuče iz Bosne ako bude potrebno, ali da nikada neće dopustiti da Karadžić bude uhićen“. U septembru 1997., vojni ataše pri ruskoj ambasadi u Beogradu, agent GRU (Главное разведывательное управление - Glavna obavještajna uprava Ruske Federacije – prim. S. B), traži susret s Karadžićem u jednom manastiru kako bi mu ponudio azil u Rusiji. On nagovara jednu od svojih veza, Petra Salapuru, pukovnika VRS, koji je bio pobočnik Ratka Mladića u vrijeme Srebrenice, da prenese tu poruku Karadžićevoj porodici. I Amerikanci nastavljaju pregovore, „tražili su od Coddvja Shareara, šogora pomoćnika državnog tajnika Stroba Talbotta, da sada on preuzme ulogu mamca za Karadžića. Od ljeta, on ga pokušava nagovoriti da promijeni svoju odluku i prihvatiti ponudu koju mu je u maju prenijela Madeleine Albright (američka državna sekretarka – prim. S. B) -da napusti Bosnu. Do posljednjeg je susreta došlo 14. oktobra 1997, na dan izbora u Bosni i Hercegovini. Karadžić leti zatim preko Srbije i Crne Gore, ne u Rusiju, nego u Bjelorusiju, vojnim avionom koji je unajmio Boris Jeljcin. Karadžiću se nimalo ne sviđa ovo izgnanstvo u Lukašenkovu zemlju. Početkom 1998. pakira kovčege i vraća se u Bosnu... počinje živjeti u tajnosti“; opšir. F. Hartman, *Mir i kazna: tajni ratovi međunarodne politike i pravosuđa*, Sarajevo 2007.

istovremeno“.¹²⁰ Jevgenij Žurbej (Е. В. Журбей) piše: „делая ставку на мусульман и тем самым негласно поощряя исламский фундаментализм, США (SAD – prim. S. B.) тем не менее не были заинтересованы в создании исламского государства на Балканах, и поэтому не пошли на полный разгром боснийских сербов, ясно понимая, что те в свою очередь являются „естественным“ препятствием для мусульманского экстремизма“.¹²¹ Ruska politika je do Dejtonskog sporazuma „direktno, a zatim posredno, продемонstrirala periferni karakter interesa Kremlja na prostoru bivše Jugoslavije“.¹²² Vesli Klark (W. Clark), nekadašnji vrhovni komandant NATO-a, iznosi, pak, da je Kremlj od 1990-ih planirao da Zapadni Balkan u cjelini, od početka sukoba u tom regionu, pretvori u svoju sferu

¹²⁰ Iza nastojanja SAD da uključe Rusiju u pregovarački proces o Bosni i Hercegovini stajalo je „osnovno uvjerenje Clintonove administracije da je bitno pronaći odgovarajuće mjesto za Rusiju u strukturi sigurnosti Evrope“, nešto što od 1914. nije bilo. U Moskvi se odvijala borba za vlast između zvaničnika starog kova koji su služili kao komunisti – tzv. *nomenklatura* – i novijeg, postsovjetskog vođstva“. SAD su težile ohrabriti ove druge. Za takvu politiku, „pred pokušajem udara 1993, ratom u Čečeniji, neizvjesnim zdravljem Borisa Jeltsina i zvanično sankcionisanom korupcijom, trebalo je strpljenja i odlučnosti“ – prema: R. Holbrooke, *Završiti rat*, Sarajevo 1998, 120-121.

¹²¹ „Стратегическая цель американской администрации в Боснии и Герцеговине заключалась в полном и безоговорочном прекращении гражданской войны, используя для этого абсолютно любые действенные методы и средства. Данная цель отвечала если не жизненно важным политическим интересам, то, несомненно, важным и периферийным интересам американского государства. Применение военной силы подразделениями НАТО в Боснии было, по мнению американцев, последней надеждой на мир, последней попыткой более эффективно влиять на катастрофическую ситуацию, применительно к которой иные мирные методы оказались просто нереалистическими. Как итог, только военные операции НАТО под фактическим руководством США приводят к прекращению огня и началу переговорного процесса. Заслуга США в этом несомненная. Во-вторых, американцы и, прежде всего они, стремились сохранить целостность боснийского государства, боясь создать опасный прецедент раздела многонационального государства по этническому принципу, способный привести к непредсказуемым последствиям не только в балканском регионе, но и во всей Восточной Европе и странах СНГ“ (Содружество Независимых Государств - *Zajednica Nezavisnih Država* – prim. S. B) – prema: E. В. Журбей, „Дейтонский мир“ и позиция США, *Ойкумена. Регионоведческие исследования*, № 4, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования „Владивостокский государственный университет экономики и сервиса“, Владивосток 2015, 110-111.

¹²² J. Kurjak, *Rusija na Balkanu*, 16. „Postoji neki viši interes“, iznosi Milorad Ekmečić, „da je u konačnim razgraničenjima između Srba i Hrvata u Dejtonu (Dayton) 20. novembra 1995. osnovni cilj bio da se ne dozvoli da Srbija postane mogući saveznik Rusije u budućnosti. Zbog toga se dozvoljava Srbima da stvore poseban entitet u Bosni i Hercegovini, ali da im se ne dozvoli izlazak na morskou obalu, jer bi u tom slučaju izolovana Boka Kotorska bila otvorena za rusku ratnu flotu. Isto je razlog zašto se deli Bosna i Hercegovina“ – prema: M. Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u Novom Veku (1492-1992)*, Beograd 2008, 562.

interesa.¹²³ Jelena Ponomarjeva (Е. Г. Пономарева) navodi 2019. kako, pak, nije slučajno što je američki politolog Zbignjev Bžežinski (Z. Brzezinski, 1928-2017) Balkan smatrao posebnom „čelijom“ na „velikoj šahovskoj ploči“, te da se mora priznati da je Zapad „nanio psihohistorijski udarac Rusiji stvarnim zauzimanjem većine Balkana“.¹²⁴

Republika Hrvatska je u februaru 1992, postala druga evropska zemlja, uz Kipar 1964, u ulozi korisnika mirovne operacije Ujedinjenih nacija (UN).¹²⁵ Ruske snage, u sklopu mirovnih snaga UN u Hrvatskoj i docnije u Bosni i Hercegovini, pokazale su „kako posebnu naklonost Srbima tako i nedisciplinu i potkupljivost“.¹²⁶ Početkom jula 1995. neki britanski političari su govorili da se ne smije stvarati u Bosni i Hercegovini situacija „u kojoj bi snage NATO-a bile na jednoj strani, a Rusi na drugoj“. Scenarij „sudnjeg dana“ bio je popularan i u „novinstvu, gde su uskrnuli Tolstojeva Vronskoga da upozori na vjerovatnost slavenskog križarskog puta na Bosnu“. Predviđanja da bi se ruska vlada umiješala u sukob na strani Srba u Bosni i Hercegovini, odnosno same Srbije, počivala su na krivim pretpostavkama.¹²⁷ Rusija je dala podršku Mirovnom

¹²³ Kao primjer naveo je razgovore 1995. s ruskim generalima u vrijeme mirovnih pregovora o Bosni i Hercegovini: „Kao član pregovaračkog tima Ričarda Holbruka (Richard Holbrooke) na Dejtonskim mirovnim razgovorima, boravio sam u Moskvi sa delegacijom tadašnjeg zamjenika američkog državnog sekretara Strouba Talbota (Strobe Talbott). Želio sam da iskoristim priliku i posjetim ruske generale sa kojima sam vodio razgovore prethodne godine. Međutim, dočekan sam riječima: „Hej, dolaziš u naš dio Evrope“. Po njima, zapadni Balkan je ruska sfera interesa, koju oni žele da povrate i kontrolišu. A kada jednom preuzmu kontrolu, drugima uskraćuju prerogative slobode“ – prema: *Klark: Rusi žele punu kontrolu nad Balkanom, to je velika prijetnja regionu*, <https://avaz.ba/globus/region/599270/klark-rusi-zele-punu-kontrolu-nad-balkanom-to-je-velika-prijetnja-regionu>.

¹²⁴ *Альянс рассматривает Балканы как мост на Ближний Восток*, <http://redstar.ru/alyans-rassmatrivaet-balkany-kak-most-na-blizhnij-vostok>.

¹²⁵ I. Miškulin, Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?, *Historijski zbornik*, br. 1, Zagreb 2011, 149.

¹²⁶ B. Simms, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, 66. Neki hrvatski izvori, s druge strane, navode da je Rusija tada pomagala u naoružavanju Hrvatske. Josip Manolić, jedan od najviših hrvatskih funkcionera, piše da je Francuska prijateljski otvorila svoja skladišta oružja Hrvatskoj, ali i vrata u Kremlju, „koji nam je omogućio kupnju diljem Evrope: u Mađarskoj, Češkoj, Poljskoj i Bugarskoj, ali i u Ukrajini i Kazahstanu“ – prema: J. Manolić, *Špijuni i domovina: moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, Zagreb 2016, 310.

¹²⁷ Slobodan Milošević je „ozbiljno opteretio odnose s Jeljcinom davši potporu urotnicima u udaru iz augusta 1991.“ – vidi: B. Simms, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, 66; M. Milošević, „Spasiba! You're welcome!: Milošević-Jeljcin“, *Vreme*, br. 400, Beograd, 20. juni 1998. Jeljcin je ustvrdio da je Milošević 1999. „naročito polagao nade u eskalaciju nezadovoljstva Rusa sa mojom spoljnom politikom, u podelu ruskog društva i u to da Rusiju uvuče u politički i vojni sukob sa zapadnim zemljama“ – vidi: A. Dimitrijević, *Rusija smatrala Kosovo izgubljenim još 1999?!*, <http://www.nspm.rs/prenosimo/rusija-smatrala-kosovo-izgubljenim-jos-1999.html?alphabet=l>.

sporazumu u Dejtonu.¹²⁸ Podržala je uspostavu mira u regionu.¹²⁹ Isticalo se da je ona vršila pritisak na Slobodana Miloševića da prekine podršku Srbima u Bosni i Hercegovini, kako bi bili prisiljeni da pristanu na pregovore.¹³⁰ Neki analitičari navode da je Dejtonski sporazum bio „izravni plod još uvijek neprovidnog američko-ruskog konsenzusa“.¹³¹ Drugi kažu i da je to bio

¹²⁸ Dejtonski pregovori primjer su „šatl diplomatije“ - pregovaranja u kome nema direktnog kontakta između pregovaračkih snaga, on se odvija preko posrednika. Osobnosti šatl diplomatije u Dejtonu su mirovni razgovori na blizinu (proximity) i odsustvo kontakta sa javnošću – Ž. Mirkov, Delatnost Ričarda Holbruka u svojstvu specijalnog izaslanika predsednika Amerike 1995. godine, *Srpska politička misao*, br. 1, Beograd 2016, 355.

¹²⁹ Rusija se 1995. „молчаливо согласилась на проведение авиацией стран НАТО операции «Обдуманная сила», направленной на подавление военного потенциала боснийских сербов и поддержала Дейтонские соглашения по Боснии и Герцеговине. Как известно, эти соглашения не просто аннулировали результаты военных побед боснийских сербов, но фактически разделили территорию Республики Сербской на две части, с ограниченным сообщением между собой и уже в силу этого носили дискриминационный характер. С 1996 по 1999 годы Россия возвращается к позиции поддержки Сербии. С тех пор наша страна неизменно поддерживает справедливые требования основной части сербского народа, руководства Республики Сербия и боснийской Республики Сербской“ – prema: В. В. Черданцев, *Уроки распада Югославии для России и республик Донбасса*, у: *Исторические связи России и Сербии*, 240; opšir. vidi: S. Delalić, *Vanjska politika SAD-a i Rusije prema Bosni i Hercegovini od 1997. do 2007. godine*, magistrarski rad, Fakultet političkih nauka, Sarajevo 2008.

¹³⁰ O odnosima „velikih“ prema „malim“ u Dejtonu 1995, Momir Bulatović, učesnik na tim pregovorima, navodi: „Na samom kraju pregovora u Dejtonu, kasno noću sjedili smo u sobi Vorena Kristofera (Warren Christopher, američki državni sekretar – prim. S. B), Ričard Holbruk, Slobodan Milošević i ja. Milošević se obratio američkom državnom sekretaru. To je, po mom mišljenju, bila kruna našeg boravka ovdje, kao i svih narednih dešavanja. Govorio je polako i ubjedljivo. Podsjetio je da su naše zemlje uvijek bile na istoj strani u velikim poremećajima kao što su bili svjetski ratovi. Suviše smo mi mali i slabi da bismo se i dalje sukobljavali, ili makar nerazumjevali sa Amerikom. Uostalom, to naš narod ne želi, jer se tako nikad nije ni osjećao, ni ponašao. Ovdje smo dali presudan doprinos miru u Bosni i Hercegovini, nastavio je. Pristali smo na niz bolnih ustupaka jer iskreno želimo mir. Sada kada je mir na pragu, recite nam koji su uslovi, šta treba da uradimo da ostvarimo dobre odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama, one odnose koji pripadaju zajedničkoj istoriji i tradiciji? Pružio mu je prazan list papira i rekao da napiše uslove koje naša zemlja treba da ispuni, zarad ostvarenja ovog cilja. Zaključio je da, bez obzira koliko oni teški bili, sada kada se uspostavlja mir i ukidaju sankcije, nas dvojica i svi naši saradnici imamo politički kapital neophodan za njihovo ispunjenje. Voren Kristofer je pažljivo i odmereno slušao. Onda je pogledao onaj prazan list papira, odgurnuo ga u našem pravcu i rekao: „Vi, izgleda, još uvijek niste sve shvatili. Nema posebnih uslova koje ćemo vam zadati a vi ih ispuniti. Potrebno je da uvijek, na svakom mjestu i svakim povodom uradite ono što se od vas očekuje,“ – prema: M. Bulatović, *Pravila ćutanja*, Beograd 2004, 220-221; B. Krga, *Dejtonski mirovni sporazum i Rezolucija SB UN 1244, Argumenti*, br. 41, Banja Luka 2020, 12-13.

¹³¹ D. Rodin, *Daytonski sporazum: Deklaracija političke volje Zapada, Politička misao*, br. 4, Zagreb 1996, 152. Vladislav Jovanović, predstavnik Savezne Republike Jugoslavije pri OUN, uputio je 18. decembra 1995. Savjetu bezbjednosti, pred usvajanje rezolucije o Srebrenici, dopis da je u julu 1995. bošnjačka strana, a ne srpska, počinila masovne zločine u toj zaštićenoj enklavi, da su u njoj borbe buknule pred ulazak jedinica VRS, da su Bošnjaci, željni nastavka borbe, ubijali sunarodnike koji su se htjeli predati. Jovanović je naveo da su tijela Bošnjaka,

posljednji veliki dogovor Evrope, SAD i Rusije. Iz postjugoslavenskih ratova je u globalnim odnosima, „ne samo u odnosima Rusije i ujedinjene Evrope, nastupilo stanje novog hladnog rata“.¹³² Od kraja 1995. u prvi plan ruske spoljne politike izbija potreba za očuvanjem nacionalnog identiteta. To je na političkom planu značilo i veće okretanje Kremlja „starim i proverenim prijateljima“ slavenske provenijencije.¹³³ Rusija je u januaru 1996., uputila 1.400 vojnika u sastav međunarodnih mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini, koje je predvodio NATO.¹³⁴ Bio je to njen doprinos održavanju mira u regionu, ali i tadašnji „dokaz da NATO i Rusija mogu zajedno i efikasno da rade u uspostavi mira.“¹³⁵

ubijenih u „unutrašnjim borbama“, otkrivena nakon pada enklave. On je htio da spriječi donošenje rezolucije kojom bi se osudile akcije VRS i zatražilo od istražitelja UN i MKCK da obidu područje Srebrenice. U tome nije uspio. Savjet bezbjednosti je 21. decembra 1995. osudio zločine nad Bošnjacima i zatražio pristup međunarodnih komisija grobnicama, zarobljenicima i izbjeglicama. Kako navodi nedjeljnik „Vreme“ (30. decembra 1995), više članica Savjeta bezbjednosti je „ismejala pismo“ koje je, povodom Srebrenice, uputio Vladislav Jovanović. Ser Džon Veston (J. Weston), predstavnik Velike Britanije u Savjetu bezbjednosti je, prema navodima „Naše borbe“, izjavio: „Samo pre nekoliko dana razmatrali smo mogućnost da se Savezna Republika Jugoslavija ponovo angažuje u poslovima Ujedinjenih nacija, što je nešto do čega je vladi u Beogradu očigledno veoma stalo, a sad ovde imamo na delu gospodina Jovanovića, koji u potpunosti potkopava lični kredibilitet i kredibilitet vlade u čije ime govori pismom koje je došlo u pogrešno vreme i koje nije ni mudro ni istinito. Ja zaista ne znam za šta nas on smatra“ - prema: *Prava i slobode u Sandžaku. Izvještaj za 1995. o stanju ljudskih prava i sloboda i položaju Bošnjaka-Muslimana u Sandžaku-SR Jugoslaviji*, Novi Pazar 1996, 78. Na suđenju Slobodanu Miloševiću u Hagu, Vladislav Jovanović je, u februaru 2005, u svojstvu svjedoka odbrane, „pojašnjavao“ da se 1995. radilo o njegovom „propustu“. Pismo je, na osnovu informacija dobijenih od organa Republike Srpske, navodno napisao njegov zamjenik u misiji, a Jovanović ga je „na brzinu potpisao“, i – umjesto šefu ruske misije, kome je bilo namijenjeno – poslao Savjetu bezbjednosti - prema: *Danas*, Beograd, 17. februar 2005.

¹³² Rusija je nakon raspada SSSR-a „ostala bez teritorija koje je smatrala svojim, a nije ostvarila zapadnjački ideal demokratije i blagostanja. Zato je, do kraja 20. veka, bila spremna da malo stečenih sloboda zameni za nov imperijalni ponos i „nacionalno dostojanstvo“ – prema: N. Samardžić, *Drugi hladni rat. Zapad i Rusija 1999-2019*, Beograd 2021, 12. Ponašanje Rusije američki diplomata Džordž F. Kenan (George Frost Kennan, 1904-2005) objašnjava mentalitetom „posebne nacije“, uvjerenjem da je ona velika sila sa posebnom historijskom ulogom.

¹³³ J. Kurjak, *Deset godina spoljne politike Rusije*, 16-17.

¹³⁴ Rusija je dala doprinos mirovnim operacijama IFOR-a, odnosno SFOR-a. Vremenom je uvidala da podrška koju pruža nije uzeta ozbiljno, da nije dovoljno respektirana – prema: Dž. Seroka, Pogrešno naučene lekcije i buduće strateške opcije na Zapadnom Balkanu, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 9-10, Beograd 2008, 17.

¹³⁵ Odnosi između snaga NATO-a i Rusije u Bosni i Hercegovini bili su bez incidenata. Učešće ruskog kontingenta u mirovnim snagama u Bosni i Hercegovini, odakle je povučen 2003, bilo je motivirano zainteresiranošću Rusije za reguliranjem krize na postjugoslavenskom prostoru, čime se ona „vojno vratila na međunarodnu scenu i simbolički stigla najdalje u Evropi“ – prema: J. Simić, NATO pred izazovima XXI veka, *Međunarodna politika*, br. 4, Beograd 2009, 411-413.

U ruskoj historiografiji bila su, od 1993, uočljiva su dva prilaza u ocjeni uloge Rusije u jugoslavenskoj krizi (1991-1995).¹³⁶ Postdejtonska Bosna i Hercegovina predmet je brojnih analiza. Aleksandar Poležajev (А. Полежаев) iznosi 2021. da ako se uporedi „Bosnu koju imamo i Bosnu za koju su se Bošnjaci borili, postaje očigledno da su Srbi ipak pobedili“ („сербы все-таки

¹³⁶ Prvi pristup, navodi Gelena Pijina (Г. А. Ильина,) „представлен работами, в которых исследователи поддерживают официальную политику РФ на югославском направлении, тон которой задавал сам министр иностранных дел А. В. Козырев, написавший большое количество статей на данную тему“. Pozitivne ocjene o ruskoj spoljnoj politici imali su: Ala Jazikova (А. А. Языкова), Vladilen Kamenecki (В. М. Каменецкий), Sergej Romanjenko (С. А. Романенко), Nina Smirnova (Н. Д. Смирнова) i dr. Više ruskih analitičara: Jelena Guskova (Е. Гуськова), Jelena Ponomarjeva (Е. Г. Пономарева), Petar Iskenderov (П. А. Искендеров) i drugi, optužilo je, pak, direktno ili indirektno, Borisa Jeljcina i ministra inostranih poslova Andreja Kozirjeva za nacionalnu izdaju, jer se nisu na vrijeme pozicionirali u balkanskim ratovima na stranu Srba, da su zakasnili u pomoći i propustili da odigraju značajniju ulogu na Balkanu. U radovima Pavela Volobujeva (П. В. Волобуев), Ljudmile Tjagunjenko (Л. В. Тягуненко), Borisa Šmeljova (Б. А. Шмелёв), Pavela Kandelja (П. Е. Кандель), Nadežde Arbatove (Н. К. Арбатова), Ekaterine Volkove (В. К. Волкова), Sergeja Samuilova (С. М. Самуйлов), također je prisutan kritički odnos prema ruskoj spoljnoj politici, posebno kada su u pitanju Dejtonski sporazum i tadašnja politika Moskve – vidi: Г. А. Ильина, *Политика России в югославском кризисе (1991-1999 гг.)*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Московский государственный университет, Москва 2002; J. Kurjak, *Savremeni period odnosa Srbije i Rusije: determinante i izazovi, Međunarodni problemi*, br. 4, Beograd 2017, 554. Mislilo se, piše Guskova, „kako Rusiji ne treba objašnjavati ko je u pravu, a ko krivac. Mislilo se da Rusiju ne treba ubeđivati da zauzme objektivni stav. Mislilo se kako će Rusija pomoći da se očuva Jugoslavija, jer se i sama Rusija nalazi u sličnoj situaciji. Međutim, ponašanje Rusije je u najvećoj meri bilo neočekivano za Srbiju i Crnu Goru, pošto je njen stav bio nedosledan, nesamostalan i nije vodio računa o ruskim nacionalnim interesima. Objektivno, Rusija je od samog početka zauzela antisrpski stav“ – prema: J. Guskova, *Istorija jugoslovenske krize (1990-2000)*, II, Beograd 2003, 257-258. Neki srpski analitičari, pak, smatraju kako je 1918, između ostalih uzroka, i zbog Srbije - ruskog zaštitničkog ulaska u „Veliki rat“ s Njemačkom i Centralnim silama 1914, došlo do propasti Ruskog carstva. Otuda je potekla „jeljcinovsko/kozirjevsko božanstvo“ da bi odsudnija ruska pomoć Srbiji/Jugoslaviji mogla da izazove već viđeni efekat propasti, ovog puta postsovjetske i postkomunističke Rusije – vidi: M. Knežević, *Srbija na zapadno-istočnoj vetrometini - srpska politika između vesternizma i rusofilije, Nacionalni interes*, br. 1-2, Beograd 2009, 81. Na Međunarodnoj naučnoj konferenciji „Sto osamdeset godina prijateljstva, poverenja, saradnje: jubilej uspostavljanja rusko-srpskih diplomatskih odnosa“, održanoj u februaru 2017. u Moskvi, ruski historičari su, komentarišući izlaganje Danice Stanisavljević na temu *Ruska diplomatija i Jugoslovenska kriza u periodu 1992-1995. godine* izrazili žaljenje što Rusija tada nije imala snage da zaštiti Srbiju i Srbe, niti da izgradi svoju spoljnopolitičku i unutarpolitičku liniju: „Ta stranica istorije koliko je bila bolna za vas (Srbe), toliko je bolna i za nas“, istakla je Jelena Kostarikova (Е. Костарикова). Ruski eksperti su naveli da se „interesi ruskog naroda u tom periodu nisu poklapali sa interesima političkog vrha“ – prema: O. Ikinović, *Rusi se i dalje s bolom sećaju bombardovanja Jugoslavije*, <https://rs-lat.sputniknews.com/komentari/201810171117523834-jugoslavija-rusija-bombardovanje/>. U namjeri da interese Rusije ujednači s interesima Zapada, ustvrđuje J. Guskova, „ruska diplomatija je izvršavala zadatak koji joj je bio poveren - koristeći stare veze sa Srbima, ona ih je ubeđivala da prihvate diktate“ – vidi: E. Guskova, *Serb Question and Europe at the End of XX Century*, u: *Evropa i Srbi*, Beograd-Novi Sad 1996, 668; opšir. vidi: E. Ю. Гуськова, *Как определялись национальные интересы России: А. Козырев и балканский кризис, Свободная мысль*, № 4, Москва 2003, 25-40.

выиграли“). Poležajev dalje piše: „Bosna Alije Izetbegovića - jedne od najmračnijih figura u balkanskim ratovima, vođe muslimana tokom sukoba i prvog (a ujedno i poslednjeg) individualnog predsednika Bosne i Hercegovine - trebalo je da bude mnogo drugačija. Bila je planirana kao nacionalna država Bošnjaka (to jest muslimanskih Srba; kao posebnu naciju „izumeli“ su ih pod Titom) sa šerijatskim sistemom zakona, gde, uopšte, nije bilo mesta za „obične“ Srbe“.¹³⁷ Ozbiljni autori, poput Henrija Kisindžera (Henry Kissinger), svjesni su da je historija „šaroliki karusel, čiji se kraj ne može naslutiti, a kamoli jasno sagledati“.¹³⁸ Proučavanje krize i raspada jugoslavenske državne zajednice, kao i obimne faktografije postjugoslavenskih ratova, posebno onog u Bosni i Hercegovini, imajući u vidu „suprotstavljene slike povijesti“, sporove historičara oko njihovog tumačenja, narastajući „arhipelag raznih istina“, mnoštvo otvorenih pitanja, raznorodne uloge unutarnjih i spoljnih aktera, brojne izvore, nove činjenice, simboličke rasprave oko njihove prezentacije, međunarodna idejna i razvojna kretanja u historiografiji, dug je i složen proces. Istraživače čeka, naglašava Kosta Nikolić, težak posao „dekonstrukcije postojećih pretpostavki, otkrivanja grešaka u argumentaciji i razdvajanje ispravnih od pogrešnih zaključaka“. Politika, kao pragmatična disciplina, često oblikuje i historiju i historiografiju. Objektivnost u historiografiji je „aristotelovska sredina „između puke ideologije i puke filologije“ (A. Heler).¹³⁹ Visoka politika u koju spadaju međunarodni odnosi i diplomatija („kraljica historije“), zbog povjerljive naravi, mogu, u najboljem slučaju, znaju historičari, da budu tek „lijepo ocrtani“. Reakcija međunarodne zajednice, o kojoj se ne može govoriti u jednini, na raspad Jugoslavije i na ratove koji su uslijedili, bila je spora, često nekonzistentna. Šta bi bilo da je 1991-1995.

¹³⁷ „Bosanski Srbi se sa tim nisu složili - i na kraju su odbranili svoje pravo da „žive na srpski način“, uprkos činjenici da je Hag „progutao“ gotovo sve njihove funkcionere tog perioda. Ali, mržnja prema susedima i nezadovoljstvo na Zapad su toliko snažni da u Banja Luci iz principa gledaju u stranu Moskve ne samo zbog prijateljskih osećanja prema Rusima, već i za inat svim ostalim stranama - Bošnjacima, Hrvatima, Amerikancima i Evropljanima“ – prema: A. Poležajev, *Сербы Боснии стали главной опорой России на Балканах*, <https://vz.ru/world/2021/4/2/1092090.html>; <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/srbi-iz-bosne-postali-glavni-oslonac-rusije-na-balkanu.html?alphabet=l#yvComment248355>. Konstantin Nikiforov smatra da je glavno dostignuće Srba u to „smutno doba“ bilo „nastajanje Republike Srpske“ u BiH, „čija je velika autonomija nakon Dejtonskog sporazuma 1995. godine dobila međunarodno priznanje“ – vidi: K. Nikiforov, U raskoraku ili u zajedničkom stroju: u susret tridesetoj godišnjici raspada SFRJ, *Napredak*, br. 3, Beograd 2021, 10.

¹³⁸ N. Cvetičanin, Ubrzanje istorije i nastavak „dugog“ 20 veka, u: „*Ukalupljanje“ ili prekoračenje granica: društvene nauke u savremenom dobu*, Beograd 2017, 257. Prozapadne liberalne snage propagirale su u Rusiji početkom 90-ih parole „Povratak u Evropu“ i „Integracija u Evropu“, ali su zagovornici ovog stava marginalizirani krajem prve decenije postsovjetske nezavisnosti – vidi: K. Ristić, Dometi politike uslovljavanja u susedstvu Evropske unije: primer Istočnog partnerstva, *Međunarodni problemi*, br. 1, Beograd 2017, 135.

¹³⁹ Prema: R. Šćekić, Istorijski revizionizam – upotreba istoriografije u (geo)političke svrhe, *Istorijski zapisi*, br. 1-2, Podgorica 2019, 187-188.

Rusija više „bila u igri“, tema je alternativne historije.¹⁴⁰ Pristalice protivčinjenične historije tvrde da ovaj pristup nije obična imaginacija, već mora biti temeljena na dokazima, da i konvencionalni historičari ne mogu izbjeći imaginaciju.¹⁴¹ Poznavanje svjetske/evropske historije važno je za shvatanje višedimenzionalnih pojava, poređenje i stavljanje nacionalne i regionalne historije u širi kontekst. Čitava planeta, svaki region, po definiciji, je, konstatira Ana Filimonova (А. И. Филимонова), sfera interesa velikih sila.

Zaključak

Politika, ideje i interesi sadašnjice u znatnoj mjeri utiču na viđenja, shvatanja i interpretiranje prošlosti. Ona je složenija od svih istraživačkih modela i ideoloških naklonosti, može se raznim metodološkim zahvatima spoznati na više načina. Najbliža historija, puna paradoksa, skriva najviše tajni i iznenađenja, pa je zato, za naučnike, ona i najteža. Uputna su upozorenja da ono što „danas“ znaju, a nisu znali prije, može protokom vremena biti potvrđeno, ali i prevaziđeno, da izgleda drugačije, u svjetlu suštinski značajnih, novih činjenica u koje oni nisu imali uvid. Mada su „postjugoslavenski ratovi“ okončani, ne gube na intezitetu, uz emotivne naboje, građanski „ratovi“ sjećanja unutar država i između država, „sporovi“ za „vjerodostojno“ objašnjavanje uzroka i prirode sukoba. Svaki autor mora biti svjestan da će ga, na različitim stranama, čitati i doživljavati na svoj način. Kritičke perspektive doprinose upotpunjavanju slika o politici, ratovima, njihovim akterima i relacijama.

Geopolitički interesi nerijetko su znatno bitniji od ideoloških razlika. Krupne geopolitičke promjene u svijetu se reflektiraju i na balkanske prilike. Politički razvoj Balkana dugo je ovisan od politika i odnosa velikih sila. Podjele interesnih sfera među njima, započeta je još u drugoj polovini XVIII stoljeću. Sve što se na tom trusnom prostoru zbivalo bilo je, u većoj ili manjoj mjeri, u sjeni politike velikih. Marija Todorova je konstatirala da su narodi Balkana imali mali uticaj na oblikovanje vlastite sudbine jer su „veličina, oblik, stadijum razvoja pa čak i samo postojanje balkanskih država gotovo isključivo bili regulisani interesima velikih sila“. Ništa tu nije crno-bijelo, „postoje samo

¹⁴⁰ Predrag Simić zaključuje da je politička kriza u Rusiji 1991. presudno uticala na tok zbivanja u Jugoslaviji „menjajući međunarodno okruženje u kakvom je Jugoslavija živela tokom prethodnih pola stoleća“ – prema: P. Simić, *Spoljna politika Savezne Republike Jugoslavije – kontinuitet i promene*, *Vojno delo*, br. 2, Beograd 1997, 25.

¹⁴¹ Upor. F. Karčić, *Kroz prizmu historije*, Sarajevo 2017, 335; Č. Antić, *Kontrafaktualna istorija kao deo naučne discipline*, *Tokovi istorije*, br. 1, Beograd 2021, 251-254. Erik Hobsbawm (Eric Hobsbawm), pak, kaže da je svijet historičara „ono što se desilo, a ne ono što je moglo da se dogodi da su stvari bile drugačije, ne treba da razmatramo posledice drugih scenarija“ - prema: E. Hobsbawm, *Doba ekstrema: istorija Kratkog dvadesetog veka: 1914-1991*, Beograd 2002, 195.

različite nijanse sive“. Nisu rijetki autori koji misle da su krize i „balkanske nesreće“ rezultat njihove zamršene politike i interesnog stava, lanca interventnih akcija, nedovoljnog poznavanja i prihvatanja složenosti balkanskog mozaika, a ne prenaplašenih unutarnjih mržnji i atavizama. Redžinald Hibert (Reginald Hibbert, britanski ambasador u Parizu 1982.–1987), govorio je da su britanske diplomate „poznavale Beograd, jedva su poznavali Zagreb, o Sarajevu gotovo nisu imali pojma, a za Prištinu nikada nisu čuli“. Multiperspektivni pristup zbivanjima na postjugoslavenskom prostoru u posljednjoj deceniji XX stoljeća, traži dublje, specijalizirane analize, kritički intonirane radove, sistematsko proučavanje, prikazivanje pozicija i stanovišta svih njihovih protagonista. Istina kojoj se teži je „cjelina“, nije na jednom mjestu i u historiografiji jednog naroda, iziskuje višedimenzionalni narativ. Državni interesi, politički sporovi i pozicioniranja na svjetskoj političkoj sceni, svakako djeluju i na historiografije. Upotreba prošlosti kao osnove za savremene političke, društvene ili vjerske koncepte odavno je prisutna u evropskoj kulturi. Historiografija je uvijek dijelom u službi ideologije i politike vladajućih predstava. Početak historijskog razumjevanja je, piše Mirjana Gross, „prihvatanje drugotnosti prošlosti“, a najgori grijeh historičara je anahronizam. Svaki rezultat načelno je otvoren za nova ispitivanja. Bez izoštrjenog pogleda u prošlost, kritičkog znanja koje poziva na opreznost, nema vrijednosnih sistema, iskoraka u šira istraživanja. Uravnoteženo gledanje na blisku prošlost Bosne i Hercegovine, kao i Balkana u cjelini, veliki je naučni izazov. Dramatični tokovi historije na Balkanu, pa i oni u Bosni i Hercegovini, ne mogu se svestranije sagledati odvojeni od šireg evropskog/svjetskog konteksta, koncepcija svjetskog poretka, uticaja i posljedica ostvarivanja geostrateških interesa velikih sila.

Summary

The politics, ideas and interests of the present significantly influence the views, understandings and interpretations of the past. It is more complex than all research models and ideological preferences, it can be recognized in various ways through various methodological interventions. Recent history, full of paradoxes, hides the most secrets and surprises, so it is the most difficult for scientists. There are warnings that what „today“ they know, and did not know before, can be confirmed over time, but also overcome, to look different, in light of essential, new facts that they did not have insight into. Although the „post-Yugoslav wars“ are over, they are not losing in intensity, with emotional charges, civil „wars“ of memory within and between states, „disputes“ for a „credible“ explanation of the causes and nature of the conflict. Every author must be aware that, on different sides, they will read and experience it in their own way. Critical perspectives contribute to the completion of images of politics, wars, their actors and relations.

Geopolitical interests are often much more important than ideological differences. Major geopolitical changes in the world are also reflected in the Balkan situation. The political development of the Balkans has long depended on the policies and relations of the great powers. The division of spheres of interest among them began in the second half of the 18th century. Everything that happened in that seismic area was, to a greater or lesser extent, in the shadow of the politics of the great. Marija Todorova stated that the peoples of the Balkans had little influence on shaping their own destiny because „the size, shape, stage of development and even the very existence of the Balkan states were almost exclusively regulated by the interests of the great powers.“ There is nothing in black and white, „there are only different shades of gray“. It is not uncommon for authors to think that crises and „Balkan disasters“ are the result of their complicated policies and attitudes, chain of intervention actions, insufficient knowledge and acceptance of the complexity of the Balkan mosaic, and not overemphasized internal hatred and atavism. Reginald Hibbert (British Ambassador to Paris 1982-1987) said that British diplomats „knew Belgrade, barely knew Zagreb, had almost no idea about Sarajevo, and never heard of Pristina“. A multiperspectival approach to events in the post-Yugoslav space in the last decade of the XX century, requires deeper, specialized analysis, critically intoned works, systematic study, presentation of positions and views of all their protagonists. The truth he strives for is the „whole“, it is not in one place and in the historiography of one people, it requires a multidimensional narrative. State interests, political disputes and positioning on the world political scene certainly affect historiography as well. The use of the past as a basis for contemporary political, social or religious concepts has long been present in European culture. Historiography has always been partly in the service of the ideology and politics of the ruling notions. The beginning of historical understanding is, writes Mirjana Gross, „accepting the otherness of the past“, and the worst sin of historians is anachronism. Each result is in principle open to new tests. Without a sharpened view of the past, critical knowledge that calls for caution, no value systems, no steps into broader research. A balanced view of the recent past of Bosnia and Herzegovina, as well as the Balkans as a whole, is a major scientific challenge. The dramatic currents of history in the Balkans, even those in Bosnia and Herzegovina, cannot be comprehensively viewed apart from the wider European / world context, the concept of world order, the impact and consequences of the geostrategic interests of the great powers.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Knjige/Books:

1. B. Simms, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Sarajevo 2003.
2. Berend, *Centralna i Istočna Evropa 1944-1993: iz periferije zaobilaznim putem nazad u periferiju*, Podgorica 2001.
3. D. Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987-1992*, Zagreb 2008.
4. DŽ. Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Beograd 2009.
5. E. Halilović, *Ruski faktor političkog statusa Bosne i Hercegovine danas*, u: *Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2016.
6. J. Guskova, *Balkanski putevi i sumanuto bespuće: mišljenje ruskog istoričara*, Beograd 2013.
7. J. Guskova, *Istorija jugoslovenske krize (1990-2000)*, II, Beograd 2003.
8. J. Guskova, *Ruska spoljna politika prema Balkanu i Haškom tribunalu*, u: *Srebrenica: stvarnost i manipulacije*, Banja Luka 2019.
9. J. Guskova, *Spoljna politika Rusije u godinama jugoslovenske krize (1985-1995)*, Novi Sad 2021.
10. K. Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani 1989-1992*, knj. 2, *Ljudi mržnje, zemlja smrti*, Beograd 2020.
11. M. Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u Novom Veku (1492-1992)*, Beograd 2008.
12. M. Jovanović, *Dve Rusije: o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti*, u: *Odnosi Srbije i Rusije na početku XXI veka*, Beograd 2010.
13. M. Jovanović, *Srbi i Rusi, 12–21. vek: istorija odnosa*, Beograd 2012.
14. M. Šadinlija, *Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992-1995*, Sarajevo 2018.
15. N. Ćurak, *Geopolitika kao sudbina: slučaj Bosna: postmodernistički ogled o perifernoj zemlji*, Sarajevo 2002.
16. N. Todorović, *Politika Rusije na Zapadnom Balkanu: mit o slovenskom bratstvu na primjeru odnosa sa Crnom Gorom*, Zagreb 2020.
17. O. Milosavljević, *Činjenice i tumačenja: dva razgovora sa Latinkom Perović*, Beograd 2010.
18. *Potka srpskog identiteta: antizapadnjaštvo, rusofilstvo, tradicionalizam*, Beograd 2016.
19. S. Bandžović, *Politika i nauka: ruski pogledi na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo 2021.
20. V. Ivanović, *Raspad Jugoslavije i stvaranje Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2006.
21. V. Vujačić, *Nacionalizam, mit i država u Rusiji i Srbiji: dublji uzroci raspada Sovjetskog Saveza i Jugoslavije*, Beograd 2018.
22. В. К. Волков, *Трагедия Югославии (1991-1995)*, u: *Славянский мир: проблемы истории и современность (Памяти Владимира Константиновича Волкова)*, Москва 2006.
23. В. Клименко, *Югославский кризис 1990-х гг.: этноконфессиональное измерение*, u: *Общество, политика, наука: новые перспективы*, Москва 2000.
24. Д. В. Кузнецов, *Югославский кризис: взгляд сквозь призму общественного мнения*, Москва 2009.
25. Е. Г. Пономарева, *Балканский рубеж России: время собирать камни*, Москва 2018.
26. Е. Г. Пономарева, *Политическое развитие постъюгославского пространства: внутренние и внешние факторы*, Москва 2007.
27. Е. Ю. Гуськова, *Внешняя политика России в годы югославского кризиса (1985-1995)*, Санкт-Петербург 2022.

28. Е. Ю. Гуськова, *Сербия: от идеи югославизма к идее сербства*, у: *Славяне и Россия: проблемы войны и мира на Балканах. XVIII–XXI вв.*, Москва 2017.
29. Е. Ю. Гуськова, *Советская политика на Балканах в период заката «перестройки» (1990–1991 гг.)*, у: *Славяне и Россия: взгляд на Балканы. XVIII–XXI вв.*, Москва 2021.
30. Е. Ю. Гуськова, *Что ждали от России на Балканах в начале 1990-х годов?*, у: *Образ России на Балканах: Мифологемы, идеологемы, религиозные, исторические и культурные связи*, Москва 2011.
31. М. Ю. Мартынова, *Балканский кризис: народы и политика*, Москва 1998.
32. Р. Младич, *Из воспоминаний командующего армией Республики Сербской*, у: *Балканский кризис: говорят участники*, Сб. воспоминаний, сост. и отв. редактор Е. Ю. Гуськова, Москва 2016.
33. С. Живанов, *Сербская историография о русско-сербских отношениях в последнее десятилетие XX в. (1990-1998 гг.)*, у: *Россия и Сербия историков двух стран*, Санкт-Петербург 2010.
34. С. Романенко, М. С. Горбачёв и судьба Югославии, *Исторична панорама: Збірник наукових статей*, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, Вип. 10, Чернівці 2010.

Članci/Articles:

1. B. Caratan, *Kraj Sovjetskog Saveza - Perestrojka bez Gorbačova*, *Politička misao*, br. 3, Zagreb 1992.
2. D. Lopandić, *Male i srednje zemlje u međunarodnim odnosima i Evropskoj uniji*, *Međunarodni problemi*, br. 1, Beograd 2010.
3. E. Halilović, *Bosna i Hercegovina na ledu između Zapada i Ruske Federacije*, *Godišnjak*, god. XIII, BZK „Preporod“, Sarajevo 2013.
4. E. Halilović, *Obnova carskog duhovno-političkog identiteta Rusije i njegove refleksije na Bosnu i Hercegovinu*, *Pregled*, br. 1, Sarajevo 2014.
5. J. Guskova, *O Srbima na Balkanu – njihova uloga i samosvijest*, *Argumenti*, br. 42, Banja Luka 2021.
6. J. Guskova, *Povodom knjige Karle del Ponte „Lov: ja i ratni zločinci“*, *Letopis Matice srpske*, sv. 1-2, Novi Sad 2011.
7. J. Guskova, *Povodom knjige memoara Černomirdina*, *Tokovi istorije*, br. 1-2, Beograd 2004.
8. J. Guskova, *Uloga ministra spoljnih poslova Ruske Federacije Andreja Kozirjeva u kreiranju sudbine Rusije i Jugoslavije*, *Napredak*, br. 1, Beograd 2020.
9. J. Kurjak, *Deset godina spoljne politike Rusije*, *Vojno delo*, br. 4-5, Beograd 2001.
10. J. Kurjak, *Rusija na Balkanu*, *Helsinkičke sveske*, br. 3, Beograd 2000.
11. K. Nikiforov, *U raskoraku ili u zajedničkom stroju: u susret tridesetoj godišnjici raspada SFRJ*, *Napredak*, br. 3, Beograd 2021.
12. M. Gross, *O historiografiji posljednjih trideset godina*, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, Zagreb 2006.
13. M. Mladenović-Z. Kilibarda-S. Milosavljević, *„Posthladnoratovske“ promene bezbednosnih i strateških koncepcija Ruske Federacije*, *Vojno delo*, br. 3, Beograd 2013.
14. M. Sokulski, *Sovjetski pogled na zbivanja u Hrvatskoj i Jugoslaviji u drugoj polovini 1950-ih i početkom 1960-ih*, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, Zagreb 2021.
15. N. Cvetičanin-M. Mandić, *Suton međunarodnog liberalnog poretka, dijalektika političke mehanike i novi Vestfalski sistem za 21. vek*, *Politička misao*, br. 1, Zagreb 2021.
16. N. Perošević, *Dezintegracija SSSR-a i posledice velikog kolapsa po SFRJ*, *Sociološka luča*, br. 1, Nikšić 2020.

17. N. Todorović, Politika Ruske Federacije na Zapadnom Balkanu: slučaj Crne Gore, *Ljetopis crnogorski*, br. 8, Zagreb 2017/2018.
18. S. Bandžović, Nauka i politika: moderna ruska historiografija o Bosni i Hercegovini, u: *Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017)*, I, Sarajevo 2020.
19. А. С. Барсенков, Внешняя политика России на начальном этапе становления новой государственности (1991-1993), *Вестник Московского университета*, № 4, Москва 2013.
20. Д. П. Ерёмин, Хорватский вопрос и эволюция политической системы Боснии и Герцеговины в период стабилизации (1995–2004 гг), *Славянский альманах*, № 1–2, Москва 2021.
21. Е. В. Степаненко, Личность министра иностранных дел А. Козырева и деятельность МИД России на балканском направлении в 1991-1992 гг, u: *Человеческое измерение кризисного проявления глобализации в полиэтническом регионе: Материалы межвузовской научнопрактической конференции*, Ставрополь 2009.
22. Е. Ю. Гуськова, Как определялись национальные интересы России: А. Козырев и балканский кризис, *Свободная мысль*, № 4, Москва 2003.
23. И. В. Кудряшова, Этнополитическая гомогенизация под международным контролем: Босния и Герцеговина и Косово, *Политическая наука*, № 1, Москва 2010.
24. Н. В. Бондарев, Россия и Республика Сербская: история отношений, перспективы сотрудничества, *Проблемы национальной стратегии*, № 3 (36), Москва 2016.
25. С. А. Романенко, Судьба Югославии в сознании россиян, *Общественные науки и современность*, № 6, Москва 1996.
26. Ю. А. Брагин, Распад Югославии. Предпосылки трагедии, *Международная жизнь*, № 4-5, Москва 1995.